

ГОД. LVIII. RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

УРЕДНИК

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ
ПРОФ. ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

САДРЖАЈ:

- ВЕЛИБОР ЈОНИЋ, МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ: О УМЕТНОСТИ
- ДАНИЛО ВУЛОВИЋ: ВАСПИТАВАТИ ЗА РАДОСТАН ТВОРАЧКИ РАД
КРОЗ МОРАЛНЕ НАВИКЕ И ВРШЕЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ДУЖНОСТИ
- ИНЖ. МИЛОСАВ ВАСИЉЕВИЋ: МАРКСИЗАМ КАО ЕКОНОМСКА ДОКТРИНА
- Д-р СВЕТИСЛАВ СТЕФАНОВИЋ: О НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ И ЊЕНИМ ТВОРЦИМА
- НИКОЛА РАДОЈЧИЋ: О ЧЛАНОВИМА САБОРА НА КОМЕ ЈЕ СТЕФАН НЕМАЊА СИШАО СА СВОГА ПРЕСТОЛА
- ЂОРЂЕ СП. РАДОЈЧИЋ: ЈЕРОМОНАХ МАРДАРИЈЕ ОД МРКШИНЕ ЦРКВЕ
- Д-р ХАЈНРИХ ГАЈСЛЕР: ВАСПИТАЊЕ ЗА ПОЗИВ У НЕМАЧКОЈ
- Д-р МИОДРАГ ГРБИЋ: АРХЕОЛОГИЈА СРБИЈЕ
- ЂОРЂЕ МАНО-ЗИСИ: О СРПСКИМ ФРЕСКАМА
- КОСТА МАНОЈЛОВИЋ: КОРНЕЛИЈЕ СТАНКОВИЋ
- ДУШАН К. АНДРИЈАШЕВИЋ: КРАТКА МЕТОДИКА ПРИРОДОПИСА
- Д-р АЛЕКСАНДАР ПЕТРОВИЋ: УЛОГА УЧИТЕЉА У ПОДИЗАЊУ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ СЕЛА
- МИОДРАГ ПЕТРОВИЋ: О ЦРТАЊУ

БЕЛЕШКЕ:

М. В.: P. F. L. HOFFMANN: WÖRTERBUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE IN IHRER HEUTIGEN AUSBILDUNG; Ф. М.: ТАЈАНСТВЕНЕ ПОЈАВЕ У НАШЕМ НАРОДУ ОД Д-р РАДОВАНА КАЗИМИРОВИЋА; УР.: ПРЕГЛЕД СТРАНИХ ЧАСОПИСА; ГЛАВНА ШКОЛА (HAUPTSCHULE) У НЕМАЧКОЈ

ПРЕТПЛАТНИЦИМА „ПРОСВЕТНОГ ГЛАСНИКА”

Министарство просвете — Опште одељење под I бр. 5571 од 2 априла о. г. издало је следећи распис:

Пошто је прва свеска „Просветног гласника” за јануар—фебруар 1942 године већ изишла из штампе, то је г. Министар просвете, под I бр. 5571 од 31 марта 1942 године, наредио: да се сва надлештва и установе у ресору Министарства просвете обавезно претплаћују на „Просветни гласник”, с тим да се претплата за 1942 годину исплаћује из кредита за канцеларијске трошкове, а да се у предлогу буџета за 1943 годину предвиди нарочити кредит за то.

У исто време г. Министар просвете је препоручио свима просветним радницима да се претплаћују на „Просветни гласник”.

Двобројем за јануар—фебруар ове године „Просветни гласник” наставља редовно излагање, које је било прекинуто ванредним и изузетним приликама у нашој земљи.

Овај наш данас једини просветно-културни, педагошки и књижевни часопис, са традицијом од скоро шест деценија, почиње нову серију под знатно промењеним околностима у нашем духовном животу, који је свим силама упућен обнови Српства и Србије. Те нове околности, у којима сви честити родољуби морају бити ангажовани за расцвет нашег српског родољубља, налажу и „Просветном гласнику” и његовим читаоцима нове и шире задатке у просвећивању и подизању културног нивоа нашег грађанина.

Имајући пред собом те нове, много шире и много значајније просветно-педагошке задатке, „Просветни гласник” даваће читаоцима, ма коме нивоу образовања они припадали, одабрано штиво из разних области науке, филозофије, педагогије, практичне примене наставе, као и расправе о најбитнијим питањима односа школе и народа, јер „Просветни гласник” има да пружи корисну лектуру свима који желе да помогну развиту и напретку српске културе и просвете. У ту сврху, редакција часописа ангажовала је за своје сараднике писце свих стручности.

Наставници свих школа у ресору Министарства просвете, чија је морална дужност да се свима моћима заложу за конструктивно подизање народне културе, биће дужни да, у делокругу свога рада и у својој околини, препоруче и шире „Просветни гласник”, тумачећи свима заинтересованима његову преко потребну поновну појаву и његов племенити циљ.

Претплата за „Просветни гласник” износи 180.— динара годишње, а појединачне свеске продају се по цени од 20.— дин. Претплата важи само за календарску годину и шаље се за целу годину. Све установе, сем народних школа, достављају претплату Државној штампарији у Београду, преко Поштанске штедионице у Београду, на чековни рачун бр. 56080, са ознаком за „Просветни гласник”. Управе народних школа шаљу претплату надлежном среском школском надзорнику, који доставља целокупну претплату за све подручне народне школе Државној штампарији истим путем као и остале установе.

Рекламације за непримљену свеску треба поднети Државној штампарији одмах чим се прими наредна свеска.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ
ВЕЛИБОР ЈОНИЋ

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

www.untlib.rs

УРЕДНИК:

Д-р ФИЛИП МЕДИЋ,
ПРОФЕСОР ВИШЕ ПЕДАГОШКЕ ШКОЛЕ

ИЗДАВАЧ:

ВЕЛИБОР ЈОНИЋ,
МИНИСТАР ПРОСВЕТЕ

Бр. 6—7

ЈУНИ — ЈУЛИ 1942

ГОДИНА LVIII

О УМЕТНОСТИ*)

Госпође и Господо,

Пре свега сматрам за своју дужност да се захвалим свима онима који су омогућили да дође до ове изложбе. У првом реду заслуга припада Ратном управном штабу и Пропаганди С. О., који и на подручју уметности чине све да се што пре васпостави нормални живот нашег народа. И Београдска општина са своје стране допринела је томе на тај начин што је оспособила овај павиљон да у себе прими прву уметничку изложбу после рата. Морам подвући да су сва ова племенита настојања наишла на готовост наших уметника, који су свесрдно и са захвалношћу прихватили мисао о приређивању ове изложбе.

Отварајући ову изложбу ја користим прилику да кажем неколико речи о уметности уопште, као и о томе каква, по моме мишљењу, треба да буде српска уметност будућности. Ово чиним утолико пре, што је и на овом подручју нашег народног живота било извесне пометње и застрањивања.

Уметност је круна људског стваралаштва. Она је најплотпунније и живо сведочанство свога доба. Кроз њу се и појединац и народ овековечују. Многа уметничка дела надживела су моћна царства и она су често једини остаци читавих култура негдашњих.

Није никаква случајност што је уметност у својим почецима везивана за верска убеђења и обреде, јер је свака велика уметност у крајњој линији божанско откровење. Додуше, свака животностворна мисао, свака суштинска истина, јавља се и бива откривена божанским надахнућем; али ако се та мисао и та истина објаве уметничким путем, онда оне највише делују на човека, остављајући за собом неизгладив утисак. Зашто? Јер се човек у своме развоју још увек налази на том ступњу, да се на њега најуспешније и најснажније делује преко чула и осећања.

*) Говор одржан приликом отварања изложбе српских уметника у Београду 21. јуна 1942 године.

Али у овој чињеници лежи и сва огромна одговорност уметникова. Његов утицај може бити не само позитиван, већ и негативан. Безброј је доказа из недавне прошлости да је баш путем уметности убризгаван отров у душу омладине. Ова назовиуметност голицала је најниже инстинкте и деловала рушилачки и убиствено. Т.зв. филмови само за одрасле и петпарачки романи остављају за собом често већу пустош него појава опасних епидемија. Зато народна заједница има право да се брани од њих баш као и у случају појаве тешких зараза.

Будућност народа захтева да уметност и уметничко стварање престану да буду средство трговачке шпекулације. Свети задатак државе је да уметност узме под своју заштиту. Неће бити довољно да се само сузбијају штетне појаве у уметности, већ ће бити потребно да се правој уметности створе могућности за њен процват и развој. Јер је свака права уметност велика ослободитељка човекова. Уметничким доживљавањем човек се ослобађа оних душевних комплекса, који претстављају сметњу миру, спокојству и срећи, зато свако право уметничко дело утиче умирујући, прочишћујући. Кроз уметност више него кроз ишта друго човек васпоставља своју поремећену равнотежу.

Склад и равнотежа су међутим предуслов сваког нормалног и здравог живота. Зато се и лепота, како у животу тако и у уметности, без склада не може ни замислити. Лепо нам је пријатно, јер нас оно својим складом ослобађа несклада у нама самима. Уживајући у уметничком делу ми можда несвесно осећамо да је закон хармоније основни закон на коме васиона почива. Кад у њој нестане равнотеже и хармоније онда настају потреси и катастрофе.

Није дакле случајност што сав напор младих народа нове Европе не само у политици, привреди, праву, већ и у уметности, иде за тим да се јединка измири са целином, да се оствари склад међу деловима. Прави узрок нашег слома ја видим у томе што је сукоб између патријархалности и индивидуализма код нас изазвао дубока превирања, поставио безброј проблема, речју нарушио нашу унутрашњу равнотежу. То што те проблеме нисмо на време и одлучно решавали, што нисмо поремећене односе благовремено доводили у склад, то нам се горко осветило. Овај сукоб и овај несклад најпре су се манифестовали на духовном пољу, у уметности и књижевности, и дошли до израза у читавом низу заблуда разних уметничких праваца, који су прекинули везу између нашег уметника и његовог народа.

За уметност се обично каже да она нема граница, да је она опште благо човечанства, дакле међународна. Међутим, свака

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

права велика уметност је дубоко национална, и тек тиме општечовечанска. Како би се иначе могло говорити о холандском, шпанском, италијанском, немачком сликарству? Свако од њих има нешто својствено, оригинално. У додиру са уметношћу других народа ми обогаћујемо нашу сопствену душу. У њој се онда отвара и буди нешто што је дотле било само потенциално.

Зато и наша српска уметност мора бити национална. Није случајност што су наши највећи уметници надахнуће за своје уметничко стварање тражили и налазили у души свога народа. Пометња у нашој новијој уметности дошла је добрим делом отуда, што су наши уметници одвећ подражавали стране узоре. Можда се у погледу технике притом нешто и добило, али је то по моме мишљењу главни узрок што наша новија уметност није успела да изради свој стил, док га је наша стара уметност имала.

Судбина је српском народу у прошлости доделила мало година мира, који је предуслов за свако уметничко стварање. Па ипак српски народ је свако затишје интензивно искоришћавао за своје културно стварадаштво. Оно што је на томе пољу дао: народно песништво, фреске, сликарство XVIII и XIX века, несумњив је доказ уметничке способности српског народа. То је и ова изложба, коју проглашујем отвореном.

Велибор Јонић

ВАСПИТАВАТИ ЗА РАДОСТАН ТВОРАЧКИ РАД КРОЗ МОРАЛНЕ НАВИКЕ И ВРШЕЊЕ НАЦИОНАЛНИХ ДУЖНОСТИ

Данило Вуловић

Данас се код нас, срећом, све више увиђа погрешност и штетност материјалистичког основа, на коме су до сада темељене цивилизација и култура појединаца и читавог друштва у државама разриваним начелима политичког либерализма, слабљеним партизанским трвењима и руреним класном борбом завађених сталежа. Од погрешака и злих последица овог идеолошког правца трпели су и школа и цео васпитни систем. То се нарочито осећало у средњој школи, јер је она првенствено васпитачица будуће народне елите. У средњој школи се, наиме, углавном негују и васпитавају, као духовне и моралне личности, будућа културна елита и народни вођи покољења која долазе.

Држагма средњошколска политика у бившој Југославији била је у задоцњењу за народним васпитним и просветним потребама. Доскора се наши просветни стручњаци великоучено препираху око тога: да ли је кориснија класична или модерна средња школа; да ли да се омогући више места у настави латинском језику или живим језицима; да ли да установимо хуманистичку школу или школу егзактних и техничких наука, то јест да ли да средњу школу учинимо приправном школом за универзитетске студије или од средње школе да начинимо васпитну школу за неговање воље и јачање карактера наше омладине. На крају крајева, по нашем старом обичају, начињена је чудна мешавина од свих тих различних просветних смерова. Чланом 1 Закона о средњим школама стављено је у дужност средњошколској настави да остварује пет разностраних циљева. Ипак, свих ових пет средњошколских смерова јесу плод једног те истог духа. Њихов угаони камен темељац јесте рационалистичко и материјалистичко схватање човека и света. Оно у школи,

друштву и породици зна само за јединку, за ученика, као посебног појединца, а не води бригу о томе да је сваки тај појединачни ученик део народне целине и будући члан народне и друштвене заједнице. За овакво индивидуалистичко схватање живота, и разред ученика, као и цело друштво, као и народна заједница само су збирови појединаца, посебних јединки и ништа више. Рационалистичка педагогија је у овако сабраном разреду ничим неповезаних појединаца предавала, на заблуди засновано учење, да се врлина може књишки, речима научити и да кроз књиге добијене претставе и појмови вреде много за стварање духовне и моралне личности код ученика. Оваквим начином, међутим, успевало се да се од ђака начине живе енциклопедије знања, али се мање постизавало да се од ученика створи самостална творачка јединка са развијеном свешћу о друштвеним и родољубивим обавезама. Кроз вербалистичко учење готовог знања не постаје се mudar и умешан. Морални прописи треба да се личним остваривањем доживе, да би се упознала врлина. Народна мудрост, стечена животним искуством, сликовито и тачно каже: „И ђаво зна шта је добро, али добро неће да ради.”

Примери из прошлости. — Индивидуалистичко васпитање уведено је у XVI столећу, у доба хуманизма и ренесанса. Оно се темељи на заблуди: да је све на земљи створено ради човека и због човека; да све у свету има да служи само њему. Показало се у пракси да су из школа заснованих на овако погрешним егоцентричним начелима излазили безочни себичњаци и порочни сладokusци. Они су учили да се вербалистички диве лепоти уметничких дела и да рецитију стихове из класичне књижевности, али њима њихов тако вештачки и површно префињен укус ни најмање није сметао да у животу буду безобзирни, груби и сурови, пуни порока, јер нису стекли прави унутрашњи духовни живот, нити су за себе у свом карактеру неговали и моралну кочницу, тако потребну животу. Они су своју неразвијену савест лако умиривали китњастим речима, кад су лицемерно декламовали у друштву моралне изреке о човечности или о дужности, научене напамет од античких стоичких филозофа.

У XVII и XVIII столећу рационалистички индивидуалиста добио је мало ублаженију, човечнију нарав. Постао је отменији и уздржљивији у поступцима; али је у ствари и надаље био подмуклица и саможивац. Више је пазио на лепоту говора; волео је да се отмено и вешто у друштву игра речима и разноврсним идејама, не верујући ни у једну. Духовитост је тада проглашена првом друштвеном врлином у празном салонском ћеретању и надмудривању.

У XVIII столећу рационалистички филозофи су покушали да одвоје у школи морално васпитање од верског, да би школу ослободили надзора и утицаја цркве, мислећи да се наука може да постави у основе морала на место вере. Тако је створен рационалистички, лаички морал, заснован на резултатима наука.

Ж. Ж. Русо, а по њему и француска револуција, су и кроз васпитање настојали да омладину и друштво врате природи; али су и они задржали и још више развили индивидуалистички смер школе, тражећи да школским васпитањем развијају појединце као посебне јединке, а не друштвене јединке, као чланове велике радне и мисаоне народне заједнице, у којој појединац, као човек, једино и стварно живи и дела.

Превласт индивидуализма и материјализма проширила се у школама и у друштву кроз цео XIX век и у времену до светског рата. И у ово доба народ, друштво и школа сматрају се само збировима великог броја посебних појединаца, а не и живим вишим организмом, који има и друге законе развоја од оних који вреде за појединце. Индивидуалистичка педагогија и у наше дане, где има утицаја на васпитање омладине, држи се још увек погрешног уверења да је рационалистички егоизам и саможиви и неморални егоцентризам свето правило у слободном, демократском начину васпитања. На њеним начелима заснована, школа учења и предавања, гомилања знања и туђег искуства, често је на уштрб и штету телесног развијања ученика. При томе се обично мала пажња обраћа моралном васпитању, одгоју воље и карактера код ученика. Школе индивидуалистичко-рационалистичког типа дају у главном сујетне, саможиве надризналце, закржљала тела, и суве а каткада и ниске душе и без срца.

Индивидуалистички дух квари омладину. — Индивидуалистичко рационалистичко васпитање иде у раскорак са животним потребама данашњице. Оно се брине о васпитању јединке, као да појединац може сам за себе да живи. Никада се заправо јединка није осећала немоћнијом него у наше време у плутократским и комунистичким земљама. Зато се сада у школи све чешће јављају међу ученицима немили случајеви срдите немоћи разочараних саможиваца. Све више и све у јачој мери у школи избија и групна ученичка суровост. Њеној зарази не могу лако да одоле ни појединачно лепо васпитани младићи из бољих кућа. Разредни пеливани, својим циничким поступцима, уливају и добрим ученицима злу навику: да је целина оруђе дрских појединаца и својеглавих наметљиваца, који прецењују себе а потцењују све остало. Једна од одлика данашњег егоизмом помученог времена у демократијама јесте та да има необично много

Људи са незадовољеним жељама, понајчешће неоправданим, и са разноврсним а не утољеним апетитима. Друштвени морал је и због тога у кризи. Сада не достаје и душевна дисциплина и осећање мере код многих у демократијама незадовољних појединаца, убеђених да им је све могуће и све допуштено. Међутим, без моралног идеала душа је пуста и склона свима претераностима. Индивидуалистички, научни морал је промашио. Није успео ни покушај да се морал заснује на поштовању суве, апстрактне логике, како су мислили стари стоички филозофи а по њима и неки савремени интелектуалци неокантовци. Морална обавеза најлакше се остварује љубављу према добру, али то добро личним напором мора најпре да се лично доживи. Љубав је највећа творачка сила живота. Рационалисти, међутим, погрешно постављају стицање мртвог знања, пре доживљења радосних осећања у творачком раду. Данашњи филозофски скептицизам према „рацију” можда је боље сретство за враћање њему, него старомодни, извештао рационализам, који је довео до духовног расула и разузданих, рушилачких страсти и превласти порока. Потребно је обнављати идеализам и јачати веру, јер се кроз њих једино јавља творачки дух, који уноси ред и меру у човека и у ствари око њега. Творачки дух једино је слободан. Само он уме од онога што осећа да је нужно да изабере оно што хоће т. ј. оно што му треба.

Духовна и морална криза у већим градовима. — Рационализам и материјализам су творци данашње индустријске цивилизације и многољудних градова. Међутим, баш у великим градовима су настали духовни и морални поремећаји, који нездраво утичу и на школску омладину. У таквим градовима знатан број становника нема сигурне и стално обезбеђене животне услове, већ живи од данас до сутра. Неизвесност у животу изазива нервозно стање ужурбаности и непромишљености. Кад се има новаца, без размишљања се брзо и лако све потроши на уживања сумњива укуса; а кад се нема, безобзирно се новац тражи и позајмљује, а не преза се чак ни од тога и да се узме па да се после узето не врати или не плати. Дрски и лакоумни великоварошки људи не брину се много о моралним прописима и човечанском достојанству. У селу, међутим, има много више друштвене, моралне и духовне чврстине и чистоте. У великим градовима су на људе изгубиле утицај и породица и црква и народни обичаји; у селима оне још владају душама и усклађују међусобне односе. У селу се дечаци израна навикавају да поштују ауторитет власти да слушају старешине и брже науче да врше разне друштвене дужности. У граду то није случај. Још пре ступања у војску

сеоски младићи наизменично врше ноћну стражу, чувају село и његову околину. Њима општинска власт одређује и друге дужности. Заједно са родитељима, или место њих, сеоски младићи иду на кулук, да обавезно и свесно раде на послу који је потребан не њима непосредно него користан општинској или народној заједници. Свега тога у демократијама нема за градску омладину. У селу се поред егоистичког ја, правилно код омладине развија и друштвено ја, кроз службу целини и преданост заједници, кроз активан живот и рад у заједници. У градовима се, напротив, код омладине укоренило мишљење да је заједница дужна да омладини обезбеди живот и развој; али за то своје право индивидуалистички настројена омладина се, међутим, не осећа обавезном према заједници. У селу се код омладине правилно, у раду, развија социјална, грађанска и национална свест; у граду се код омладине појави тек само индивидуална свест о некаквим тобож урођеним личним правима. У надрикултури велеградској често се срећу сирови људи, код којих силовито избијају нагони неукроћене звери. Данас сељачету, кад дође у град на више школе, велики град личи на џунглу, у којој је сила једини закон. Градске власти постоје и многобројније су него у селу, али оне понајчешће, нажалост, не уживају велики морални углед, да се на њихов захтев добровољно по савести и закону врше друштвени прописи, већ се наредбе власти сматрају као притисак одозго, као нешто што јачи намеће слабијем, те се због тога мора извршити. Прешна је потреба да се градска омладина узме под чврсто окриље целине, да би се ослободила погубног утицаја биоскопа, улице, комунизма и козмополитизма. И градски подмладак треба израна потчинити обавезама према народној заједници. Распојасаност и анархичне тежње могу се лако сузбити дисциплиновањем воља и одгојем, да се свако мора спремити да служи заједници. Треба и у граду међу омладином да се осети да је сваки појединац одговоран како за своју личну судбину, тако и за судбину свих осталих, јер сваки од нас припада друштву колико и себи самом. Ћелица живи за себе и за организам. Она виталност доноси њему, али је од њега и позајмљује за свој опстанак.

У школи отклонити сукоб религије и науке. — Индивидуализам уноси у просвету и живот дух сумње и цепидлачења. Претерана критичност је неплодна и разорна. Она убија веру да је рад користан и плононосан. Цепидлачење рађа завист, пакост и злу вољу. Саможивци и пакосници никад не могу да осете онај топли идеалистички занос и незлобиву срећу које пружају вера и творачки рад. Ситничари су склони да исмеју или омало-

WWW.UNILIBRS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

важе простосрдачну наивност и доброту правих прегалаца и друштвених бораца и стваралаца. Индивидуалистичким, формалистичким васпитањем постиже се вештина за интелектуалне, вербалистичке логичке акробације; стиче се дух контрадикције, воља за опонирањем и противречношћу, страст да се увек има друго и друкчије мишљење од осталих. Такви људи, међутим, имају лако створено, променљиво и површно мишљење о свему. Они обично живот узимају као смешно збитије, погодно за потсмех и пошалицу. Данашња индивидуалистичка, вербалистичка школа, чедо рационализма и материјализма, као некад у доба хуманизма и ренесанса, одгаја све већи број безверника, духовитих и заједљивих младића, површних у свему, али смеоних, својеглавих и дрских. У данашње време се још једном потврђује да сваштарство и надрисвезнање стварају још и јако сујеверје и склоност ка фетишизму примитиваца. Квантитативна и књишка култура садашњице у ствари значи поновно падање у духовно и морално варварство. Отуда је у наше доба настала погубна духовна и морална пометња у великоварошком животу. Бог је одбачен из многих људских срдаца али на његово место ништа ново ни веће није постављено у празне душе. Нестало је у градовима код многих људи духовне темељитости и кротког поуздања, јер немају животворну и спасоносну веру, јер не живе у њој; а једино вером се остварује јединство циља у животу и постиже ослободилачка и мироносна душевна хармонија. Цепидлачење, цинизам и подсмех свему јесу родоначелници савремене духовне и моралне анархије у такозваном културном свету. У вери је морална хигијена којом се прекаљују карактери и спремају за благородна дела. Верско одушевљење лако обузима младе душе и брзо се преноси на друге. Ученици треба у школама као и на дому, да свакодневно преживљују верско-моралне истине и да се вежбају да, преданим радом и примерним животом, служе Богу и народу.

Неговању карактера, моралном васпитању треба у школи дати најважније, прво место. Морају се једном у школама установити и видне награде за ученичке врлине и моралну храброст и чистоту душе и тела. Ученици треба стварним чинима у животу да полагају испит честитости и да зато, као награду, добију видно јавно признање. До сада су, нажалост, у морално безбојним и духовно пасивним разредима неваспитани, дрски и безобразни, често порочни ученици, обично по успеху слабији и поновци, намећући се за неку врсту вође, давали изглед целом разреду и утицали на његово понашање. Отуда појединачно лепо васпитани ученици, под њиховим притиском, почине у

гомили дела због којих се, кад су сами, стиде и искрено кају. Са разредним пеливанима и са slabим ученицима наставници обично имају највише муке. Школске клуподере задају школи много посла и на њих се у настави узалудно утроши премного времена. Са тим злом би, на корист вере и морала, требало пре-сећи и у школе завести строгу моралну хигијену и правичан духовни одбир. У ђачкој школској радној породици треба ваљани и одлични ученици, организатори добротинастава, да предњаче примером и да буду поштовани и награђивани. Морални додир и углед потребан је омладини да ствара моралне обавезе и навике. Данас, на жалост, још увек постоје само одликовања за учење и спортове.

Омладина жели радостан творачки рад и доживљаје лепоте.
— Омладина воли да ради и радом да ствара. Одавно је запажено да деца воле да помажу својим старијим и са њима да сарађују на корисном послу. Омладина осећа задовољство и срећу у заједничком, задружном раду и у њему, саморадном, тежи за самосталношћу, за стварањем личнога дела, себи на радост а целини на корист. Идивидуалистичка школа је, међутим, разбила ђаке на усамљене појединце, који, ако су по природи марљиви, дању и ноћу скапавају над књижуринама, увек у некаквој грозничавој журби, са осећањем нечега недовршенога у себи, бледи, испијени и увек мрзовољни. Радост се заиста доживљује једино у заједници, у скупном раду, уз саосећање оних који будно прате појединчев рад. Једино се тада, у заједничком, узајамном раду, личне сујете потчињавају циљу који се радом остварује. Ученичке радне групе треба зато да, по унапред одређеном плану, остварују постављене циљеве, увек свесни да служе заједници кроз лично активан живот и плодан рад у друштву, у коме су они и посебне јединке и органски део. Човек савестан и радан кад обухвати једним погледом већи број чињеница, тежи да међу њима одабере оно што му треба за отварање циља, који је себи свесно поставио. Да би се појединац служио моралним мерилем при избору одлука треба друштво, т.ј. држава кроз школе да зналачки организује воље код појединаца и код скупина у разреду, да се код свију њих створе друштвене навике. Стално настојати да се у животном раду претварају обавезе и дужности према народној целини у плодотворне друштвене навике. Друштвене навике стварају право културно биће у човека.

Школа треба ученицима да даје знање, али њој је првенствена дужност да развија ученичке способности, да јача њихову вољу и ствара карактер, да уобличи у њима умешност, да нађу свој пут, да сазнају своју вредност у друштву, јер ми мање себи

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

припадамо а много више друштву. Ми у народној друштвеној заједници морамо да вршимо многе дужности и због тога треба да се навикнемо још израна на духовну и моралну везу са друштвеном средином. Човек је, у истини, мање индивидуално а више друштвено биће. Зато га за друштво треба да везују осећања и свест о обавезама и дужностима према њему. Данас у демократијама још није тако схваћен васпитни циљ у школи. Зато у наше време успеси у раду појединаца изазивају саможиву сујету код творца, а завист и пакост код осталих.

У школској радној заједници појединци ће, зацело, осећати радост што су примили на се да врше извесну дужност и моралну одговорност према целини. Знање стечено личним искуством у заједничком раду јесте стварно, животворно знање, јер је стицано радосним напорима. „Кад урма осети да је друга до ње пуно родила и она се родом окити”, тачно каже једна арабљанска пословица. Ученици треба заједно да раде, да уче и да се разоноде после рада, на часу или у вежбаоници, у школскоме врту или на терену омладинске заједнице рада. Посебно припремање код куће тада неће бити потребно, те ће нестати по школама особењака и бубалица. Усклађујући, допуњујући једни друге, ученици ће, у заједничком стваралачком раду и у радосним, здравим разонодама стећи стварније искуство о животу и о својој улози у њему.

Данашњи рационализам и материјализам убија код омладине машту, квари укус и угушује осећање за прави смисао ствари.

Живот је рад и уметничко дело. Стварање пре свега значи осећање. Емоција је на почетку сваког правога уметничкога стварања. Без јаких осећања нема плодног рада ни у уметностима нити у наукама. Творачка душа је увек весела. „Без песме се сабља не искова”. „Весело срце кудељу преде”. Омладина треба да је радосна и кад ради и кад се забавља. Одушевљење лако обузима младе непоковане душе и брзо се преноси на друге. Само онај васпитач који одушевљено ради и који верује у народне идеале може да поведе омладину узвишеним стремљењима народне душе и непомућеним радостима срца које ствара. Васпитачка љубав и вера чине учитеље и професоре великим народним добротворима и пријатељима омладине. Срце и душа, поред стручности, јесу предуслови да неко постане добар наставник и васпитач, јер вера и одушевљење рађају и јачају чврсту вољу, без које се не могу стварати велика дела ни одуховљене навике за творачки рад, који обузима цело творчево биће. У данашњем васпитном систему, међутим, уместо радосног уметничког рада

ученичког запремају место речи и то, нажалост, често само празне речи благоглагољивих стоичких или епикурејских мудријаша.

Наставнички позив је узвишен и тежак, јер је он уметност и наука, стручност и духовно морална мисија. — Наставници су носиоци и сејачи плодотворнога народног духа. Из њих на омладину зрачи зубља народне културе. Они омладини предају народно, духовно и морално благо и упознају је са дужностима према народној заједници. Из наставничког сталежа излазе првоборци и вођи, носиоци народних аманета. Све више се, на срећу, данас увиђа да држава и друштво наставницима омладине највише дугују за правилан културни развој земље, за поредак и мир у раду народне заједнице, за витешке навике и честитост што красе наш народ.

У тешко време некадашње партизанске затрованости и свирепе, подмукле кликашке и котеријашке борбе и кварења нарави, наш наставнички сталеж је умео и успео у свом мукотрпном животу и раду да сачува достојанство и правичност, савесност и поштење, служећи несебично и предано својој отаџбини. Наш народ школу и наставнике високо цени и поштује. На држави је да наставницима осигура што боље животне услове, да би се целим својим бићем, обхрвани са што мање породичних брига и невоља, потпуно и у радости могли посвећивати свом корисном и благородном послу.

Изгледа да је настало време да народи, сваки понаособ, треба поново да проживљују легенде својих светаца и својих хероја, да би у себи осетили неисцрпну снагу народног животног духа и да би правилно извршили морално очишћење своје душе од погубног материјализма и интернационалне безбојности. У српском народу постоји култ косовских јунака и мученика. Светосавска мудрост и данас води наш народ. Свети Сава, из народних прича и предавања, даје још увек народу најбоље савете за најразличније животне потребе. Срби су државотворни и способни на велике жртве за спас отаџбине. Побожност и правичност, чојство и јунаштво, љубав према работи јесу врлине на којима је српски народ засновао свој живот од памтивека. На истим овим важним начелима има се темељити народни живот Срба у будућности. Школе су расадници народних врлина и вежбаонице омладинских снага у народном духу. Једна од најважнијих државних дужности данашњице јесте њена васпитна улога, кроз школе. Савремена држава више није само полицијски и војнички оквир народне заједнице, већ има привредне и социјалне дужности и, као морални и духовни мисионар, ствара услове за правилан развој народне образованости.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RB

У наше време малим по броју становника народима прети опасност од духовног, културног поробљавања које теже да им наметну плутократи и комунисти. Уместо војничког они врше културно завојевање. Кроз разне интернационалне установе они бацају духовне мреже, да њима лове људе у туђим државама и да их тако начине својим духовним робљем и оруђем за њихов културни империјализам. Они раде супротно животу: хоће сиву једнообразност међу људима, а природа остварује јединство кроз раскошну и лепу многострукост. По природним законима нације, народне целине, треба да буду алем-каменови и круни живота на земљи.

Међутим, плод индивидуалистичког и интернационалистичког васпитања је духовна празнина и душевна пустош. То по-разно делује на омладину. Збуњеност и пометеност омладине, због духовне распојасаности и моралне анархије, које карактеришу прелазна времена у демократијама, вешто искоришћују комунисти и Јевреји који темеље своја начела на нагону за рушењем. Животна национална идеологија је данас међутим преко потребна. Нарочито по већим градовима родољубље треба дубоко и смишљено усађивати младима у душе. Национално загрејати млада срца, одушевити их за заједничка прегнућа и пожртвовања, повести их у борбу против зала која, као остаци злих, народу страних, сила из прошлости, још увек, као полип или гадне пијавице, сишу народну крв и саламају народну снагу.

Оживљавањем народних предања и традиција повратиће се вера омладине у духовне и моралне вредности нашег народа. Племенито срце је потребно здраву и паметну човеку. Племенит и храбар постаје се само у друштву и радом за друштво. Осећање народне заједнице као живог, органски уређеног бића, изазваће код омладине осећање одговорности према народу. Индивидуалистички дух је створио тип нестварне, нереалне свеопште човечанске школе, у којој се ученицима ударао жиг интернационалне безличности. Стваралачки национализам, напротив, зида националистичку школу, у којој се негују све добре народне особине. Правилним развојем народних врлина код ученика створиће се родољуби радни и морални. Не треба никада заборавити да су наш народ из робовања туђинима спасле моралне и духовне снаге, љубав према слободи и правди, осећање дужности према прецима. Усклађивањем појединачних разноликости појачаће се снага народног тела. Задругарска међузависност, братски договор, драговољно повиновање наредбама старешине, усклађивање воља и потреба, узајамност и саосећање — јесу здрави и морални темељи народних, породичних и задругарских

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

заједница. На њима треба да се изгради и средњошколски и уопште омладински родољубиви идеализам. Садржину ове националне идеологије омладинци могу употпунити моралном лепотом која зрачи из дивних народних обичаја који су створили установе побратимства и другарства. Уместо индивидуалистичког патриотског сањарења и вербализма, на моралним народним снагама задругарства, побратимства и другарства зидати здраву и живота пуну и снажну националистичку идеологију.

Омладини је потребан непосредан додир са народом. — У животу је корисније имати мање знања а више умења. Ученици зато још у школи треба сами да раде и да се оспособе да стечено знање претворе у стварно и корисно дело. При томе раду потребно је да се омладинци образују духовно и телесно скупним радом и практичним делањем и да се васпитавају у моралу, да постану јаки духом и карактером. Индивидуалистичка заблуда јесте мишљење, код нас још увек нажалост подржавано, да се теориским, књишким предавањем, и то на вербалистички начин, врлина може да научи. Врлина се, међутим, једино радом остварује. Морални примери из живота одушевљавају и оплемењавају душе. Зато је омладини потребан што тешњи и непосреднији додир са народом. Ученици виших разреда, по разредима, треба што чешће да путују по својој домовини, да бележе и доцније у школи на часу пред друговима да излажу своје утиске са пута; да описују народне обичаје и земљописне одлике посећеног или свога краја. На тај начин ће лично и лако моћи да утврде међузависни однос између природних одлика земљишта и народних особености. Омладину би на путовањима, кроз ђачке приредбе, хорске песме и оркестре, упознали и заволели широки народни слојеви. Засновало би се такођер тада и присно пријатељство и истинско другарство међу ученицима из разних покрајина у земљи. Присност и зближавање међу ученицима постизали би се нарочито што чешћим узајамним посетама ђака из једног града у школе суседног, ближег или даљег града. Гости би присуствовали раду својих домаћина, па би и они пред њима показали шта знају и умеју. Потом би утврдили шта су заједничким напорима остварили. Крајње је време да се индивидуалистичко образовање замени социјалним образовањем и социјалним васпитањем, и то у народном духу, кроз другарство и побратимство.

Додиром са народом појам нације не би за ученике био апстрактан као до сада, већ би постао стваран и пун животне корисности. На школским путовањима ученици би видели и описивали историјске, географске, геолошке, ботаничке, привредне и културне знаменитости; скупљали би приче из рата и стара

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

народна предања; дужност би им била да побожно и са поштовањем обилазе војничка гробља и ратишта; да разговарају са живим народним великанима и јунацима, одликованим Карађорђевоом звездом и другим високим одличјима; да присуствују војним вежбама и да их врше по својим летњим логорима; да се брину о одржању војничких гробаља и споменика; да учествују активно у државним и месним народним свечаностима; да се брину о пошумљавању свога краја, о гајењу и чувању корисног биља, птица певачица и корисних животиња; да скупљају добровољне прилоге у добротворне сврхе; да скупно саосећају у срећи и помогну у несрећи својих другова; да се привикну моралној солидарности и одговорности према својим врским, честитим, добрим а сиромашним друговима, те да их скупно редовним добровољним прилозима потпомогну да се у животу и раду одрже и напредују.

Развијати код ученика разумевање и поштовање државног ауторитета. — Индивидуалистички империјализам је проповедао опасну варку о изумирању државе и нестајању власти. Као плод тако схваћене парламентарне демократије јесу две диктатуре праћене насиљима, то су: диктатура интернационалног капитализма и диктатура интернационалног марксизма. У срцима националиста појавио се родољубиви отпор таком анархичном и насилном стању, супротном правим, народним родољубивим тежњама да добро и по правди уреди своју кућу. Националисти државу сматрају личним народним бићем. Они верују да је народна држава органски уређена животна творевина, народна задружна кућа. У добром реду и раду велике народне задруге постиже се већа појединачна сигурност и благостање. Усклађивањем скупних осећања доживљује се више љубави и више радости од подељене среће, а мање бола код подељеног бола. У школи и у животу омладини треба и мора да се покаже, и да то она животом доживи и осети целим својим бићем, да је народ не само скуп људи, већ и једна велика мисија, морална и духовна. Ову животворну мисију савременици треба да испуњавају из дужности према прецима и према потомцима. Тај дуг према отаџбини мора свака да изврши свесно и драговољно. Без народних идеала држава не постоји као живи народни организам, већ се претвара у празан калуп. Идеали народни јесу једина и права стварност, јер су исто што и бесмртни живот народа. Њима се све мора подредити и ништа им се не сме на супрот ставити. Јака народна заједница је чувар народних светиња и аманета и потстрекач за нове подвиге. Једино јака, правична али одлучна народна целина претставља највећи, самосвојни народни ауторитет,

коме се све мора подредити. Вера у народну снагу и моћ народне заједнице државне развија вољу код омладине и ствара услове за пожртвованост и самопрегор. Она омогућује појаву истинске слободе духа, који једино тада ствара велика дела и доноси срећу и душевни мир човеку.

Појединци и разне друштвене установе треба свестрано да учествују у животу и раду школе и ученика. — Није довољно да се само школа приближи животу и да ученици у њему учествују; потребно је да се, поред наставника, истакнути појединци и разне друштвене скупине што стварније брину о напретку школе и духовном, телесном и моралном одгоју и развоју ученика.

Књижевници, научници, државни великодостојници, претставници националне индустрије, занатских еснафа и других трговачких, привредних и културних установа, народни добротвори и културни радници — треба да ступају у тешњи додир са школом и ученицима, да би се код ђака појавила претстава да су и они потребан, саставни део и орган великог народног организма и да и од њиховог рада зависи правилан живот и развој целога народног тела. Оваквим додиром школа са животним снагама и потребама народним створио би се породични, задружни однос између омладине и народа. То би нарочито благотворно деловало на сиромашне, добре и вредне ученике. Они се више не би осећали усамљени као беспомоћно бачени на пучину живота. Установом почасног звања покровитеља школе или одбора пријатеља школе за честите, добротворне људе који се брићу о ученицима, дала би се могућност многим људима племенита срца и далековиде памети да своју добру вољу и разумевање народних потреба покажу на делу. Ови дародавци би се првенствено бринули о томе како да се обезбеди издржавање што већег броја красних, одличних и врло добрих а сиромашних ученика у општем ђачком интернату или по одабраним породицама. Њихови заштитници би се бринули о њима и по завршетку средње школе и универзитета. То би било не из сажалења и самилости, него би то значило дужност одабраног друштва и његових првака према даровитим синовима народа, јер земља од њих с правом више очекује него од просечних и убогих.

Одабирање и помагање младе народне елите. — У време после првог светског рата, на жалост, изгледа да се мало мислило о важном проблему: како омогућити одабраним, честитим и марљивим младићима да се образују и спреме за водеће улоге у друштву. Чак има наговештаја, који би потврђивали, да су стваране вештачке препреке избијању на површину сиромашних а способних младих народних творачких снага. Државно благо-

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

дејање је укинато; самоуправне помоћи се мало издају; не осни-
вају се данас тако потребни школски интернати по већим градо-
вима. Обдарени, благородни и марљиви младићи се морају ода-
бирати и смишљено помагати и водити. Наш народ је још увек,
просечно узев, сиромашан и потребит. Све ређе је данас даровитих
младића из сиромашних породица, који успевају да савладају
беду и успну се на висину друштвених лествица, која одговара
њиховим природним даровима, јер не могу да се издржавају.
Данас се све више у већим градовима осећа прешност за интер-
натима и васпитним заводима ученика, да би их на време спасли
рђавог утицаја улице, филма, нездравих листова и књига. Због
полудневне наставе ученици су међутим премало у школи и под
надзором наставника. За многе данас, на жалост, надзор у по-
родици не постоји или се веома слабо осећа. Ту треба првенствено
тражити разлоге што су многи ђаци упуштени или распуштени.
Интернатско васпитање, вероватно, јесте главни васпитни систем
будућег школовања.

Школа и друштво даровитим, честитим и марљивим учени-
цима морају посветити нарочиту пажњу. Одабирање по способ-
ности и моралним одликама вршити строго. Укинути пропис о
понављању разреда у вишим разредима средњих и стручних
škola. За разредне испите, нарочито у вишим разредима, завести
високе таксе. Мала и велика матура могу се полагати само је-
данпут. Испит зрелости полаже се при просветном оделењу.
Сиромашни а одлични и врло добри ученици за време трајања
тога испита сместиће се по државним интернатима на трошак
државе. Из виших разреда средњих и стручних школа, крајем
првог полугодишта, искључивати оне немарне ученике који имају
трећину слабих оцена од укупног броја научних предмета У
земљи, по нарочитом плану, с обзиром на потребе појединих
области, отворити већи број нижих и средњих стручних школа,
али се плански бринути да се запосле они који те школе са
успехом заврше. Просветни план на дужи рок, неопходно је данас
израдити и тачно и савесно примењивати. У противном све је
остављено случају. У наше дане то је штетно и опасно по бу-
дућност народа. У појединим покрајинама вршити нарочиту,
смишљену пропаганду да се народ привикне да своју децу даје
на ове или оне стручне школе, а не само, по традицији, у средње
школе.

*Стручно, и под строгим надзором, организовати ђачку и уопште омладинску доколицу. — Наши ученици, а такође и омла-
динци уопште, не умеју, ма да воле, у доколицы да се забављају
у скупинама, те мало могу да се опораве од напора и умора у*

школском или пословном раду. Међутим, игра и разонода друштвена, кад се добро организује, ојачава енергију и враћа вољу за новим радосним радом. Игра, као и рад, ствара добре, моралне навике, дисциплинује вољу и развија свест о целини и укупчаноности појединца у њу. У игри се стичу искуства и богати мишљење. Зато ученици у школској или службеној доколици треба, под надзором стручњака и васпитача, по узрасту скупно да се забављају пливањем, планинарством, разним спортовима, у логорском животу итд. У радостима игре и здравог спорта изостравају се дух и чула. Веселост у раду и забави доноси срећу и ведро расположење, што се лако остварују постављени циљеви, а дисциплинују и уређују разнородни осећаји, те се тиме одбацују нездраве и нереалне тежње, због којих савремени човек поглавито и пати. У игри се ученици и омладинци најлакше привикну да се уче од самог живота. Деца воле друштво, али данас, на жалост немају довољно друштвености. Воле песму и свирку, али мало уче певање, као ни друге уметности, које тако пуно облагорађавају душе.

У игри школске деце, и омладине уопште, лако се ствара заједница моралног прочишћења и оплемењивања. Кроз стручно организовану омладинску доколицу без запреке се на омладину преноси друштвен начин мишљења. Зналачки и плански одушевљавати ђаке и омладинце народним задружним, социјалним духом, кроз користан рад и здраву и веселу игру. „Ко пева, тај зло не мисли”, — мудро каже народна изрека. Разред треба да постане, у раду и у игри, органски организована заједница друштвеног реда и моралне и духовне хармоније, да чини свесну и савесну националну радну групу. Морал се појединачно не учи из рецепата, већ се ствара и остварује узајамном сарадњом у народном, другарском духу. Тако се код појединаца и омладинских скупина свесно јавља и доживљује мистика творачког духа и распламти занос за добрим делима. Највише мисли рађају се у срцу. Највећа човекова и народна прегнућа и жртве могућна су само онда, када се чине за целину. Моралну дисциплину и самопрегор даје вера. Зато је потребан складан рад школе и цркве и у часовима ђачке и уопште омладинске доколице, ради успешнијег оплемењивања дечје и омладинске душе. Без искрене и јаке вере човек слабо уме да управља својим страстима и тешко савладљивим животним снагама. Постићи треба унутрашњу самовладу, ускладити крике срца са правима разума и тежњама душе, да би се остварила благородна хармонија духа и тела, којом човек достиже срећу на земљи.

Омладина је народна узданица. — Удружени другарским радом и веселом игром и уметничком разонодом ученици и уопште

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

организовани омладинци стварају творачку духовну и моралну солидарност народа. А морална и осећајна солидарност је најчвршћи темељац народне друштвене заједнице. Без моралне солидарности и духовне удружености свих чланова нације и држава је само једна опсена. Србија као народна заједница је творевина и морално наслеђе наших великих предака: милиона народних јунака и мученика, који су своје животе драговољно положили у њене темеље. Та наша национална морална тековина мора се чувати у векове. Омладина је народна луча и кресиво. „Удар нађе искру у камену: без њега би у кам очајала” каже велики Његош. Највећа је одговорност васпитача и наставника при великом чину кад закуцају на младо васпитаниково срце, да у њему пробуде свест и савест, те да из њега извуку божанску духовну искру, коју су у њему оставили низови предака. Тада се у духу младога бића први пут појави творачки народни дух вечног жртвовања, љубави према раду и вере у бољу будућност. Омладини у наше дане мора притећи у помоћ и народна заједница државна и цело друштво. Будућност отаџбине зависи од правилног моралног васпитања и духовног образовања омладине. Нашој држави треба много школа и велики број наставника, нарочито мушких. Примена социјално-педагошких и националних васпитних и просветних метода изискује нова и велика новчана сретства, али те су новчане жртве куд и камо мање од оних жртава које су учинили они милиони јунака и мученика који су своје животе жртвовали, да би Србија постала и напредно живела унапредак. Наш народ воли просвету. Он је стварао школе и у доба кад се борио на живот и смрт, да би очувао народну слободу и државну самосталност. Сада су нама Србима потребне многобројне васпитне и стручне школе и интернати, да би очували привредну независност, духовну слободу и моралну самосвојност српског народа. Кад имамо на уму те високе и тешке циљеве, дужност нам је да нашу омладину васпитавамо за радостан творачки рад, кроз моралне навике и вршење националних дужности.

Данило Вуловић

МАРКСИЗАМ КАО ЕКОНОМСКА ДОКТРИНА*)

Инж. Милосав Васиљевић

Темељ Марксове економске теорије јесте схватање о некорисности и штетности поделе рада.

Полазећи од претпоставке да је подела рада главни узрок невоља у људском друштву, Карл Маркс је из овога извео закључак о подели људи на класе, пролетаријат и буржоазију, затим о вишку вредности, о класној борби, о потреби уништења буржоазије и завођењу бескласног друштва.

Логичка веза између ових елемената је пак ова:

Две су велике штете, које човечанство трпи од поделе рада у друштву.

Прва велика штета састоји се у томе, што у друштву где се производи путем поделе рада, човек израђује само једну врсту артикала, па према томе је упућен да производи у главном за друге а не за себе што је чинио раније кад за поделу рада није знао. Човек, који се бави само једном врстом занимања, упућен је да производи за друге, јер њему самом једна врста производа у толикој количини није потребна. Њему су за живот потребни *различити производи*, које је раније израђивао у главном сам, а до којих сада мора да долази једино путем *размене* производа. Ова потреба за разменом производа, која је само последица поделе рада, повлачи за собом читав низ по Марксовом схватању некорисних занимања, од којих су *трговина* и *управа радом* најкарактеристичније. Уместо производње за себе, човек је сада применом поделе рада упућен у производњу за друге. Производњу пак за друге Маркс назива производњом *робе*. Роба пак на тржишту продаје се по својој *прометној вредности* а прометна вредност је главни извор профита целокупне трговине, коју

*) Предавање одржано средњешколским наставницима из Београда на Коларчевом народном универзитету 31 маја и 7 јуна 1942 године.

Маркс назива преваром, цитирајући за ово речи Франклинове (Капитал, I, 4). А да је све ово последица поделе рада Маркс изричито тврди на самоме почетку своје књиге *Беда филозофије* где каже: „Претпоставите ли поделу рада, ви имате размену и према томе прометну вредност”, а то значи трговину и трговачку превару у исто време.

Друга велика штета, коју човечанство има од поделе рада, састоји се у раздвајању елемената производње, у одвајању човека од сретстава за производњу, од његовог алата. Раније, у систему где је сваки човек радио само за себе, алат је морао да буде његова својина и цео плод рада припадао је самом раднику. У друштву где влада подела рада, радник долази на посао као најамни радник да ради са туђим алатом, са сретствима за производњу која њему не припадају. Услед тога ни цео плод рада не припада самоме раднику, већ један део узима за себе и власник сретстава за производњу, који уз то врши и функцију управе радом. Радник дакле сад мора да производи поред онога што њему самоме треба, још и један *вишак вредности* за власника сретстава за производњу и управу радом, тако да сада радник мора да ради и за себе и за власника сретстава за производњу, уместо само за себе како је то било пре поделе рада. Радник је на овај начин опљачкан и има сав интерес да се бори да нестане класа људи која убира ова вишак вредности, а коју класу Маркс назива *буржоазијом*, за разлику од класе најамних радника које назива *пролетаријатом*. Борба пролетаријата за уништење буржоазије, за Маркса и његове присталице је овим потпуно оправдана, јер се, после оваквих објашњења, ова борба у ствари своди на борбу радника за цели плод својега рада а против поделе са елементима који у производњи не учествују.

Ово су биле главне тешкоће које је било потребно пребродити. Кад је ово постигнуто сад Марксу није било тешко да логичким извођењем дође још и до следећих закључака:

Пошто, по речима Енгелса, „закон поделе рада чини темељ поделе на класе” (Анти-Диринг, III, 2), то је за укидање класне поделе у друштву услов укидање поделе рада. Радник не сме више да ради само једну врсту посла, нити да производи само једну врсту материјалних добара: он мора да буде толико свестран произвођач да ишчезне свака потреба за разменом добара међу људима, јер је баш ова потреба за разменом и створила у друштву класу „која је ослобођена директно продуктивног рада, која се стара за заједничке послове друштва: управу радом, државне послове, правосуђе, науку, уметност итд” (Анти-Диринг, III, 2). Отуда је за Маркса „питање живота или смрти... да се

делимична индивидуа, пуки носилац једне детаљне друштвене функције замени тотално развијеном индивидуом, за коју разне друштвене функције значе исто толико наизменичних начина делатности" (Капитал, I, 13).

Дакле, члан комунистичког друштвеног поретка, коме ће, на пример, затребати хартија, неће моћи ову робу да нађе у суседној продавници као данас, већ ће морати сам себи да хартију изради. Да би то могао да учини, машине за израду хартије морају бити друштвена заједничка својина, јер иначе би се власник ових машина противио да сваки дође и на њима ради. Како су сва сретства за производњу свакоме потребна, а у сретства за производњу спада и земља, то је укидање приватне својине у друштву услов увођења комунистичког поретка.

У данашњем друштвеном поретку, који Маркс назива *капиталистичким*, пошто сваки производи за другога, то се дешава да се извесни производи израде у већој количини него што је то друштву потребно, услед чега настаје смањење рада у дотичној грани производње што изазива отпуштање радника и појаву *економске кризе* у друштву. У комунистичком друштву ће сваки да производи само за себе па ће и производња ићи према потребама што ће као последицу морати да има нестанак економских криза у друштву.

Исто тако, пошто размене неће бити између произвођача као данас, смањиће се потреба за овомим саобраћајем. Тоталном производњом на свакоме месту комунистичко друштво ће себи да уштеди и трошкове транспорта и потребу за великим градовима, који су, као тржишта, такође последица поделе рада односно размене добара која се у градовима врши.

„Укидање растављања града од села, није дакле утопија чак ни са гледишта могућности да се оствари што равномернија расподела крупне индустрије по целој земљи," пише Енгелс у III делу свога Анти-Диринга. „Цивилизација нам је, додуше у великим градовима оставила такво наслеђе, да ће нас стати много времена и муке док га се не отресемо. Али их се ипак морамо отрести, и отрешћемо их се, па макар то био и дуготрајан процес. Ма каква судбина била, која је намењена немачком царству пруске народности, Бизмарк може да легне у гроб са гордим уверењем да ће се сигурно испунити његова најмилија жеља: пропаст великих градова."

Људи су данас неједнаки не зато што је неједнакост међу људима природни закон, већ зато што их је подела рада неједнаким учинила. Укидањем поделе рада и давањем свакоме члану друштва свестране а то значи више или мање исте функције,

нестаће и данашња неједнакост у способностима појединаца, па ће уметност и наука, поред физичког рада, постати право свакога члана друштва, чиме ће и рад услед своје разноврсности постати задовољство.

Пошто је, према учењу комуниста, класна супротност између буржоазије и пролетаријата непомирљива, све што спаја људе разних класа као: вера, национална солидарност и традиција, крвно сродство и морал, смртни су непријатељи комунизма. Најамни радник српске народности, према учењу комуниста, ближи је по својим интересима најамном раднику у Јапану или Бразилији него своме рођеном брату ако овај припада буржоазији. Ова солидарност пролетера целог света против буржоазије свих земаља изражена је у крилатици: „Пролетери свих земаља уједините се“, која је крилатица, према чл. 143 Совјетског устава заједно са укрштеним српом и чекићем на црвеном пољу, саставни део грба СССР.

Из ових економских схватања произашао је и метод комунистичке борбе у друштву. Развијање мржње на буржоазију, организовање штрајкова радника против послодаваца и разарање свих веза између обе класе, била су у главном сретства комунистичке борбе.

То је у суштини доктрина марксизма у политичкој економији и ова Марксова економска доктрина служи као подлога и за његова социолошка схватања.

Ова доктрина није овако кристално изложена у делима њених оснивача Карла Маркса и Фридриха Енгелса, али се њени елементи садрже сви у њиховим делима. Излагање пак њено ни Маркс ни Енгелс не почињу поделом рада, али оба признају да је подела рада темељ поделе на класе, а подела на класе суштина социјализма. Према томе, логика целе конструкције иде тачно овим редом којим смо је ми овде изложили.

Да пређемо сада на критику ове конструкције.

Пре свега нетачно је да је подела рада штетна у друштвеној производњи као и у друштву у опште. Још у другој половини осамнаестог века енглески економиста Адам Смит¹⁾ доказао је корисност поделе рада на класичном примеру производње чиода. У то време, израда једне чиоде састојала се из 18 разних операција. Ако све операције извршује један радник, он успева да произведе при нормалном напрезању у раду свега 20 чиода на дан. Ако се пак организује група од 10 радника тако, да један радник извршује само једну врсту операција, на пример сечење

¹⁾ Адам Смит: *Истраживања о народним богатствима*, штампано 1776 г.

жице, а да отсечени комади иду даље из руке у руку где сваки радник извршује само по један део посла, производња овако организоване десетине на бази поделе рада пење се на 48.000 чиода дневно при истоме нормалномe напрезању. Уместо 200, колико би израдили чиода 10 људи при старом начину производње без поделе рада, увођењем поделе рада производња исте десетине пење се на 48.000 игала. Разлика је овде толика да искључује сваку дискусију о томе да ли је подела рада некорисна или чак и штетна у људском раду и стварању.

Да би по староме начину производње друштво добило 48.000 чиода, потребно би било упослити 2.400 радника и сваки од ових радника морао би да има целу гарнитуру алата за себе да би могао да израђује целе чиоде. Поделом рада успева се да се са свега 10 људи и једном гарнитуром алата изврши цели овај посао. Подела рада не само да није била од штете, већ је напротив њена примена од огромне добити за човечанство. Добит је од поделе рада толика да о њеној штетности, баш најмање са гледишта повећања производње, не може бити ни речи.

Тачно је да кад радник ради сам један производ од почетка до краја, њему није надзор неопходан, док је функција надзора услов за добро функционисање рада у групи организованог начину на принципу поделе рада. Али није тачно да човек, који врши функцију управе радом мора да закида од радника, то јест да себи присваја један део радникове производње и тиме умањује корисност радниковог рада за самог радника да би себе издржавао. Ово није тачно због тога што је увођењем поделе рада и управе радом као неопходне последице поделе рада производња толико повећана да се из овога повећања могу да награде и управа радом и сам радник много боље и више него раније при појединачној производњи. *Увођење поделе рада и управе радом није дакле смањило корист коју је радник добијао од свога рада, него ју је повећавало.* Према томе, није тачно да је увођењем управе радом радник изгубио један део свога рада, да је био принуђен да један вишак вредности свога рада изгуби у корист старешине, већ је, напротив, заједница постала толико продуктивнија да је радник један вишак вредности добио у виду боље награде омогућене повећаном производњом.

Маркс у своме извођењу намерно избегава да узме у обзир ово повећање производње које се добија увођењем поделе рада. Њему је чак потребно да ово повећање не постоји, другим речима да се корисност друштвене производње не састоји у подели рада. Јер чим би било друкчије, његова претпоставка о закидању, која сачињава суштину целе његове толико хваљене теорије о вишку

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

вредности, а која теорија има за циљ да изазове код радника мржњу на послодавца, морала би да отпадне.

Због тога Маркс, који иначе у својим списима а нарочито у своме главном делу *Капиталу* врло радо и опширно анализира рад радника и све економске процесе које сматра важним, у опште не улази у анализу саме поделе рада у погледу њене претпостављене штетности. Он, који свугде доказује са ревношћу једног математичара, овде се задовољава најобичнијим тврђењем. У својој књизи, *Беда филозофије*, Маркс пише дословце по томе питању ово: „...корисност једне радионице се састојала много мање у самој подели рада, него у околности да се радило у већој мери, да се вршила уштеда многих узалудних трошкова итд.“.

Марксова претпоставка о вишку вредности као закидању од радника била би тачна само онда ако би производња организована групе остала иста као и пре увођења поделе рада. У Смитовом примеру са чиодама то би значило, ако би производња радне десетине, организована на принципу поделе рада, и после увођења поделе рада остала и даље 20 чиода по човеку односно 200 чиода за свих 10 радника, онда би заиста свако награђивање старешине из ове производње било умањење награде самога радника. То би било заиста закидање од радника и радник би имао право да сматра да је пљачкан. Али кад увођење поделе рада доноси собом толики вишак у производњи да не само да покрива награду управе радом већ остаје још и за повећање саме награде раднику, прича о закидању од радника ради издржавања управе радом не само да нема никаквог смисла већ је најобичнија неистина. Овакво тврђење је било потребно Марксу за даље извођење његове економске теорије, али оно не одговара истини.

У математици су познати трикови, где се вештим скривањем једне погрешке у доказивању могу доказати невероватни апсурди, као на пример, да је два равно три, да је туп угао раван оштром и томе слично. Цела вештина код овога доказивања састоји се у томе, што се у току извођења доказа неприметно склизне са терена истине, па кад је то постигнуто, беспрекорна логика даље води и сама у апсурд. За онога ко не види место где се пут истине напустио, и немогућ закључак добија изглед доказане истине.

На сасвим сличан начин исконструисана је и економска теорија Карла Маркса. И подела људи на две класе, пролетаријат и буржоазију, и вишак вредности као закидање од радника у корист послодавца, и потреба класне борбе и уништења буржоазије ради завођења бескласног друштва, изведени су као логичне последице основне претпоставке, а то је да је подела рада у друштву некорисна и штетна. Цела грађевина пада кад се утврди да је основна претпоставка била нетачна.

Међутим, нетачност Марксове економске доктрине могла се утврдити и у самој примени.

Тако, по Марксу, онај ко тргује готовим производима, јесте трговац, а то значи пљачкаш, јер продаје скупље робу коју је јевтиније купио, а својим радом није ништа у самој производњи користио. Продавац новина, према томе, типичан је буржуј, јер не производи новине, а продаје их скупље него што их је он у администрацији платио. Да бисмо избегли ову ужасну експлоатацију, коју мали пљачкаш врши над нама доносећи нам новине по скупљој цени, ми треба сами да идемо у администрацију листа и себи набавимо новине по њиховој производној вредности. Што би навала стотине хаљада читалаца на администрацију учинила посао немогућим, то Маркс и његови следбеници у теорији не мисле. Њима је главно да нема посредника. А међутим тај исти мали разносач новина устаје по зими и ветру рано, одлази у администрацију листа и услужује стотине читалаца који могу за то време да себи користе на другој страни. Разлика, коју продавац новина узима за себе према томе није никаква пљачка већ потпуно заслужена награда за уложени труд у разношење новина.

Интересантно је видети како је овај проблем решен у Совјетској Унији. Тамо је продавац новина задржан, јер ни тамо се није могло без посредника премда је искључење посредника био циљ марксизма, али из доктринарних разлога продавцу није давана награда у проценту од продатих бројева већ му је дата награда у виду месечне плате. Сматрало се, наиме, да је наградом на проценат, продавац новина трговац и буржуј, док је са месечном платом пролетер. Али су се и последице одмах осетиле јер месечно плаћени продавац новина није показивао интересовање за посао процентом награђеног продавца.

Док продавац, који ради на проценат, добро пази колико ће бројева моћи да прода па и телефонски се споразумева са редакцијом у случају потребе, дотле продавац чиновник обавља посао аутоматски и без интересовања. Ако, на пример, продавац зна да може уредно да растура изванредан број једнога листа, он ће само толико и требовати што ће бити недовољно кад услед изванредних догађаја тражња новина буде већа. Дешавало се у СССР да брижљив продавац требају више бројева чим интересовање публике порасте, али то га је доводило у положај да враћа много непродатих бројева кад интересовање спадне, што му је навлачило прекор редакције. Један пут прекорен, продавац под платом више није ни хтео да своја требовања повећава, услед чега је била тражња новина већа него што је он имао па су се убрзо

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

створили редови пред продавницом, редови људи који хоће да дођу до новина пре него што исте буду распродате.

Према томе, бежање од трговачке зараде довело је грађане у нове незгоде, које су постале карактеристика комунистичког режима: чекање пред продавницама, задоцњавање у свему, бирократизирање трговине. Размена добара се није могла да избегне, само се од савршенијег система организације прешло на лошији систем.

У осталом, размена добара се не може избећи чак и ако би се укинула подела рада у производњи. Сировине се не налазе свугде подједнако распоређене и сваки човек без трговине не би могао до њих да дође. Ако треба по сваку цену искључити трговину и оставити да сваки иде лично по сировине које су му потребне, онда би домаћица за један обичан ручак морала да из Србије иде чак у Индију за бибер или Бразилију за кафу, не смејући при том понети ни за ког другог робу сем за себе, јер чим се носи за друге, то је већ подела рада и трговина. Апсурдност избегавања поделе рада и трговине је очигледна.

Исто тако није тачан ни приговор који Маркс чини подели рада у погледу „унакажења“ индивидуе чинећи га способним само за производњу једне врсте робе. Тотално развијен произвођач, по тврђењу Марксовом, има веће уживање кад ради све разнолике врсте послова. Маркс међутим не мисли шта бива од способности човекове да ствара у том случају. Искуство нас учи да сваштари никада не постижу озбиљне успехе у животу јер ни један посао не науче како треба. Замислите само, како би било у чисто комунистичком поретку без поделе рада могуће возити се железницом, јер, да би се човек могао да повезе треба да себи сагради локомотиву и вагоне, а за израду једне локомотиве има таман толико заната да би један људски живот био недовољан да се сви ти разни занати само науче. Па чак и кад би сваки Марксов „тотални произвођач“ то и постигао, за пролаз воза он треба сам себи да изгради железничке пруге за све правце којима мисли да путује. А како би то појединац успео без поделе рада?

Марксову економску теорију најбоље је демантовало само искуство.

Уместо да подела рада у производњи полако нестаје сама од себе, како је то тврдио Маркс, она је напротив све више напредовала. Од некадашњег једног ковачког заната, данас имамо читав низ заната који обрађују гвожђе и метале, и овај процес даљег дељења занимања, а то значи даље поделе рада, врши се непрестано у свима областима људске активности. Ово зато јер људи у подели рада непрестано изналазе нове начине да са истим напорима постигну веће и боље резултате.

Ни изумирање великих градова, коју је појаву Енгелс пред-
 видео као последицу својих „научних“ опажања у економским
 збивањима, није се догодило. Не само што су у тако званим капи-
 талистичким земљама градови расли, него се то чудо догодило
 и у самој Совјетској Унији. Саме совјетске статистике дају нам
 ове примере:

Од 1926 до 1939 године (године два пописа становништва у
 СССР) највећи совјетски градови су нарасли, и то: Москва од
 2,029.425 на 4,137.018 становника, Лењинград (Петровград) од
 1,196.065 на 3,191.304 становника, Кијев од 513.637 на 846.293 ста-
 новника и Харков од 417.342 на 833.432 становника. Сличан пораст
 запажа се и код других градова.

Један од циљева Марксове економске теорије био је и уни-
 штење реда људи који се баве управом рада и општим пословима
 заједнице. У СССР, где су присталице Марксове имале прилику
 да раде на остварењу идеја свога учитеља, број лица који се баве
 надрадничким позивима (директори предузећа, инжињери, техни-
 чари, органи власти, официри итд.), према подацима пуковника
 Фјодора Махина (Совјетска Русија, Београд 1939) у 1937 години
 био је 9,591.000 а број радника и службеника 25,800.000 лица.
 Према томе, у комунистичкој творевини, у држави СССР на сва-
 ких десет лица која раде као радници или службеници долази по
 једно лице које припада надрадничком позиву. У бившој пак Ју-
 гославији, према подацима званичног пописа из 1931 године, на
 органе јавне службе, слободна занимања и војску отпада 4,08
 процента од укупних занимања у земљи, што значи да на свака
 24 лица, која су радници или службеници, долази по једно лице
 са надрадничким позивом. Совјетска Унија дакле има више бур-
 жоаских занимања процентуално него капиталистичке земље. И
 овде су, дакле, предвиђања Маркса и Енгелса демантована.

Марксова економска теорија већ је одавно у свету изгубила
 ореол науке и теорије која се може сматрати тачном. И сви за-
 кључци, који су из ове теорије изведени, такође су демантовани.
 Са овим су начисто не само националистички економисти већ и
 демократски социолози. Тако, на пример, енглески социолог, Пи-
 тирим Сорокин, чија је *Социологија* преведена и на наш језик,
 говорећи о економској теорији Карла Маркса и Фридриха Енгелса,
 у примедби на страни 151 каже дословце ово:

„Најважнији део његове (Марксове) економске теорије, тео-
 рију о вредности, теорију о вишку вредности у марксистичком
 облику у ствари не подржавају савремени економисти У
 кратко, марксистички варијетет социјализма не може полагати
 веће право на епитет „научни“ него ма који други варијетет со-
 цијализма.“

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Па ипак, запитаће се обазриви читалац ових редова, Маркс-ова економска теорија достигла је огромну популарност. Како то да једна тако нетачна доктрина придобије толико следбеника?

Марксова економска теорија није се раширила због снаге своје истине, већ због тога што је психолошки добро постављена. Она човечанству није донела никакву економску корист али је надама, које је развијала код света, имала своје огромно политичко дејство.

Познато је у психологији да гомила, па макар се састојала из простих или учених људи, не мисли дубином истине већ површношћу слика и лако по изгледу остварљивих нада. Марксова економска теорија има све елементе у себи за брзо и лако придобијање гомиле, а то су у првом реду: правдање зависти и мржње, коју огроман број људи носи у себи према свему ономе што је од њих више и стављање у изглед лаког и брзог стицања економске добити путем одузимања туђе имовине. Кад се овоме дода и веома вешто вођена пропаганда за ширење ове доктрине, онда је схватљива популарност коју је марксизам постигао. Било је довољно да ова мисао завлада само извесним бројем духова у људском друштву па је већ даље њено ширење олакшано тиме што ће она постати неком врстом моде у гомили, управо њене психозе. А позната је у психологији такође појава да је појединцу врло тешко одупрети се некој мисли коју је гомила прихватила, па ма како ова мисао била апсурдна. За темељно примање истине потребно је много више храбрости него памети.

Леп пример ширења психозе гомиле над појединцем, даје нам следећа француска прича:

После дужег путовања, један морнар стигне у своје родно место Марсељ, сиђе са брода и упути се кући у предграђе. Успут сврати у неколико крчми и на питање познаника, шта има ново, смисли ради шале одговор, како је једна огромна риба заглавила марсељско пристаниште тако да ниједан брод не може да изађе. Вест се прошири од уста до уста испред нашег морнара, тако да кад се он приближавао кући, већ је сусретао народ који је хитао ка пристаништу да види ново чудо. Код своје куће, морнар застане на вратима своју мајку и сестру, такође спремне да на пристаниште пођу. Уживајући што му је шала успела, он их пусти да оду, али кад је остао у кући сам, и видео кроз прозор како народ у масама гура ка пристаништу, морнар помисли:

— Ја се нашалих, али овде мора да има нешто чим оволики народ иде да види.

Па крете и он на пристаниште захваћен психозом гомиле.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Прави циљ Марксове економске теорије био је дражење нижих слојева у свакоме народу противу сопственог водећег друштвеног слоја ради његовог уништења. Да после овога није као последица долазило стварање неког друштва без водећег слоја најбољи нам је доказ Совјетска унија. Тамо је руски национални водећи друштвени слој после револуције у октобру 1917 године потпуно уништен да би био само замењен новим јеврејско-комунистичким слојем. Овај нови јеврејско-комунистички водећи друштвени слој заузео је иста места која је имао ранији руски национални водећи слој, само под другим именом. А гомила и ово прихвата ако јој се на овај начин ствар сервира. И то је позната појава у психологији гомила.

У својој заиста одличној књизи *Психологија гомила*, Гистав Л Бон нам објашњава ову појаву следећим примерима из француске револуције:

„Тако, кад гомиле, услед политичких поремећаја и промена у веровањима, дођу до тога да исповедају дубоку антипатију према сликама које им буде извесне речи, први задатак правога државника јесте да измени речи, не дирајући разуме се ништа у саму ствар. Ова последња је и сувише везана за наслеђени склоп да би могла бити измењена. Мудро Токвиљ примећује да се рад Консулата и Царства састајао у главном у томе да старе уставне из прошлости обуче у нове изразе, да према томе речи, које су будиле немиле претставе у машти, замени другим које услед своје свежине спречавају слична сећања. *La taille* је постао порез на непокретности; *la gabelle* трошарина на со; *les aides*, посредни порези и тако даље”.

Да комунистички учитељи и вођи врло добро знају за ово искуство са психологијом гомиле доказ је и то што, и ако су своју економску теорију отпочели доказивањем штетности поделе рада, које треба да је по њиховом тврђењу извор свег економског зла у друштву, ипак ни такнули нису у поделу рада коју су на територији некадашње Русије наследили. Веома карактеристичан је овде случај са стахановизмом.

У својој књизи СССР, која је издата у Београду 1939 године у циљу пропаганде за Совјетски савез, Вук Драговић овако описује појаву стахановизма:

„Алексеј Стаханов радио је у угљенокопу, у окну, обарао угљ, товарио га у ручне вагоне, гурао и извлачио га. Да би могао да утоварује и да гура вагоне, морао је, разуме се, за то време да престане с разбијањем блокова угља. Док је он товарио и гурао, не само што је морао да престане да ради свој прави посао

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

(да разбија стене), већ је и његов алат, аутоматска машина за бушење, морала да мирује. Рудару Алексеју Стаханову то се учинило сасвим бесмислено. Једног дана он је поделио рад у својој шихти: он, Стаханов, непрестано ће да буши и руши стене угља, док ће други да утоварују, а трећи да одвлаче и довлаче колица. Он је на машини свакако био највештији. Ускоро су и остали људи из екипе постали највештији, једни у гурању колица, други у утовару.”

„Радећи по старом, традиционалном систему, Стаханов је могао да савлада, за шест часова рада, 13 до 14 тона угља. По своме, новом систему, он је успео да савлада, за исто радно време, 102 тоне угља.” То је било 30 августа 1935 године.

Кад предњи опис поредимо са оним што су о подели рада писали Маркс и Енгелс, видимо да је слављење Стаханова нај-прецизнији деманти Марксовог мишљења о подели рада у опште. Прикивање радника само за једну врсту посла, по Марксу, „осакаћује радника, претвара га у нешто абнормално . . .” а за Енгелса су гурачи колица и архитекти као професије „унакажени економски варијетети” (Анти-Диринг, III, 3). „Да дивна ми социјализма који овековечава професионалне гураче колица” узвикује са индигнацијом Енгелс на „глупости” немачког социјалисте Диринга, који мисли да у будућем социјалитету задржи поделу рада и професије (Анти-Диринг, II, 6).

У Стаљиновој „социјалистичкој” држави, где се на сваком кораку истичу слике „великих учитеља” Маркса и Енгелса, није само гурање колица професија, већ и само утоваривање у колица постаје засебно занимање.

А да је сама подела рада сачињавала успех Стаханова то сам Стаханов признаје. „Ново у моме раду је само добра подела рада: ја сам пуних шест часова копао док су два тесача за мном утврђивала. То је довело до успеха.” (Алексеј Стаханов: *Мој живот*, Београд 1940, издање Савремене књиге, стр. 31).

Дакле, стара подела рада, на коју се Маркс толико био окомио, ипак је остала и у Совјетској социјалистичкој републици, али је зато добила ново име: стахановизам. Баш као у време француске револуције.

Из свега што смо напред изнели, намеће нам се следећи закључак:

Марксова економска теорија није стварана да би била озбиљан прилог истраживању истине у комплексу економских проблема људског друштва, већ је створена да буде духовно оружје

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

светскога јеврејско-комунистичког империјализма. Она зато и није срачуната на дубину мисли научног истраживача, већ на површност лаковерне гомиле, којој закони психологије гомила нису познати. А површност је општа и страшна особина гомиле нарочито у политици.

Отуда и тако велики број ревносних марксиста који никада ништа од Маркса ни прочитали нису.

Инж. Милосав Васиљевић

*Примери из Ајтн-Дирнта нису тако
срћно шафани! У поглављу 3 пасуси:
14, 15, 16, 17 су много јаснији од шафелера!
Али их треба разумети!*

О НАРОДНОЈ ПОЕЗИЈИ И ЊЕНИМ ТВОРЦИМА*)

*Таленат је дат исто тако сељаку
као и витезу.*

Гете.

Д-р Свет. Стефановић

Сва народна поезија, било у форми народне приче, или песме, или легенде има поред објективне и једну сасвим субјективну личну вредност. По правилу она је увек и животни доживљај народног песника, један песнички доживљај. Ко је видео народног певача, песнички обдареног, како се у оно што ће да пева мора да унесе, да се психолошки припреми, како мења цео свој израз лица, затвара очи, испружа врат, и цело држање тела нарочито удеси, или ко га је чуо при певању код одељака где се он поистовети са сво-

јим јунаком, из трећег лица у причању пређе у прво, и глас и гестове према том удешава, тај неће ни за тренут посумњати, да је ту реч о једном личном доживљавању, какво се налази само код уметника ствараоца. То исто може се сад рећи и о народним приповедачима.

Из неколико мотива може један способан народни приповедач по својој вољи, слободним искоришћењем и применом њиховом да прави нове комбинације и на тај начин и нове приповетке. За народног песника не постоји стварна разлика између прозе и стиха, те се усред прозе код емотивних, лирских места сасвим спонтано прелази у облик стиха, и затим опет врати у прозу. Тако се и у Лужној Србији где народна песма и народна прича још увек живе и наново се стварају, наишло на народне приповедаче, који се могу да служе обема формама, и стихом и прозом, и могу једну исту тему да предаду било у прози било у стиху, не прида-

*) Одломак из немачке студије: *Beiträge zur germanischen Sagen-Forschung*. Превод из немачког рукописа.

јући тој способности велику важност. Стога није никакво чудо што има српских народних прича, које су усред прозе пуне стихова, или таквих које иначе знамо из народних песама у стиховима. Један пример више за тезу да су у народној поезији стих и проза само два различна спољна облика за једну исту вечну народну поезију, који један са другим и поред другог постоје, а не тако, како се радо претпоставља, као да је проза дошла да замени већ дегенерисану песму, или да је из епске песме и на место ње, дошла и постала прозна приповест, легенда, сага. Које је старији облик, проза или стих, и то је само једно од многих некорисних и погрешно постављених питања која доводе само до некорисних и погрешних одговора. Од прастарих времена, човек, песнички обдарен, који се хтео песнички да изрази, служио се равноправно и једном и другом формом. Да се стих више ценио, и употребљавао код нарочито свечаних прилика, са или без игре, у славу и хвалу херојских дела, двобоја, мегдана, смрти у борби, за оплакивање трагичних догађаја јунака или јунакиња, то је без ичег даљег јасно и разумљиво, и то даље објашњава појаву лирских места и партија у познијим прозним приповестима, као например у песмама Еде или да наведемо сасвим удаљен пример, у слаткој романси о Окасену и Николети.

Да и данас има живих народних приповедача који знају да прикажу не само старе научене теме, него и да сами нове створе, или да има народних певача-песника, који певају не само напамет научене старе песме, него имају као позив да и нове стварају, то може да буде само један даљи доказ из кога се могу изводити закључци за прилике које су владале у старијим временима и нарочито у Средњем веку, толико иначе богатом у епским и романтичним темама и грађама. Уосталом о положају народних песника остали су нам доста јасни иако не преобилни спомени из класичних као и из доба раног Средњег века, како сам покушао приказати у својим чланцима са темом: Где и како се стварала наша народна епска поезија?, где су сабрани читав низ доказа о том. Колико је висок био ранг и углед песника и певача, јер то је ишло заједно, показује најбоље то, да су краљеви и кнежеви сами иступали као певачи, да су високи црквени поглавари излазили из редова народних певача, као и то да се на дворовима краљева и средњевековних велможа појављивали певачи као професионални организовани еснаф, који је имао висок ранг на двору и међу дворјанима. Има о томе трагова још сачуваних и у нашим народним песмама, као што има сачуваних остатака старог професионалног еснафа народних певача у некада чувеној слепачкој академији у Иригу у Срему или у гусларској школи у

Охриду што може да послужи само као илустрација прилика које су владале у епским временима Средњег века, када су народни песници-певачи имали још далеко већи углед него ти јадни остатци који су већ у дубоком опадању допрли до нас.

Да се тиме и само питање ауторства народних песника и приповедача решава, нека буде само узгред напоменуто. Свакојачко се стара теорија о колективном народном духу као творцу народне поезије мора сматрати преживелом. Увек су били и јесу појединци, више или мање талентирани, ти који су и народну поезију створили као духовну вредност. Народну поезију није створио колективни народни дух, него је она колективна по духу који изражава, коме је она дала песнички облик. Када се међу народним песницима појави један генијалан народни песник — што је наравно ређи случај од појаве само талентованих или чак и неталентованих песника, — онда се појављују таква грандиозна дела народне поезије као што су епоси Хомера или песма о Роланду, или Нибелунзи, или цели епски циклус о српској првој револуцији од нашег Филипа Вишњића. Та дела постају онда не само узор и обрасци народне поезије, него отварају и сва питања естетике, композиције, постанка, па најзад и ауторства тих дела, која онда кроз векове занимају људски дух и у разним временима доводе и до разних одговора и схватања.

Да се народна поезија у извесном смислу и ствара колективно, и да је колективно и стварана, то се донекле јасно разликује из обичаја који се још увек налази као народни, да некад по два певача певају и стварају народну песму, или чак где један или два певача стварају песму уз пратњу целог хора, кола, ора већег или мањег, као што сам нашао забележено за неке хороводне песме у Македонији и то баш са темом о девојци без руку, која је певана при игри у колу, тј. у затвореном ланцу или хору тј. у отвореном ланцу, где један води коло и пева а остали играјући у колу-ору му отпевањем одговарају. Тај се обичај сачувао и на далматинским острвима, нарочито за песме које одговарају правој, истинској балади. Изгледа да је и изворна народна балада по свој прилици тако постала, за што говори и сама етимологија речи балада, коју изводе из провансалског балар — што значи игра, играти.

За ово схватање говори, по мом мишљењу, и обичај који сасвим одговара духу народне песме, да је балада у облику дијалога, често са понављањем истих речи, које су вероватно по очуваним споменицима разни певачи првобитно и приказивали. Томе је класични пример позната шкотска балада о Едварду, која је у Хердеровом класичном преводу постала духовна својина

целог света, која и по градиву и по овим излагањима и по облику указује на врло стара древна времена и прилике. Форму дијалога са честим понављањима налазимо и у једнако живим и изнова ствараним баладама трансилванских Секлера-Секулаца. Поред лирског монолога који се употребљава нарочито у трагичним ситуацијама јунака и јунакиња за песнички израз њихових душевних стања, и који је уобичајен у свима народним поезијама на свету, долази и драматска форма дијалога скоро до исте такве важности. Тако те две форме — епска појединачна песма, херојска мушка или женска тужбалица на пример, или драмски дијалог — похвала, слава, или укор и покуда и одговор или одбрана од прекора уз неки пут краће или дуже причање самог догађаја, чине стварно целу епску песму или чак и читаву епопеју. Као карактеристични саставни део остаје то онда и у оном највишем што је народна епика створила или му дала основ за стварање, у Омировој Илијади и Одисеји, у песми о Роланду, у Нибелунзима или у Веowulf-у да и не спомињемо изрично српске народне песме, које су у Вишњићу достигле израз и обим народне епопеје о првој српској револуцији, или руске билине, или руне финске Калевале. Избројано је на пример да од 28.000 стихова целог Омира, има око 9.000 стихова који су понављања.

Облик баладе у форми дијалога преовлађује и у најстаријим српским народним песмама са историским или псеудоисториским садржајем. Тако у песмама косовског круга, у бугарштицама и оним о Сибињанин Јанку Богишићеве збирке као и у песми о Краљевић Марку и брату му Андријашу коју већ Хекторовић спомиње. Па особито и у оној јединој балади тог облика у византијској литератури, по мишљењу византолога професора Моравчика, која је опевала војевање грчког цара Манојла Комнена — XII век — са Угрима и Србима на територији Србије. Као и друге грчке песме о тим догађајима које су савременог постанка и у којима се између осталих историских лица спомиње и наш велики жупан Деса, по некима сматран за оца Немањиног, и балада је по мишљењу византолога из XII века, а опева двобој цара Манојла са једним српским јунаком и почиње дијалогом између реке Таре и Саве, које се обе жале да не могу да се наносе лешева побијених, те моле да једном престане борба. Таке су и оне баладе из познијег доба везане за борбе око Шапца под краљем Матијом сачуване у песмама о Дојчин Петру варадинском бану. Све то говори за један стари већ утврђени облик народне поезије.

Два три примера статистике из наше народне поезије то ће и с наше стране лепо илустровати:

Тако из Богишићеве збирке у познатој првој песми о Косову, Иде Бушић Стјепане од 250 стихова свега су 125 казивање дога-

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ђаја, остали су у виду дијалога. У другој, Љепу шету пошета — од 65 стихова само 21 су казивање, остали су у дијалогу. У познатој песми Мајка Маргарита од 115 само 24 су казивање, остали у дијалогу. Тако је и са Попијевком од Свилојевића, као и са песмама о Сибињанин Јанку и Секули и другима. Где није директан дијалог ту је разговор у облику писма, по формули Књигу пише српски цар Шћепане, или султан Сулејман и т. сл. Сличан је статистички однос и у песмама о познијим догађајима, као например у Богишића бр. 115 Како краљ Ракоција погибе на Мухачу, где од 82 стиха свега 26 су казивање остало дијалог, или бр. 116 Од Беча ћесар, Петар од Московца итд. освојише Биоград.

Да ли су се из тих моно- и дијалогских форми развили и основи народне драмске поезије, који су забележени и код Срба, са или без пратње игре, јесте једно питање које захтева специјално проучавање. Овом приликом бих желео указати само на то, да поред важности, коју је Ниче открио у митској и култичној служби за постанак трагедије, можда ће и облик моно- и дијалога који се налази у народној епизици у већ високо развијеној и утврђеној форми морати доћи до значаја у постанку и развоју драме, како до сад није у довољној и праведној мери оцењено.

Изгледа да ни сав значај баладе као облика и градива народне поезије уопште није довољно запажен, као што и у питању њеног датирања стоје велика размимоилажења — једни су за XI, други чак за XIV век — док смо ми већ напред цитирали грчку баладу о двобоју цара Манојла и Бакиноса из половине XII века. Тако и у самој дефиницији баладе постоји извесна неодређеност због оних сјајних узора Шилерових балада које у ствари нису баладе него песничке приповетке. Јер балада, како је познајемо у класичним узорима народне поезије, како сам већ пре више година једном излагао, јесте трагичан догађај у лирској форми епски испричан, сажето и емотивно, изражено. Неке баладе као већ споменути Едвард састоје се из самог дијалога, друге ограничавају причање на оно што је најнужније, најмање, као например Гетеов и у том погледу класични Баук (Erlkönig).

Ја нагињем мишљењу да је балада, драмска песма о неком драмском или трагичном догађају или личности, по свој прилици један од најстаријих ако не и најстарији облик народне епске поезије, што илуструју и тако стари литерарни документи као што су фрагменти легенде о Фину у Beowulf-у. Интересантно је ту како почетни стихови такозваног одломка песме о Фину подсећају на почетне стихове наше за неколико столећа млађе народне песме о Хасан-Агиници, познате у немачком преводу од Гетеа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unijg.rs

Или фрагменти англосаксонски о Waltariussu, такође у форми дијалога, датирани из X века, што такође говори за рано датирање баладе као облика народне поезије.

Ово питање било би од нарочитог интереса за српско литеарно проучавање при објашњењу и тачном процењивању вредности на пример Његошевог Горског Вијенца, који је до сад тумачен као највише песничко дело новије српске литературе, и то с правом, но у исти мах је и дело народне поезије, по градиву и по форми, и само се у том двоструком смислу правилно може схватити и објаснити. Уосталом, Његош је поред Горског Вијенца дао и чисте епске народне песме, — додуше не највише вредности, као што се у Лучи Микрокозма дигао до највиших тема уметничке поезије, до философског епоса од типа Милтоновог Изгубљеног Раја или Клопштокове Месијаде, као што је у појединим лирским песмама дао дробне бисере философске лирике.

Д-р Свет. Стефановић

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

WWW.UNIBL.BG

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

О ЧЛАНОВИМА САБОРА НА КОМЕ ЈЕ СТЕФАН НЕМАЊА СИШАО СА СВОГА ПРЕСТОЛА

Никола Радојчић

Први из српских извора познати нам сабор у Рашкој био је онај на коме је Стефан Немања одлучио да угуши богомилску јерес. Једини сведок о њему јесте Стефан Првовенчани. Остали писци Живота Стефана Немање никако га не спомињу. Више сведочанстава о српском државном сабору и о његовом саставу сачувано нам је за онај знаменити састанак на коме је Стефан Немања сишао с великожупанскога престола и посадио на њега свога средњега сина Стефана, потоњег Првовенчаног. Ја сам недавно опширно

расправљао о овоме сабору у својој књизи „Српски државни сабори у средњем веку” (1940), и није без важнога разлога што овде нарочито претресам питање о учесницима на њему.

Био сам још сасвим млад студент, када сам поставио себи питање о великим тешкоћама пред којима су стајали први наши књижевници, када им је требало на тадашњем недовољно развијеном књижевном језику изразити своје несвакодневне мисли. Онда сам, с тога гледишта, нарочито проучавао Живот Стефана Немање од Стефана Првовенчаног и истраживао његову зависност, по језику и композицији, од Живота и Похвале Светој Браћи, Ђирилу и Методију. Своју расправу о овоме предмету нисам никада објавио, иако сам несумњиво доказао да је Стефан Првовенчани, док је писао Живот свога великога оца, прегледао начин изражавања ученика Свете Браће, преузимајући од њих поједине речи и делове реченица и ослањајући се на њих у целој композицији свога разлагања. То је, стварно, било филолошко истраживање, а мене, као историчара, касније није толико занимала чињеница што су наши писци преузимали из старијих сло-

венски писаних дела низове речи или, чак, целе реченице и читаве одломке, колико ме је мучило питање, у коликој је мери с тим позајмицама искривљена тачност њихова приказивања. Добро је познато, да ни средства најсавршенијега књижевнога језика нису довољна да би се њима на потпуно адекватан начин изразила сва суптилност високе људске мисли. Тако је данас, а у временима раног развика садашњих књижевних језика морали су писци скоро при свакој реченици осећати недовољност језичних средстава којима је требало изразити своје мисли. Нарочито ако је писац знао — као што су многи знали — грчки или латински, и тако на сваком кораку осећао, како би му било лакше своју мисао на страном језику рећи и колико би она била на њему јасније изражена. Али ваљало је из љубави према своме народу својим језиком писати, мада су сви припадници младих европских народа при томе осећали да им је писање грубо, јер су им језична средства била сиромашна и неуглађена. Бојим се да мојим читаоцима није тако лако претставити, колико је у таквим околностима писање замарало писце, пунило их незадовољством и изазивало у њима нелагодно осећање инфериорности у поређењу свога рада с грчки и латински писаним делима. На Западу је нађен излаз из овога незавиднога положаја на тај начин што је латински језик био кроз векове уобичајени књижевни језик а народни само изузетно. На Истоку није било тако. Словени с примањем грчке културе, у византинском руху, нису преузимали и грчки језик као књижевни. То се само изузетно догађало. Иначе су Словени, упућени од грчке Свете Браће, писали словенски, ма с колико великим тешкоћама то било скопчано, нарочито ако се држи на уму високи развојни степен грчкога књижевнога језика и његова подобност да се на њему, као ни на једном другом, изразе и најдубље људске мисли на јединствено јасан и изнимно леп начин.

Писце младих народа је несумњиво много замарала непрестана борба у тражењу погодних израза за одевање својих мисли у речи. Зато су они много чешће него што већина данашњих читалаца слути уносили у своје разлагање туђе приказе. Када је, н. пр., требало једном писцу да опише опсаду некога града или ток неке битке, он је често место тачног описа тих догађаја пружао својим читаоцима препис или прераду некога старијега приказа, који се по каткад ослањао чак на класичну литературу. Тако су настајали типизирани описи, клишеји, састављени не од црта него од речи, који су се неуморно даље преписивали и прегледали. То су историчари, нажалост, касно осетили и често су се с искреним болом морали одрицати таквих типизираних описа, у које су веровали као у тачне приказе сингуларних догађаја.

Ово су чињенице, и зато је сасвим неумесно с данашњим меридима о оригиналности књижевних дела приступати већини средњовековних списа, нарочито старијих међу њима. За она времена, када је и просто преписивање туђих дела важило као цењен књижевни посао, правило је да су и писци самосталних списа преузимали из старијих радова она места која су им била срцу прирасла и за која су веровали да боље приказују створену ситуацију него што би је они сами умели описати.

У оваквим својим позајмицама пружали су, наравно, наши стари писци најчешће руку за најсавршенијом књигом, за Светим Писмом. Његовим речима редовно су густо проткана не само богословска дела, него и све остале књижевне врсте, чак до Физиолога. Скромни у својој искреној побожности, веровали су и стари српски књижевници да ће им дела бити тим савршенија што буду више и спретније зачињена местима из Светога Писма. Код нас је учињен покушај да се у делима старих српских историчара изнађу и утврде све позајмице из Старога и Новога Завета. При томе се редовно тако поступало да су позајмице тражене само тамо где их писци сами намерно истичу. То је, међутим, само први део научног напора који у овом правцу треба учинити. Осим оваквих истакнутих позајмица има их још и свесних, али нарочито неозначених, и, што нарочито истичем, и несвесних. Наши стари историчари толико су читали Свето Писмо и тако добро га знали да су се његовим речима и несвесно служили, можда и сами понекад верујући да су њихове. Таква места биће најтеже изнаћи.

Ради једнога од нарочито неистакнутих места из Светога Писма код наших историчара пишем и ја ове редове. Када је Теодосије хтео да опише сазив знаменитога српскога државнога сабора на коме се Стефан Немања намеравао одрећи престола, он је стојао пред тешким задатком. Требало је саставити низ саборских учесника. За тај посао били су му на расположењу опис Стефана Првовенчаног сабора Стефана Немање против богословске јереси и описи сабора који је желео и сам приказати од Стефана Првовенчаног и Светога Саве. Ништа поучније неголи гледати како се занимљиво развија српска државноправна терминологија при низању саборских учесника. Говорећи о световним члановима првога боље познатог државнога сабора у Рашкој, истиче Стефан Првовенчани само „стар'це же и вел'моу'же свои ѿ мала и до велика цхъ, . . .“ (Ed. В. Ћоровић, Светосавски зборник, II, 1939, 28). То је заиста једноставно, и у једноставности описа треба, бар делом, тражити и тадашњу примитивност односа. Када је ређао световне чланове сабора на коме је он сам узвишен

на великожупански престо, био је Стефан Првовенчани већ опширнији, и овако их је поређао: „пристав'ники дѣломъ и кнезъ зем'ли своѣ иже надъ властѣми, коеводѣ же и конны,..." (Ibidem, 39.) Свети Сава је, можда намерно, краћи када је за ове исте учеснике рекао само ово „избранные си воляре, малые и великие.“ (Ed. В. Ђоровић, 1928, 155). Стефан Првовенчани је особито истакао њихов однос према држави, а Свети Сава је нарочито нагласио њихово порекло.

У своје низу учесника овога сабора сјединио је Теодосије приказ Стефана Првовенчаног и Светога Саве, ослањајући се при томе на још виши авторитет од њих, на Свето Писмо. То је, како се види, изразит развој, с јасном сврхом што вишега савршенства. Кад год су, наиме, стари српски писци приступали своје нарочитоме задатку, они су се и несвесно питали — како је то речено, или како би се рекло, у Светом Писму? Зато је и Теодосију, када је стао пред задатак описа сазива сабора Стефана Немање, искрснуо пред очи опис сазива свечаног збора цара Навуходоносора и он се несумњиво на њ угледао када је описивао, како је Стефан Немања сазвао свој државни сабор на коме се намеравао одрећи престола. Да ли је Теодосије при томе прегледао дотично место из Старога Завета или је писао само по памћењу, чак и несвесно, то ја, наравно, не умет и не смем рећи, јер би ради тога требало нарочито проучавати његов однос према Светоме Писму. А то досад није учињено.

Ево Теодосијев опис сазива српскога државнога сабора и приказ сазива свечаног збора вавилонскога цара Навуходоносора:

„И авиѣ написоуѣют се шть нѣго (св. Стефана Немање) повелѣнѣа, и исходеть по всѣи власти државы его съзываютше ипати и коеводы, тысящѣтныи и сътныи и прочѣихъ благоудныи, въ коупѣ же и малыи въ великыи...“

(Теодосије, ed. Ђ. Даничић, 1860, 36).

„И посла (Навуходоносоръ царь) собрати ипаты и коеводы и мѣстоначалники, кожди же и мѣчители, и ещѣи на властехъ, и вса князи странъ, . . .“

(Друго синодално издање Библије, 1900, 1100).

Заиста није потребно нарочито истицати зависност Теодосијева низа учесника на овом српском државном сабору од низа званица цара Навуходоносора за његов свечани збор. Она је очевидна, највише из низа „ипати и коеводы“, и није свакидањи случај да се зависност овако важнога места у једном историјском извору да на овако занимљив и сигуран начин утврдити. Али занимљивост иде и даље и с њоме, што је још важније, и знаме-

нитост ове позајмице. Теодосије, наиме, није био први српски писац који је помислио на овај опис свечаног састанка цара Навуходоносора, када је требало изређати низ учесника на знаменитоме српскоме државном сабору, пред којим је Стефан Првовенчани сео на великожупански престо. То место је пало већ пре њега на памет самоме Стефану Првовенчаноме, и тако је стварно он био путовођа Теодосију, када је овај низао учеснике сабора о коме је реч.

То се може без замерке доказати. Горње место из Светога Писма преписано је из другог стиха треће главе Књиге пророка Данила. У трећем стиху се разлаже, како су се царева званице, познате нам из другог стиха, сабрале, и ту поред „мџителї велицѣи“ стоји још „иже надѣ властѣми“. Стефан Првовенчани је ово исто „иже надѣ властѣми“, како се види из малочас наведенога места, преузео из Светога Писма, из овога стиха, када је писао „и кнезе зем'ли своје иже надѣ властѣми, ..“ (Ed. В. Ђорговић, Светосавски зборник, II, 1939, 39.) Дакле, прегледао је исте речи. Тако је и његово разлагање — што разумни историчари давно знају — мозајик од рођених и туђих камичака, пун живости и лепоте, које захваљујемо његовом књижевном дару.

А историјска истина? Како се ми можемо ослонити на низ и карактеристику учесника на овом српском државном сабору код Стефана Првовенчаног и Теодосија, када су они несумњиво настали под утицајем другог и трећег стиха треће главе Књиге пророка Данила? Положај није тако очајан како би се могао на први поглед чинити. Туђим речима означени су ипак српски односи. Ради се, како се види, о изразима којима се означају и карактеришу власти. У њима су Словени веома сиромашни. Првовенчаноме је требало да ближе означи израз кнез, реч страног порекла али давно примљену и у различитим значењима употребљавану, па је он зато уз „кнезе зем'ли своје“ додао из Светога Писма, ради разјашњења, „иже надѣ властѣми.“ Слично је поступио и Теодосије. Он је хтео истаћи више претставнике српске државне управе и војске, и због тога се послужио речима Светога Писма. Једна из малог броја словенских речи којима се означаје власт јесте војвода. Но ко се све није звао војводом код Словена! Њему је требало да каже више грађанске и више војне власти, те је зато написао по Светој Писму „ипати и коєводи.“ Сада се зна шта је Теодосије хтео тиме рећи и колико је желео нагласити, како су на овом сабору Стефана Немање била, пре свега, она српска властела која су обављала службу на двору и у држави и, тек онда, остала. За означавање виших грађанских власти он је на овом месту позајмио из Светога Писма грчки израз *ὁ βλατος*, који има пространо значење, а када је хтео да

означи високу војничку част, он је човека Немањина поверења, који је упућен у потеру за побеглим младим Растком, назвао опет грчким изразом, стратилатом (ὁ στρατηλάτης). Страни изрази изгледали су му, без икакве сумње, за означавање виших чиновничких части погоднији од српских.

Резултати мога истраживања на овоме месту ни најмање не измењују слику о учесницима на српским државним саборима како сам је недавно утврдио. Стефан Првовенчани и Теодосије тачно су повукли круг саборских чланова и само ради веће јасности користили су се терминологијом и карактеристиком позајмљеном из Светога Писма.

Никола Радојчић

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

ЈЕРОМОНАХ МАРДАРИЈЕ ОД МРКШИНЕ ЦРКВЕ

ПРВИ БЕОГРАДСКИ ШТАМΠΑР

I

Борђе Сп. Радојичић

Четири стотине година после проласка кроз Београд ученика словенских апостола св. Ђирила и Методија, који догађај означава почетак писмености и књижевности Словена на Балкану, српски „прежде бивши краљ” Стефан Драгутин добија Београд од свога шурака мађарског краља Ладислава IV (1284). Тада је Београд први пут дошао под српску власт. Поред Дебрца, „славног двора његовог у Срему” (у то доба је Срем обухватао и северозападну Србију), и „славни и преизврсни град звани Београд српски, који се налази на обали реке Дунава и Саве”, био је престоница Стефана Драгутина, краља покајника који често имађаше „у рукама својим псалтир душеспасни” и који „јеванђеље божанствено . . . непрестано прочитаваше”. На двору краљевом прављени су „сасуди свештени златни и сребрни, украшени бисером и драгим камењем, путири, дискоси и велика нафорна бљуда (зделе), кадионице, ручке, рипиде и свећњаци златни, и друго што је потребно од таквих ствари, свештеничке златоткане драгоцене одежде”. Све је то спреmano за поклоне црквама по српским земљама и по земљама „других благоверних народа”. Књиге се не помињу. О њима ништа не говори краљев биограф, архиепископ Данило II, који је за краљеву мајку, краљицу Јелену, забележио да је „књиге божанствене у дому своме састављала и изредно писала”. Ни у другим историским изворима нема података о Београду као средишту књижевног и преписивачког рада у доба владе „краља од сремске земље” Стефана Драгутина (1284—1316).

Београд је то несумњиво био у доба кад је њиме управљао владар који је и сам био књижевник, деспот Стефан Лазаревић

(1403—1427). Радослав Михаљевић, војвода „благоверног и христољубивог деспота Стефана”, подигао је манастир у Радешину (то је данашњи Радошин, село у Ресави). По мишљењу неких наших историчара, о војводи Радославу († 4 јануара 1436 год.)

Четворојеванђеље (Београд, 1552)

певају народне песме као о Облачић Раду или Облак Радославу. За манастир свога „господства” Радослав је наредио да се у Београду препишу осам књига, наравно богослужбене садржине. У својој превеликој скромности преписивач тих књига није забележио своје име. Из Београда је он отишао у сам манастир и тамо преписао још једну црквену књигу.

У манастиру Крушедолу чува се један рукопис, који садржи каноне Богородици и службе св. Теофани, архиепископу Максиму и кнезу Лазару. Сава Петковић, који је описао све крушедолске рукописе, ставља тај рукопис у XVI век. Међутим, у науци је изнето и друго мишљење по коме је рукопис из XVII века. Садржај тога рукописа јасно показује, да је то препис неког ранијег рукописа написаног у Београду, и то вероватно у доба деспота Стефана Лазаревића.

У Београду је постојала црква Успења Богородичиног, која је била „престо митрополита београдског, екзарха свих српских

земања". „Чудотворна рака“ св. Теофана налази се у тој цркви. Јеромонах Анастасије и јерођакон Јоаникије, изасланици београдског митрополита, говоре о раци св. царице Теофане у молби коју су 1509 године упутили руском великом кнезу Василију Ивановичу." Како и којим су путем моћне светице те у Београд допеле не знам ништа извесно рећи", писао је Ил. Руварац. Он је о томе изнео ову претпоставку: „Може бити да су оне, као и моћи св. Петке, после пропасти бугарског царства из Бугарске у Србију пренесене". Царица Теофана била је жена оног „премудрог Лава (византиског цара, 886—912) коме се у старој српској књижевности приписује један спис пророчанског карактера. Доцнији рукописи тај спис везују за име деспота Стефана Лазаревића. Осим чињенице да и у византиској књижевности има рукописа са пророчанствима Лава Мудрог, за објашњење постанка српског пророчанског списка „премудрог Лава", односно Стефана Лазаревића, може свакако да послужи и то што су у деспотовини Стефана Лазаревића почивале мошти св. Теофане, жене Лава Мудрог.

тpошце стaлi пeднo сoушнaлe мeтeтe .-

СВЕТИТЕЛИЈЕВЕИГОСНАИ

недeлa пpвe рoждствeнoмъ хвiмъ .- 7
 ннa рoдствa црквa сна двeкa 3
 сна авраамлa . авраамъ рoднi 4
 саяа . тcaнжe рoднi акoвa . i
 акoвжe рoднi iудоу нeрaтiу
 нгo . iудaжe рoднi фaрeсa нз
 аpя сoтaмaрн . фaрcжe рoднi с
 poмa . нсрoмжe рoднi аpамa аpам

в'

Четворојеванђеље (Мркшина црква, 1562)

Канони Богородици били су неопходно потребни за цркву посвећену Успењу Богородичином. Служба св. Теофани (од патријарха трновског Јевтимија) унета је у рукопис због „чудотворне раке“ и моштију те светице. Кнез Лазар је отац деспота Стефана, па је отуда појмљиво да се за владе деспотове у ми-

трополији београдској гаји нарочити култ косовског великомученика. Београдски рукопис није имао Службу архиепископу Максиму. Максим је истина био београдски митрополит (први помен из 1513; † 1516 год.), али његово проглашење за свеца било је оне црквене године која почиње 1 септембра 1522 а завршава се 31 августа 1523 године. Према томе, Максимова служба састављена је после 1 септембра 1522 год. У то доба није постојала Богородичина црква у Београду. 28 августа 1521 год. Турци су освојили Београд. Богородичину цркву претворили су у цамију, а мошти св. Теофане однели су у Цариград.

Када је са београдског рукописа преписиван онај рукопис који се чува у Крушедолу унета је и Служба архиепископу Максиму. То преписивање је вршено свакако за сам манастир Крушедол, за задужбину архиепископа Максима у којој су почивале његове мошти. Крушедол је Богородичин манастир; посвећен је Благовестима. Због тога је сасвим објашњиво да се за Крушедол преписују канони Богородици (Богородичник).

Мађари владају Београдом у доба проналаска штампе. Прве вести о Гутенберговој новој вештини имамо из 1439 год. То је година пада Смедерева, престоног града деспота Ђурђа Бранковића. Турци су тада освојили и опустошили скоро целу српску деспотовину и држали је у ропству више од четири године. Историчар владавине Ђурђа Бранковића, Чед. Мијатовић истицао је да „кроз стотине година црња несрећа није била сналазила народ српски, него што је била несрећа године 1439”. Идуће године, 1440, Београд је доживео прву опсаду турску, која је трајала преко пет месеци, од краја априла до септембра. Српски летописци су забележили да те године „ходи цар Мурат под Белиград и не успе ничтоже”. Друга турска опсада Београда била је у јулу 1456 год.; она се завршила турским поразом. До тога времена Гутенберг је толико усавршио свој проналазак, да се могла да штампа Библија од 42 реда, ремек дело штампарске вештине. Најдаље до средине 1455 год. довршено је штампање Библије од 42 реда. А већ крајем те године Гутенберг губи своју штампарију. Одузима му је његов зајмодавац и компањон, Јохан Фуст.

Трећа опсада Београда била је 1521 год. После двомесечне храбре одбране Београд је дошао у турске руке 28 августа. У старој српској штампарији у Горажду (у Херцеговини на Дрини) баш тада се штампао Псалтир, који је довршен 25 октобра, уочи самог Митровдана. Син старца Божидара Горажданина, „смерени свештеник” Теодор Љубавић, који се „трудио” око штампања Псалтира, забележио је у поговору да те године „паде султан

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

тој првој београдској штампарији. Око ње се трудио „грешни, многоокајанејши (много бедни) и манши ва иноцех јеромонах Мардарије от манастира глагољемаго Мркшина црква, иже јест близ Чрније Гори”.

У то време се осећала велика потреба за четворојеванђељима. То се да закључити из чињенице, да је четири године раније, 1548, београдско-сремски архиепископ Лонгин наредио да се препише оно Четворојеванђеље које је штампано у Штампарији Црнојевића. Тај је посао извршио презвитер Вук у Буђановцима (у Срему).

II

Мардаријево световно име није познато. Не зна се чак ни то, да ли је он прво постао штампар па се тек онда замонашио, или је било обрнуто. Обично се сматра да су стари српски штампари били монаси или бар свештеници и ђакони. То није тачно. Међу њима је било и световњака. Да оставимо на страну власнике штампарија: господара зетског Ђурђа Црнојевића, Божидача Горажданина, Божидача и Виценца Вуковића, кнеза Радишу Дмитровића, Тројана Гундулића, Јеролима Загуровића, Ђованија Антонија Рампацета и Бартоломеја Гинамија. Многи од оних који су се „трудили” око старих српских књига и који су их „рукоделисали” нису били из монашких и свештеничких редова. Један од браће Љубавића, Ђурађ, умро је као световњак, и то у Венецији (2 марта 1519 године), пре но што је било готово његово „рукоделије”. Он је то „дело” „начео творити” „коситеровидним буквама” заједно са својим братом Теодором, „калуђером” и „попом” (како стоји у поговору, састављеном у виду „Мољенија Ђура Љубавића ка часним презвитером”). Димитрије из Штампарије манастира Грачанице (1538/39 год.) за себе каже једино то да је „Христу раб”. У првој штампарији манастира Милешеве 1546 год. радили су „дијак Дамјан и Милан от Црније Загори, од места нарицајемаго Обна, јеже јест близ великије реки глагољемије Саве”. Пада у очи да само испред Дамјановог имена пише дијак, и то у једнини. Због тога се не може тврдити да је и Милан дијак. Међутим, то се често чини. Дамјан је био дијак, ђак, а „ђаци су се, поред читања и појања у цркви, често бавили и преписивањем књига”. Није био ђакон, као што се готово увек узима. Не може се ни очекивати да у манастиру има ђакона, већ јерођакона, а то значи монаха који су у ђаконском чину. Дијак Радул из Штампарије манастира Мркшине цркве (1565) био је такође ђак, а не ђакон. Стефан Мариновић „от града Скадра” био је запослен у штампарији Виценца Вуковића (1561) пре но што је отворио своју штампарију „в страних македонских в ота-

частво у граде Скендери” — Скадру (1563). Стефан је био световњак. Код њега је радио „мастро Камило Занети”, који је био „један од највећих калиграфа шеснаестог века”. Ни Камило није припадао монаштву или свештенству. Штампарију Виценца Вуковића узео је под закуп Јаков „от места нарицајема Камена Река” (1566). За себе Јаков бележи да је „от племена свештеничкога и нарочитаго страни тоје од древних времена”, али не истиче да је и сам свештеник. Ни други Јаков, онај „от пределих македонских от места зовом Софија, Крајков син”, није био ни свештеник ни

КѢСѢНИИ ВЪСРЪ ВѢ • НАМАЛЕН ВѢ • ПРѢ СД •
 ИПО Е СТЪРЪ ГЛЪЗЪ Я • ПО НБИМЪ
 ЧИНО • ТИ ЧЛѢСО СОУЩЕСТВО СЪ
 СТАВЪ Е СІ СОБОЮ • СЪНОВНЪ ВЪСАЧЪ СКА • И ПЛАТІЮ
 ВЪЗНЕСЕ СЪДЪЖ НАВЫСОТЪ СЛОВЪ ВЪЖІН • СЪДЪСИЮЮ
 РОДНТЕЛІА • ТѢМЖЕ И ПІАКТЕ ИИ • СОУДІОВЪРНИИ
 И НЕВЪРНИИ ЧАЕ • А ПЛѢ ВЪ ПІАХЪ ХЪЕМЪ АГГЛЫ •
 МОУЖІЕ ЧТО ЗРИТЕ ВЪЗСХОА КІСІА • ГОРЪ ХА ЖІЗНО
 ДАВЦА • ТАКОЖЕ И СОУДЪ ВЪСѢ ПРІАДѢ • ВЪСѢ СІНМЪ
 БЪЖЕ •

Цветни триод (Мркшина црква, 1565)

монах. Тај је Јаков радио у Штампарији Јеролима Загуровића (1569—1570), а доцније је, како изгледа, имао своју штампарију (1571/72). И први београдски штампар јеромонах Мардарије могао је бити световњак кад се одао штампарству, па тек доцније ступити у монаштво.

За Мардарија знамо да је био „отачаством од реке рекомије Дрина”. То је он сам забележио у поговору Четворојеванђеља, које је штампао у Мркшиној цркви (1562). Других података немамо. Мардарије је за себе истицао да је од манастира Мркшине цркве. О томе манастиру није познато ништа више од оног

што има у Мардаријевим поговорима. Био је „близ Чрније Гори”, односно у „подкрилију” њеном. Потпадао је под смедеревску митрополију. Бар је тако било у доба после обнове Пећке патријаршије (1557): Још није утврђено где је била Мркшина црква и која је то планина Црна Гора што Мардарије помиње. Кад је у своје поговоре уносио и име те планине, Мардарије је могао да мисли да на тај начин тачно одређује место на коме се налази његов манастир. Такво мишљење било би погрешно и за оно доба, јер је постојала Црна Гора код Скопља, затим Црна Гора у „земљи рекомеј Длбочице”, а свакако и друге планине тога имена. Мардарије је могао да има и другу намеру с поменом планине Црне Горе. У Топлици се налазила друга једна Мркшина црква. Ако је заиста постојала и у XVI веку, онда се може претпоставити да је за њу знао и Мардарије. Истицањем да је његов манастир код планине Црне Горе Мардарије би постављао разлику између те Мркшине цркве и оне у Топлици. Топличка Мркшина црква је у селу Штави. У натпису стоји да је „саградише оци и пописаше синови” у време патријарха Пајсија (1614—1647) и грачаничког митрополита Силвестра. Тада је свакако црква само обновљена, а саграђена је много раније, још у почетку XV века, када је живео војвода Мркша Сићевски. О Мркши, „војводи цара Лазара”, народно предање говори као о оснивачу штавске цркве. Истина, историски подаци директно не потврђују то предање, али су у складу с њима, па због тога оно изгледа веома вероватно.

Ако је Мркшина црква била у данашњем Косјерићу под планином Црнокосом (као што неки мисле, ослањајући се на народно предање), онда и Мардаријево место рођења треба вероватно тражити у томе крају, западно од Косјерића, према Дрини. Мардарије се без сумње замонашио у Мркшиној цркви, па је зато истицао да је „од манастира глагољемаго Мркшина црква”. Од старих српских штампара који су били монаси помињу манастир свога пострига још и јерођакон Мојсије „от манастира глагољемаго Дечанах” (1536—1538) и јеромонах Сава, такође „од манастира Дечана” (1597).

Пре 1 јануара 1544 год. игуман манастира Милешеве, јеромонах Данило, и братија манастирска послали су „в страни италскије” „в мирословствујушти (славан по целом свету) град Венетију” два своја сабрата, јеромонаха Никанора и Саву. С њима је пошао и игуман бањски, јеромонах Мардарије. То манастирско изасланство имало је да у Венецији набави све што је потребно за штампарију. Јеромонах Мардарије „био је јамачно игуман манастира Бање код Прибоја, храма св. Николе, где је некад била Дабарска епископија, коју је основао св. Сава”. С тим

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

бањским игуманом Мардаријем неће бити идентичан Мардарије од Мркшине цркве. Из манастира свога пострига, из Мркшине цркве, Мардарије је могао да пређе у манастир Бању и тамо да постане игуман (пре 1544). Као игуман бањски могао је не стављати поред свога имена да је од Мркшине цркве. То не би говорило против идентификације једног и другог Мардарија. Али постоје друге чињенице због којих морамо да сматрамо да су

ВѢ БѢ НЕСА НАШЕ ІУ ХА • КЛАПЕ ВЪ Я • ЧА
НОЦИ • НОБРАВШМСЕ БРАТІАМЪ ВЪСРЪВЫ •
ПОЕМЪ СЪВНОЕ ОУТРАНИЦЕ : ЕЖАЛѢ •
ТАЯЛЛІАІА , НАГДЪ , Н • ТРО ТРАСА
ВНИ ОУЧЕНИЦИ • НІ ВЪЧЕ НАУРЪ • ПОТОМЪ
СТАЪ , ПІАКЫ ПАКЫМІРѢ РОУ • ЗАСТОУПИ
СНЪ • ПРЖЕТОУ ЧТОУЮ • СЪСПЕНТНСЕ ВАМЪ
СЛЫШАТИ • СЪІШАНІА СТО ІЕУЛІА •
ІЕЛІЕ • І • СТЫХЪ СТО •

ЕЧЕ ГЪ СВОМЪ ОУЧЕНИКОМЪ •
НННА ПРОСЛАНСЕ СНЪ ЧЛЪ •
ННЪ ПРОСЛАНСЕ СЪНІМЪ •

ε III

Цветни триод (Мркшина црква, 1565)

то две различите личности. После преласка у манастир Бању и после свог игумановања у том манастиру (последњи је помен из 1546 год.) Мардарије треба да ради у Београдској штампарији (1552). Тешко је код њега претпостављати толику скромност, да не би помињао да је био игуман бањски, да би се задовољио само истицањем манастира свога пострига, Мркшине цркве. Уосталом, ако би он и желео да се покаже скроман, то не би допустио власник штампарије, Тројан Гундулић. Због боље продаје Четворојеванђеља из Београдске штампарије било би

WWW.UNI.LB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

важно да се нагласи, како је то труд једног бившег игумана, а не обичног јеромонаха. Кад је Београдска штампарија престала да ради, Мардарије не одлази у манастир Бању, већ у Мркшину цркву (1562 или пре те године). Тамо не постаје игуман. Јеромонах Сава је „игуман мркшински” (1565), а Мардарије само сабрат манастирски. Не може се узети да је био игуман пре јеромонаха Саве, јер би се доцније називао проигуманом.

Милешевски псалтир од 1544 год. штампали су јеромонаси Мардарије и Теодор. За јеромонаха Мардарија се мисли да је исто лице с игуманом бањским Мардаријем. То је потпуно искључено. У поговору Псалтира помињу се и један и други Мардарије, и то без сваке сумње као две различите личности. Јеромонах Мардарије је очевидно био милешевски сабрат. Због тога га не треба изједначавати с Мардаријем од Мркшине цркве, као што се то обично чини. Мардарије од Мркшине цркве могао је да дође у Милешево да би се упутио у штампарску вештину. Могао је да не ступи у манастирско братство. У том би случају поред свога имена и даље стављао да је од Мркшине цркве. А могао је да постане сабрат милешевски. Да је то учинио, не би се доцније враћао у Мркшину цркву, већ би дошао у Милешеву, тим пре што је 1557 год. Милешева поново имала своју штампарију. Сем тога, на књигама које је он штампао, нарочито на Београдском четворојеванђељу, сигурно би стајало да је Мардарије из Милешеве. То је био веома чувен манастир због моштију св. Саве које су се у њему чувале. А био је познат и због своје штампарије. Тројан Гундулић „от великаго града Дубровника” не би пропустио да на књизи своје штампарије видно не истакне, да се око ње трудио један милешевски јеромонах. То би несумњиво допринело да се она брже и боље прода.

Нама није познато где је Мардарије од Мркшине цркве научио да реже и лије слова и да штампа књиге. Могао је због тога ићи у Италију, али то је мање вероватно, јер би то свакако поменуо у својим поговорима. Пре ће бити да је он радио у једној од старих српских штампарија, и то по свој прилици у првој Милешевској штампарији, која је постојала год. 1544—1546, а можда и нешто доцније.

У поговору Београдског четворојеванђеља Мардарије истиче само то да се „трудио о сем (овом) писанији”. Поговор Четворојеванђеља из Мркшине цркве садржи и веома важан податак, да је Мардарије „рукоделисао” слова, и то „от железа и меди и прочаја”. Одатле се види да Мардарије није био само штампар, већ да је и слова резао и лио.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Од Мардарија су нам се сачувале свега три књиге, наравно у више примерака. Све три су богослужбеног карактера. Прве две су Четворојеванђеља, и то је једно штампано у Београду (1552), а друго у Мркшиној цркви (1562). Трећа је књига Цветни триод (1565). Кад је штампао ту своју трећу књигу Мардарије је већ био човек у годинама коме се старост приближавала. Он је тада

ВСТУЮ ЖЕЖКУТО СУТ С ПУТІА
 КЛАЕ. НСЪРАШИСЕ ПА. СТАЛО ОБЪЯВИШСЯ ВЪ
 БДѢАХЪ ВЪКЛХ. НРАШУ. БЛВНО ЦѢТВО ОЦА НСА П
 СТГО ДХА ІН. НЧАУИНАЕ. ОБИВА. НАГН ВЪЗВѢ. ПБ
 ЕН. НПОЕ ВЪСКРЕНЕ. Д. НДНЕВНЕ. Г. ПОКТОРН. ЕДНУ.
 СФРЕ ВЪСКР ГЛВ. А. КЕЧЕРНИКЕ НАШЕ МЛТВН ПРН
 СТН ГН. НПОДАЖЪ НА ОСТАВЛЕНИЕ ГРѢХО. ЯКО
 ТМ ЕДНН ЕСН. ЯВЛЕН ВЪМБРЖ ВЪСКРЕНІЕ
 СЕИДЕТЕ ЛЮДЕ СІС. НОБЪИМЕТЕ ЕГО. НДАДН
 ТЕ СМВЪ КВНІМЪ ВЪСКРШОМУ НЗМРЪТВУХЪ. ЯКО
 ТНН НБЪ ВШЪ. НЗБАКАН ПА ФВЕЗАКОНЕН ВАШЪ

Цветни триод (Мркшина црква, 1565)

помишљао на смрт, сећао се Давидових псалама и у поговору наводио речи „нелажног пророка Давида” о томе како је „житије наше немногремено.” При штампању те књиге помагали су му поп Живко и дијак Радул.

После штампања Цветног триода (1 септембра 1565 год.) губи се сваки траг јеромонаху Мардарију.

Ђорђе Сп. Радојичић

ВАСПИТАЊЕ ЗА ПОЗИВ У НЕМАЧКОЈ

Д-р Хајнрих Гајслер

Кад ми у Немачкој чујемо реч „позив”, мислимо највише на питање на које се обично, не мислећи и равнодушно, даје одговор о нашем занимању, које садржи сваки званични акт или свака листа података. Али ова реч има и једно дубље значење, које осећамо кад говоримо, на пр. о позваности једног песника, мислиоца или државника за своје доба. Онда нас то потсећа на првобитно значење ове речи које стоји у вези са речју „позвати”. Ми смо унутрашње „позвани” да нешто одређено радимо, да вршимо неки задатак који нам

је постављен од нечега што стоји изнад нас и што више од нас. Ми тада мислимо на доживљај позваности знаменитих људи, на оне тренутке када су им сврха или задатак њихова живота искрсли први пут јасно пред очи.

Оба ова значења речи „позив” имају своју унутрашњу везу, значе уствари једно исто, садрже један унутрашњи захтев човеков, или, ако хоћете да кажемо, они су израз једног старог сна човекова. Унутрашња позваност, и позив који се у ствари врши, треба да буду јединствена целина не само код ретких појединаца него код свих људи. Јер заправо требало би да оно чему ми унутрашње тежимо буде и предмет нашег свакидашњег занимања.

Зацело, није нужно ни рећи колико смо ми данас сви далеко од тога људског идеала. Модерни варошанин капиталистичког доба упућен је, сасвим насупротив томе, на потпуно одвајање свога позива од свога стварнога живота. Он свој позив осећа, у најчешћем броју случајева, као нужно али не и радосно занимање ради одржавања живота, тежећи да га обавља са што мање напора, што је могуће за краће време и са што вишом новчаном добити, да би за себе имао што је могуће више слободног времена, да би тек онда истински „живео”. Све ове сумњиве појаве нашег кул-

турног живота, које имају као подлогу журбу за животним уживањима, жељу за заносом и утисцима, преко којих треба да се заборави свакидашњица, имају свој узрок у томе што позив људе више не задовољава и што се осећа као терет. Модерни човек пати од свога позива. Притисак околности под којима он врши свој рад наметнуо му је погрешан појам о позиву и погрешан појам о животу. Модерни човек живи у ствари два живота, онај нерадо подношени живот свакидашњег занимања и свој стварни, приватни живот. Оба ова живота стоје један према другоме у супротности која се једва може премостити. Сва филозофија, сва техника, сва духовна и културна висина нашега столећа није успела да ову супротност изглади и да успостави хармонију између захтева заједнице и личнога „ја” човекова. Од овога дуализма пати модерна цивилизација и социјални психолог мора констатовати, проматрајући живот појединаца као и функцију заједнице, да је социјални организам оболео.

Зацело, да има изузетака у односу позива и живота, изузетака који пре свега важе за људе који су везани за земљу. За правога сељака нема сумње да његов позив испуњава цео његов живот и, обратно, његов живот налази своје потпуно задовољење у његову занимању. Сељак живи у хармонији природе и баш је то благослов за сваку везаност за земљу. И занатлијски позиви на селу остају нетакнути од проблематике позива.

Замислимо како се у овим срединама од давнина одлучивало о позиву младога човека: Било је и остаје само по себи разумљиво да се син прихватао очева позива, те је постајао не само формално наследник његова добра и радионице, него и духовно био носилац искустава која су већ генерацијама везана за тле, за материјал који је тамо постојао, за људе који тамо живе и за њихове потребе и склоности. Сваки прави занат, сваки прави сељачки живот, израстао је на таквим предањима и наслеђивао се и даље, као нешто што стоји изнад чистог занимања, дакле и биолошки, у наследне склоности, а тиме су се стварале и предиспозиције за још већу вичност дотичног породичног позива. Тако је столећима једна породица остајала породица сељака, шумара, рибара, ковача, столара, занатлија уопште. Овде уствари није за млађе генерације никада ни било прилике за какав стварни избор позива. Тек сељакање радништва у градове, и васпитање које са тиме стоји у вези, кидају ову стару везу и уносе проблем позива и у становништво које је везано за земљу, уколико оно не може остати на очинској груди, него се мора селити у град.

Али чудно је, да је, ма колико била модерна наша организација предузећа и привреде, заостао још увек начин избора занимања. Сетимо се како смо сами дошли до позива који имамо: Нашао се увек какав добар пријатељ породице који је у породичном кругу, приликом разговора о томе питању, саветовао да се младић лати овога или онога позива, јер да он зна поуздано да ће ту моћи добро зарадити и брзо напредовати. Увек је постојала и каква омиљена жеља очева да син одабере позив кога би се он радо прихватио; затим тежња породице већ од раног детињства да се томе и томе сину омогући да се прихвати баш тога занимања. Сваки родитељ тежи да својој деци омогући даље успињање на социјалној лествици него што је он успео да постигне. Разуме се да и самог младића питају. Али какву тек он слику може имати о позиву? Очигледно слику и оцену коју има круг његове породице, оцену која у битности зависи од новца, односно од могуће зараде у погледу појединог позива. Тако се моде у погледу избора позива могу кобно осветити, јер се нико не пита о стварној даровитости, унутрашњем позиву и склоности младог човека, пошто се оне стварно тешко и уочавају. Стара, освештана метода, да се према породичном савету, можда још и по остацима праве породичне традиције, одабира позив, ова стара метода примењивала се и примењује још и данас иако породица данас нема за појединца у његову животоу позива више ону јаку везу, нити онај дубљи значај као некада. Нити породица може имати јасан појам о позивима и социјалној структури живота тако лако као у стара времена. Овим се објашњавају безбројне трагедије промашених позива и растрганост између позива и живота, која је карактеристична баш за људе нашега времена.

Ко хоће овде да притекне у помоћ, мора знати да се појединачни проблем не може сам за себе решавати, него да се друго, задовољавајуће решење може наћи само у једном новом поимању привреде и света. Националсоцијалистичка Немачка створила је многе узорне установе да раднику учини рад лепшим, лакшим, здравијим, ведријим и садржајнијим. Организације *Лепота рада* (Schönheit der Arbeit) и *Снага путем радости* (Kraft durch Freude) узорни су пример за то. Са свим овим зацело се олакшава тешка судбина позива људских, али се ипак не решава. Ти кораци, који су предузети у правцу решавања овога уистини судбоносног проблема модерног човечанства, кораци а не крајња решења, биће предмет нашег даљег излагања.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

При томе морамо имати на уму, да социјализам полази од принципа уређење привреде у којој је опште добро изнад користи појединца. Немачка је индустријска земља првога реда. На челу стоји њена изванредно развијена индустрија прерађивања сировина. Немачка нема довољно простора и мора створити хлеба великом броју људи. Рад појединца мора дакле бити од истинске вредности. Немачка не сме допустити никако либералистички тобож слободни избор позива својим синовима, избор који би зависио од моментане коњунктуре или случајности ускогрудог схватања скученог породичног круга. Немачка мора, ако хоће да живи као народ и држава, водити једну природну социјалистичку привреду, а то у овом случају значи: мудро економисати са људском снагом. Тако стоји као гесло у погледу позива у националсоцијалистичкој Немачкој изрека др. Роберта Лаја, да у Немачкој у будућности не сме постојати неизучених радника, већ да сваки мора стећи потребно знање и васпитање неког правог позива.

Тако се онда мора наћи пут који ће, стварајући што је могуће више квалитативно високо радништво, повезивати општи и јавни интерес и личне користи и способности појединца. Тек се онда може говорити о решењу овога проблема, кад се буде могло наћи решење које ће задовољити већину у свима случајевима. Овде стоји један велики задатак пред нама, задатак који мора решити истински социјалистичка привреда, ако хоћете да опстане. Јер националсоцијализам је противан сваком облику либерализма као схватања живота које је непријатељски расположено по заједницу и које разара социјалну целину. Али он не негира животну право појединца, као што то чини марксистички бољшевизам, који појединца немилосрдно подјарамљује колективистичким државним интересима и индивидуу утапа у безизразну масу пролетаријата. Националсоцијализам нити је једнострано индивидуалистички и либералистички као капитализам, нити колективистички као марксизам. Он тражи стварно изједначење на једном већем плану. Народна заједница је за њега освештано признање народа као основе и тла свега људскога живота од стране сваког увиђавног појединца. Задатак, дакле, који изграђивање позива у новој Немачкој поставља себи као сврху, да нађе заједнички пут за привредни интерес заједнице и лични интерес појединца, изванредно је велик и тежак. Отуда се да објаснити и разноликост облика које овде срећамо.

ШЕМА ВАСПИТАЊА ЗА ПОЗИВ У НЕМАЧКОЈ
(Aufbau der Berufserziehung in Deutschland)

ПАРТИЈА

Д Р Ж А В А

ГОДИНЕ ЖИВОТА

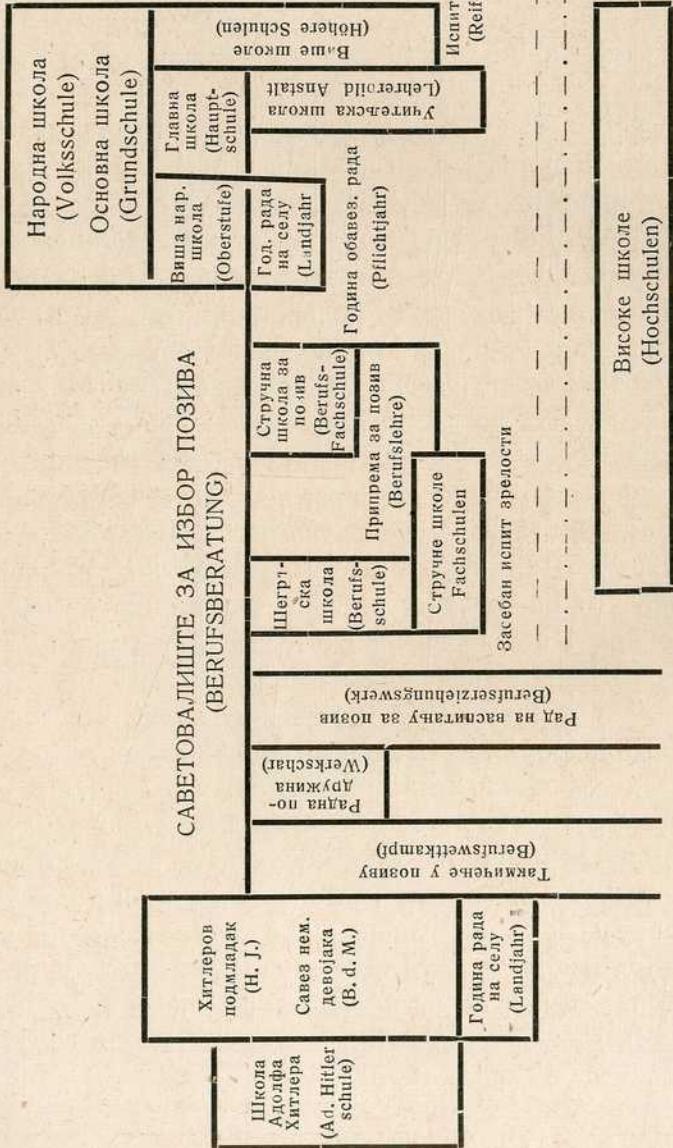
6 година

10 година

14 година

18 година

Радна служба ½ год.
Војна служба 2 год.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Сад ћемо на темељу приложене шеме пратити изграђивање васпитавања за позив како оно данас изгледа у Немачкој. Само треба одмах додати да се у овој области стварају стално нове тековине. У питању је, дакле, живи организам који се развија, а никако каква укочена шема, у коју треба сада да загледамо.

Два фактора формирају социјални живот Немачког народа: партија и држава. Патрија, као организована воља националсоцијалистичког покрета, црпи своје потстреке непосредно из народа. У њеним рукама лежи стварни васпитни задатак. Држава делује организаторски, институционално. Њеним формама даје партија садржину и надгледа извођење, настојећи да васпитно изграђивање од стране државе стално богати новим потстрецима и тако га даље очува од стагнације.

Свако немачко дете посећује од 6 године народну школу (Volksschule), која се у прва 4 разреда зове основна (Grundschule). У доба од 10 година настаје прво одабирање. Пред учеником стоје три могућности:

1) Да посећује даље осморазредну вишу школу (Höhere-schule) која води испиту зрелости. Ова школа има три облика: мушка виша школа (Oberschule für Knaben) са енглеским као првим и латинским као другим страним језиком; виша женска школа (Oberschule für Mädchen) са енглеским као страним језиком. Оба ова типа пружају, после пете године, могућност избора првенства између језичке групе предмета (француски, талијански, шпански, за девојке и латински језик) или природно-математичке групе предмета за дечаке и нарочите групе предмета из домаћинства за девојке. Ово последње претставља једну новину у области вишег девојачког васпитања. Девојке уче тамо практички и теоријски домазлук, хигијену и неговање деце, нагињућу тако више од интелектуалних позива ка женским одгојивачким позивима; као треће прикључује се овде хуманистичка гимназија са латинским, грчким и енглеским за дечаке — као изузетна школа (Ausnahmeschule) за нарочито обдарене дечаке.

Избор ове школе препуштен је слободно појединцу. Тиме што је за њу повећана школарина, већ унапред је ограничен број ученика, који је још више пооштрен пријемним испитом у строгим одредбама о пријему. Примају се само потпуно здрави ученици који одговарају високим захтевима телесног васпитања (5 часова недељно гимнастике). Важан је за пријем и детаљан извештај учитеља народне школе, извештај који се на нарочитом табуку мора водити од првог дана ступања у школу за сваког појединог ученика, и у који се уписује учеников школски успех, налаз лекара, приликом годишњих прегледа и психолошко-карактероло-

лошка опажања од стране учитеља. Полаже се много на то да вишу школу похађају само они ученици који стварно теже да положе матуру и да се прихвате универзитетских студија.

2) Сви остали даровити ученици народне школе морају, опет на основу мишљења њихова дотадашњег учитеља, посећивати т. зв. главну школу (Hauptschule). Она је четворогодишња обавезна школа за даровите. Њен програм је за прве две године толико сличан програму више школе, да још и онда постоји могућност преласка у вишу школу. Ово је нарочито важно за сеоске прилике, јер свако веће место треба да има главну школу. Читава мрежа таквих школа треба да се разапне по сеоским областима, да обухвати сву даровиту децу са села. Пошто је ова школа обавезна, то се сиромашној деци, која имају на пр. да преваљују даљи пут до школе, даје извесна помоћ. Могућност преласка из ове школе у вишу школу после 2 године пружа и могућност да се исправи већ раније изречена оцена о способностима некога ученика, јер се оне у десетој години често још тешко могу правилно уочити.

3) За ученике чије способности упућују изричито на неки практични позив остаје такође четвороразредни виши течај народне школе (Oberstufe der Volksschule), који ове ученике изграђује особито у практичним гранама знања и припрема их за неко занатлијско занимање.

Са четрнаестом годином обавезно похађање школе завршено је за већину ученика и онда настаје тешко питање који позив да се прихвати. Избор позива није препуштен само појединцу и његовим родитељима. Они нису у стању да то учине, јер им недостаје јасан преглед ствари и зато су много више препуштени случају. Ипак им се одлука о томе не одузима. Њима само даје савет Саветовалиште за избор позива (Berufsberatung), државна установа која стоји ван школе, а која је одређена од Уреда за рад (Arbeitsamt).

Већ школа чини у том погледу оно што може. Последња година главне и основне школе у знаку је избора позива и размишљања о томе. Али оцена школе може да буде лако једнострана. Њу још увек притиска интелектуализам и опасност погрешног суда преко сведочанстава и класификација, који су додуше потребно зло, али који су врло често неправедни према бићу младих људи. Зато ту дужност преузима, у најприснијој сарадњи са школом, једна ваншколска установа, стручни психолог у привредном уреду.

У првој четвртини школске године долази саветодавац за избор позива у школу, да би ученицима последње године одржао

предавање. Овим се ученицима први пут са стране званичног места указује на тешкоће при избору позива и на одговорност коју у том погледу сносе за себе и за заједницу. Скреће им се пажња на помодне позиве, који би се дали свести на формулу „возити”, „летети”, „радиофонирати”, и упућује на то да мора бити и добрих економа и занатлија. Од тада се у школи не прекида тема о избору позива. После извесног времена стижу од Уреда за рад ученички картони са питањима. На њима треба сваки да да своје личне податке и одговор на важно питање: „Шта би радо желео да постанеш?” Учитељ испуњава савесно картон за картоном. Искуство показује да већина учитеља може да пружи добру карактеролошку слику својих ученика, која за саветодавца за позиве садржи врло значајне упуте. Као трећи узима лекар картоне у руку и уноси резултате једнога тачно прописаног прегледа. Као четврти добија картоне вођа Хитлерова подмлатка (Hitlerjugend), да би дао одговор на одређена питања о држању дечака и девојчица у погледу другарства, у погледу њихове срчаности и издржљивости. Треба овде одмах напоменути да од једанаесте године живота сваки немачки дечак и свака немачка девојчица мора проћи кроз омладински покрет партије Хитлерова подмлатка или Савез немачких девојака и ту вршити неку редовну дужност. Тамо је, за разлику од школе, у слободној игри и телесном такмичењу, дата појединцу могућност за манифестацију свих његових снага. Тако суд вође Хитлерова подмлатка садржи често драгоцене допуне мишљењу школе, које лако може бити једнострано.

Картон о ученику иде сада натраг у Уред за рад, саветодавном оделењу за избор позива. Задатак је уреда за рад, чија активност нарочито пада у око, да посредује за налажење посла. Али то данас, пошто је савладана беспослица, не претставља никакву велику тешкоћу. Али за то активност уреда за рад ангажује у све већој мери мирни рад око саветовања избора позива. Од раније необавезног саветовања у погледу избора позива данас се развило опште и свеукупно регулисање и изграђивање подмлатка за разне позиве. При томе се имају довести у склад разне, делом чак и непознате чињенице.

Као прво мора се утврдити потреба привреде у погледу односног привредног подмлатка. Сваке године пријављују за онај циљ предузећа сва слободна ученичка места за идућу годину. Посредовање за упослење шегрта мора ићи преко уреда за рад, који на овај начин има тачан преглед и контролу. Младићи који чекају на ова места седе још у школи. Ту се још испитују њихове склоности и способности. Али није довољно утврдити само објективну способност младићеву за извесни позив, јер он не сме

бити намештен као објекат посредовања, него за то мора бити и унутрашње приправљен, као човек са својом вољом. Дакле идеално регулисање позива постиже се само онда кад се субјективне жеље младићеве о избору позива поклапају са објективним способностима његовим за неки одређени позив, и кад се ово обоје опет поклапа са потребама појединих привредних грана. На срећу, природа је подарила човеку читав низ способности, тако да се и онда, кад се оно што би било идеално не може постићи, може ипак наћи још добро и подношљиво компромисно решење.

Кад је саветодавац за избор позива свршио посао који захтевају подаци на картону младићеву, позива га он са родитељима к себи у уред за рад, да се с њима саветује о избору позива. Ту се доноси одлука, уноси у картон а овај доставља уреду за посредовање упослења ученика, и тиме је рад завршен. У великом броју случајева треба при овоме саветовању изгладити супротности, било што се жеља младићева или родитеља у погледу избора позива не поклапа са стварним способностима, било што се ова жеља поклапа са способностима младићевим али не поклапа са потребама привреде. Тада се понекад имају изгладити супротности за које је потребно много стрпљења, разборитости и искуства, да би се најзад и младић и његови родитељи могли убедити.

Кад саветодавац за избор позива, по властитом расуђивању и из материјала са којим о младићу располаже, не може још створити довољно јасну слику, предузима се испитивање младићеве способности. Данас се потпуно одустало од психотехничких метода испитивања способности какве су биле пре неколико година уобичајене код већих индустријских предузећа. Место тога данас се предузима т. зв. испитивање „уопште“, које тежи да створи јасну слику о целокупним особинама карактера, да би се на тај начин утврдио тип карактера младићева, па према томе и одабрао за њега позив. Место техничких апаратура на којима младић треба несвесно да покаже извесне спретности, данас се употребљавају мудро састављени психолошко-карактеролошки текстови. За испитивање се дадне, н. пр., какав кратак састав у коме овде онде недостаје понека реч коју треба попунити. Речи којима он попуњава непотпуни текст и начин како он то чини дају често врло значајне закључке о његовим духовним способностима. Слично стоји ствар и са омиљеним аналогним тестовима, који већ постављају веће захтеве. Младићу се, н. пр., дадне лист хартије на коме лево стоје речи, рецимо, Haus: Dach, а десно само реч „Аутомобил“; младић треба овде да, аналогно првом пару речи, нађе и стави одговарајућу реч

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

„Verdeck“. Такви аналогни тестови постају постепено тежи, док се не пређе најзад у област апстракције, што за једнога четрнаестогодишњака претставља знатан напор, кад н. пр. лево стоје пар речи Sparsamkeit: Geiz, а лево само реч „Mut“. Сигурно је одлично самосведочанство ако младић успе да овде нађе аналогни појам „Verwegenheit“ или „Tollkühnheit“. Али тиме никако није исцрплен низ тестова који се примењују; према приликама дођу уз то и задаци из рачуна, описи слике или доживљаја у облику кратких састава и томе слично.

Све ове задатке саветодавац за избор позива не оцењује као школске задатке према броју грешака, иако и оне, разуме се, играју извесну улогу, већ према моралним и духовним особинама које се при томе манифестују. Саветодавцу је важније како он нешто решава или ради од онога *шта* ради. То се показује, н. пр., при малом техничком испиту који се предузима, ако младић треба да се прихвати неког техничког позива. Он добије, н. пр., прегршт малих делова неке машине, полуга, завртња, ручица и томе слично, и каже му се да од тога састави неку малу машину, рецимо пумпу која је постављена на четири стуба. Ретко се постигне изградња до краја, али при посматрању методе коју младић показује при раду, да ли поступа потпуно смишљено или се баца конфузно и без система на посао, и према многим другим знацима, могу се правити многоструки закључци о његовим „техничким способностима“. Сва ова испитивања способности саветодавцу су само средство за лично посматрање.

Кад је тако на широкој подлози извео своје експерименте до краја, он у сваком случају има о младићу тако јасну слику о способностима његовим за неки позив какву не могу имати ни родитељи младићеви нити он сам, нити пак предузимач који овде долази још у обзир. Кад се саветодавац на овој бази сложи у одлуци о избору позива са младићем, у томе лежи јако јемство да је избор учињен добро. Највећи део родитеља покорава се убедљивим доказима који се пред њиховим очима откривају. Они виде са колико се озбиљности и стручног разумевања испитује стварна способност младићева па онда напуштају своју жељу о позиву свога детета, кад се увере да он нема за то потребних способности. Јер њима је најзад стало стварно само до тога да он научи „ваљано свој посао“.

За ученичко место у позиву, чије одређивање стаје толико труда, посредује уред за рад. Ученик постаје шегрт. Шегртовање траје сада свуда три године. Да то време буде стварно искоришћено за изучавање позива има заједница велики интерес. Свако траћење времена шегртовања, као што је пре био обичај

када је шегрт у кући мајсторовој замењивао служавку, данас се кажњава безобзирно. Еснафске организације мајстора самих, организације индустријских, трговачких и занатлијских комора пазе, у своје сопственом интересу, на то да се тачно спроводе и одржавају законски промиси о шегртима.

Напуштајући школу ступа младић у заједницу свих Немаца који стварају, у Немачки фронт рада (Arbeitsfront). Та заједница не врши за њега само професионалне дужности, штитећи га од неправедног искоришћавања и водећи бригу о његовом здрављу, него се она строго брине и за одржавање четворонедељног годишњег допуста, она се пре свега труди да му пружи даље професионално образовање и омогући му да употреби што смишљеније и корисније своје слободно време. Професионално васпитно делање Немачког фронта рада састоји се у томе, што се у непрекидном низу свуда у Немачкој, у селу као и граду, одржавају небројени курсеви, практична вежбања и предавања од стране практичара, искусних мајстора и научника, за све који су жудни знања. Код одраслих радника имају се овде у виду три циља: Радник треба да буде упознат са најновијим стањем технике и истраживања у његовој струци, те да може попунити своје празнине у томе погледу; треба му омогућити социјално уздизање тиме што ће у своје позиву моћи напредовати и произвађати још више; и, најзад, да онима којима је, из опште привредних разлога какви, на пример, наступају у рату, нужно стручно преоријентисање, олакша то и продуби њихово знање.

Стручном васпитавању почетника у Немачком фронту рада поклања се нарочита пажња. Пре калфенског испита одржавају се, по настојању мајстора, разни посебни курсеви за шегрте. У националносociјалистичкој држави нема класне борбе, јер се иста циновска организација, која се залаже за право и слободу радника, брине и за његово даље стручно образовање, а тиме и за повећање производње у предузећима. Немачком фронту рада припада и предузимач, који се овде зове управитељ предузећа, исто онако као и радник. За обојицу сме постојати само један циљ: Привредно благостање целине. Само се полазећи од тога, са перспективе највећег државног вођства привреде, могу објаснити предвиђене мере, за чије извршење и према једној и према другој страни Немачки фронт рада има довољно моћи. Организација „Снага путем радости” (Kraft durch Freude) испуњава својим разноврсним приредбама, особито својим неговањем спорта и вештина, шегртима њихово слободно време. А то је за младе људе у годинама сазревања особито важно. Свако скитарање по улицама и траћење времена по локалима и биоскопима, свако ленствовање уопште, за младеж је убитачно и по дух и по тело.

Јер се баш онеме, који још често заиста ни сам не зна шта да ради са собом, мора, после једностраности радних часова, омогућити да му се, смишљеним бављењем са лепим, пружи извесна племенита надокнада. Зато му се дају ситна занимања у виду ручног рада, прилике да се изађе у природу, да се разгледају уметничка дела, дилетанске преставе, музичка удруживања а пре свега разна спортска удружења. Већа предузећа имају и своја властита спортска игралишта поред фабрике. Данас свака фабрика ставља својим радницима на расположење базен за пливање, пољану за лаку атлетику, стазу за трчање и томе слично. Установа „Лепота рада“ (Schönheit der Arbeit) протегла је свој утицај до најмањег предузећа и унела у радионице и околину радника светлости, ваздуха и ведрине. Све ово изграђује младог човека, и ко познаје данашњу Немачку, зна да ни у једно доба дана нема нигде беспослених лењиваца и да је баш живот шегрта испуњен идеалима здравља, снаге и лепоте.

У великим фабричким предузећима шегрти су, у свима овим активностима стручнога изграђивања, васпитавања, спорту и занимањима у слободно време, скупљени у нарочиту организацију, у Радну подружину (Werkschar) Немачког фронта рада. Сваки младић је, сем тога, члан Хитлеровог подмлатка који га у том добу већ свесно васпитава националнополитички и војнички. Та организација својим логоровањима и путовањима, која воде у све делове Немачке, чак и у иностранство, даје смисао годишњем одмору, који се не проводи у глупом нераду, већ у радосној заједници вршњака свих сталежа а која увек знатно подиже духовни хоризонт и моћ доживљавања младићева.

Али и од стране државе створене су установе које се старају за стручно васпитавање младежи, то су шегртске школе (Berufsschulen), које су у прошлости дале врло повољне резултате. То су обавезне школе које трају три године, дакле исто онолико колико и шегртовање, и једнога дана у седмици имају шегрти по 6—8 часова наставе. Главна сврха шегртске школе је да потпомаже и подзиђује практично стручно образовање. Оне допуњују, дакле, стручно образовање и прате дотичну струку. Шегртских школа има толико разних колико и разних животних позива, дакле занатлијских, трговачких, за домаће газдинство, рударских, пољопривредних итд., а ове се опет рачвају даље према специјалностима позива; дакле има посебних школа за металургиске раднике, за текстил итд. Стручно образовање стоји у њима на првом месту. Оно се обавља у учионицама и радионицама удешеним нарочито за наставу. Настава се дели на стручно наставу, наставу о пословању и наставу о домовини. Од наро-

читог значаја је пољопривредна школа, која је од 1935 обавезна. Траје свега две године, јер је сеоској младежи рад у сеоском газдовању већ од детињства познат и зато што народна школа на селу у вишем течају поклања нарочиту пажњу пољопривреди. Овој школи је последњих година посвећена нарочита пажња, која прелази њену стручност. Она има за задатак да предупредује бежање са села и да развија љубав и приврженост имању и селу. Овај тип школе је последњих година и знатно унапређен, али њено изграђивање још није завршено. Наставници су делом стручњаци-практичари, делом учитељи народне школе који су добили нарочито стручно образовање баш с обзиром на ту сврху.

Али ови млади људи, који се одлуче на какав практичан позив, не иду одмах са 14 година у праксу тога позива. Нити желе сви четрнаестогодишњи младићи да се већ у том добу одлуче за неки одређени позив. Нити се сви млади људи овога доба могу, иако се примене горе поменуте методе, збринути тако лако у неки позив. За ове несигурне, за избор позива још недовољно зреле или неодлучне младиће, који због тога нису никако људи мање вредности него остали, створена је установа која има да служи не само њихову добу него и интересима заједнице, то је година дана рада на селу (Landjahr).

Бежање са села појава је која је забележена у свима културним земљама. То је једна од болести коју уноси капиталистички систем у социјални организам. Земља као што је Немачка, која има тако развијену индустрију, мбра, ради свога одржања, учинити све, да се једностраност живота коју индустрија као таква доноси са собом, не изопачи на штету народне заједнице и сељачког становништва. Напротив, по националсоцијалистичком схватању, крв и грудa, сељаштво, праизвор су народа, и њих одржати и унапредити највећа је дужност и задатак сваког мудрог државника и васпитача.

А како онда да се спречи бежање са села? Зацело, може се и сеоском становништву пружити један део дражи које град пружа. И баш је националсоцијалистичка Немачка учинила у том погледу много, те су и у најмање село дошли биоскоп и позориште. Школовање на селу такође је знатно побољшано оснивањем главне школе (Hauptschule). Пољопривредна стручна школа је љубимац настојања земљорадничког сталежа. Све ово, под повољним околностима, довољно је да се, и поред изразите индустријске коњунктуре, одржи садашње стање сеоског становништва. Али по националсоцијалистичком схватању мора се ићи и даље. И последње парче земље које се да обделати мора доћи под плуг. Пустаре, какве претстављају пустопољине Северне Не-

мачке, мочвари и ритови, чак и делови земљишта које је море готово већ прогутало претварају се предузетношћу радне службе у плодно зиратно тло. Одлукама овога рата немачко народно тло далеко је померено на исток. Свуда се тамо добија нова земља која се мора обрађивати. А искуство овога рата учи од колике је важности кад је једна земља бар у извесној мери пољопривредно независна. Националсоцијалистичка Немачка је то постигла. Али није довољно очувати само стање сеоског становништва, него се мора и повећати насељавањем ваљаних, одушевљених младих људи.

Треба дакле не само сузбијати бежање са села, већ се мора каналисати сасвим супротни развој ствари. Треба младе људе из града довести опет у село. Овој сврси служи, поред осталог, и година рада на селу. Од оних ученика који на крају свога основног школовања још нису начисто о циљу свога позива, из редова карактерно и расно здравих младих људи из великих вароши, позивају се сваке године хиљаде њих после свршене школе на годину дана рада на селу. То је установа вршења дужности за коју држава преузима све трошкове. У мирним временима та ће се обавеза протегнути на сву великоварошку омладину

Радна година на селу траје од Ускрса до Божића. За ово време живе младићи са својим учитељем, или неким од вођа радне године на селу, у каквој кући удешеној за ту сврху. Пре подне иде сваки појединац неком сељаку и помаже му при послу, у стаји или на пољу. Врши све пољопривредне послове који одговарају његовој телесној способности, и већ то има као резултат знатно телесно очвршћавање. У подне се опет скупљају сви у свој бивак. Заједно се обедује, даје извесни одмор за починак и окрепљење, а онда се заједно иде у поље на какав излет у циљу спортских игара и такмичења, или у циљу наставе која је посвећена историјским, природњачким и национално-политичким питањима. Вече се проводи у игри, песми и уметничким приредбама. Логор се ставља, према својим могућностима, у службу сеоске заједнице, приређујући разне забаве или игре са сеоском младежи, и томе слично.

У овоме времену буди се у срцима многих ових младих људи љубав ка сеоском животу и раније учињена одлука о избору позива преиначава тако да се по могућности може вршити и на селу, јер и селу су неопходно потребни занатлије и трговци. Али пре свега овде треба да се одаберу погодне снаге за касније насељавање на селу. Разуме се да се на ове младиће не врши никакав притисак у том погледу. Резултатима ове године дана

на селу, која се, великим делом, заснива на љубави за село и природу коју сваки Немац у себи осећа, може се бити врло задовољно. Практична улога младића и девојака за будућу насељеничку делатност настаје службом на селу Хитлерова подмлатка. Из својих редова одабира Хитлеров подмладак за време свога целокупног васпитног рада младе способне људе; они у посебним логорима добијају потребно васпитање и онда се намештају прво као помоћници код насељеника а после, у зрелом добу, и као насељеници. Овде се ради о једном од највећих и најзнатнијих подuzeћа у погледу будућности немачког народа. Колонизацијом ових младих, ватрених и идеализмом скроз напојених а истодобно и стручно изванредно израђених људи — који се највише намештају у пограничним областима — остварује се опет она стара идеја о сељаку граничару, који је у исто време и војник и привредни пионир. У касније доба, кад се ови почеци буду даље изградили, моћи ће се о овоме више говорити.

Увођење године дана рада на селу важи једнако и за дечаке и за девојчице. Ипак је за девојке које желе да се одаду каквом типично варошком занимању, н. пр. канцеларском по трговачким предузећима или као продавачице, уведена година обавезног рада. Пре него се дохвати одабраног позива, мора свака од њих у каквој сеоској породици или породици са много деце радити годину дана као помоћница домаћици. Тамо она добија издржавање и извесну малу награду учећи се домазлуку уз домаћицу. Води се о томе строго рачуна, да те девојке не буду никако искоришћаване као послуга, већ да стварно живе као чланови породичне заједнице и да ову годину дана употребе као почасну службу народу, на своје добро и на добро другог. И овде је, као што се види, васпитавање девојака регулисано нарочито као и у вишим школама. Ни у једној области васпитања нису заиста проведене толико револуционарне новине колико овде, али, разуме се, нигде се немају ни савлађивати толике застареле предрасуде ни погрешке колико у овој области. Као гесло целокупног васпитавања девојака служе речи Адолфа Хитлера: „Немачку девојку треба васпитати за будућу мајку.”

Ко се одмах не прихвати стручног изграђивања, има могућности да пре тога посећује неку стручну школу за дотични позив (Berufsfachschule). Ове школе су врло различите у својој врсти. Трају од једне до четири године и захтевају да ученик после њеног завршетка ступи на практично стручно образовање. Ту има школа трговачких, привредних, за домаћа газдинства, за нудиље итд. Систем стручних школа за поједине позиве изграђен је изванредно у последње време. Ученик после завршетка једне стручне школе за односни позив није дужан посећивати и ше-

гртску школу тога позива (Berufsschule) и његово време шегртовања је сразмерно скраћено.

Сада смо стекли извештај преглед о изградњи васпитања за позив у данашњој Немачкој. Али је немогуће да се једна народна заједница — за коју је принцип одабирања од толиког значаја — може задовољити овим мерама, ма биле оне не знам колико разноврсне и смишљене. Ми смо већ говорили о томе да се многи људи — а то је често случај са припадницима нордиског човека — лагано развијају и да многе праве даровитости тек касно сазревају. Зато се свакоме човеку мора дати могућности да се и у току вршења свога позива стручно изграђује и напредује. У колико се то чини преко васпитачког делања за позив од стране Немачког фронта рада то смо већ рекли. Делање овога васпитавања за позив претпоставља свесну вољу и одлуку појединца као чињеницу. Али колико пута је та воља успавана, чак и у каснијим годинама, и спутана разним навикама и природном леношћу! Да би се та воља пробудила и добила потстрека за што веће напредовање у позиву, створена је једна друга установа, такмичење у позиву (Berufswettkampf).

Сваке године у месецу фебруару састају се на хиљаде стваралачких немачких људи у граду и селу, чак до иностраних колонија, на утакмицу у својим струкама. Све струке су за ту прилику раздељене што је могуће више у групе, и ове, према положају појединца и према његовим годинама, у нове пододељке, и за њих израђени задаци од стране искусних и опробаних стручњака; ти се задаци изводе под руководством Немачког фронта рада једне одређене недеље, и за све одједанпут. Тако се, н.пр., сви петнаестогодишњи шегрти Немачке, који желе да буду аутомобилски механичари, такмиче се у свима деловима Рајха под надзором искусних мајстора, ко ће боље извршити постављену задаћу, која одговара њиховом узрасту и умешности. Исто тако на утакмици учествују и старији, пекари као и мајстори виолина, кафеџије, директори као и раднице на пакетима у каквој фабрици чарапа, возовође, сељаци, чак и студенти и уметници, сви редом. Сваки добија неки практични задатак из свога позива, теоретски задатак на који треба одговорити једним саставом, који је увек посвећен новинама у дотичној области позива, неки рачунски задатак из његова практичног стручног живота итд. За све позиве једнак, а ипак различит према добу старости, јесте кратак идејни националнополитички испит на коме се сасвим кратко одговара на разна питања, као н.пр.: „Зашто су Немачкој потребне колоније?“ и слично. Исто тако додаје се и лак испит из спорта. А све то због тога да би се показало, како се, и код сваког спе-

цијализирања у ма којој струци, мора, ради народнога добра, бочувати идеал телесне и душевне хармоније.

Резултати месног такмичења у појединим позивима сместа се испитују и проглашује месни победник односног позива, т.ј. групе, односно доба узраста. У месецу марту састају се победници на окружно такмичење где се стављају, разуме се, тежи задаци. Затим се надовезују жупске утакмице, а после такмичења победника из целог Рајха, код којих свака група позива, односно сваки степен старости, даје једнога победника у целом Рајху за тај позив. Првога маја, дана прославе немачкога рада, ове победнике прима лично Вођа Рајха у Берлину.

Сви победници добијају преко Немачког фронта рада унапређење у своме позиву, месни и окружни победници путем курсева за усавршавање, жупски, а нарочито победник за цео Рајх, преко установе за унапређивање даровитости немачког народа, што им омогућује даље усавршавање у позиву чак до студија на високим школама. Свима учесницима враћају се њихови радови исправљени. Да би се савладале грешке које се при томе такмичењу најчешће јављају, оснивају се нарочити курсеви. Многи, чија се особита способност показала тек при утакмици, старом опробаном средством ангажовања свих снага, добијају друго боље одговарајуће место рада. Тако при томе сви добијају, како утакмичар који има прилике да се увери и критички испита свој успех у раду, тако и предузеће, које има могућности да се увери о напретку у раду својих радника и намештеника, а највише народна заједница чију привреду у све већој мери унутрашње прожима социјализација. Совјетски Страханов-систем, који сваког појединца, све једно шта он у ствари може и шта по своме карактеру преставља, подбада на што већу продукцију маса, као и амеркански систем, са својом до најмањих ситница извршеном поделом рада за коју су људи само машине, претстављају савршену супротност ономе што смо горе изложили, и типични израз комунистичког државног, односно амерканског чисто плутократског капитализма. Немачки националсоцијализам је, напротив, овом утакмицом нашао средство одабирања које на јединствен начин одговара бићу немачког човека и карактеру немачке привреде.

Унапређивање тако одабраних даровитих професионалиста врши се овако: њима се по могућности пружа прилика да дођу у одговарајућу стручну школу. Струка у којој раде, Немачки фронт рада и држава помажу га у томе да му се ставе на расположење потребна средства. Многе стручне школе дају дотичном право, већ после полагања нарочитог испита, да може прећи у

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

неку високу школу односне струке. Али, често пута, мора се доћи и сам спремати за испит о констатовању даровитости, испит који се полаже у самим високим школама и који пружа могућности за даље студирање. У ту сврху је немачко студенство основало Лангермаркску задужбину као успомену на обавезе предузете херојском смрти немачких студената који су 1915 одушевљено јуришали на енглеске положаје код Лангермарка. Она омогућује обдареним немачким радницима безбрижан другарски живот у домовима где се спремају за испит даровитости и где се даље усавршавају за време учења на високим школама. И за време овога рата настају већ сличне установе, да би се борцима са фронта омогућиле и олакшале касније студије. Чак до у саме ровове на зимским положајима добија свако редовно течајеве из свога позива у облику писама, те се тако и усред ратних догађаја одржава у трајној вези са својим позивом из мирнога доба.

Ми смо на крају. Разноврсност васпитних облика које смо овде упознали одговара суштини немачког народа, разноврсности његове природе, различитости његових племена. Али пре свега ми у овоме видимо једну од основних црта немачког социјализма: ништа се теоријски не конструише у празно, не врши никакво насиље на људску душу и ништа не ствара без унутрашњег учешћа народа, ма колико било огромно дело немачког националсоцијализма, већ све произлази из спонтаних побуда народа, побуда које су увек у њему постојале; овде онде све више нараста творевина немачког васпитања у изградњи позива, што пружа опет истинско осведочење о карактеру немачког народног социјализма.

Д-р Хајнрих Гајслер

АРХЕОЛОГИЈА СРБИЈЕ

Д-р Миодраг Грбић

Знамените људе и догађаје из политике и војничког живота код појединих нација и држава приказује историја. Културну средину у којој се све то збивало, — градове и насеља, тврђаве и палате, споменике и куће, одело и накит, оруђе и оружје, грнчарију и стакло, уметност и занатство, — слика археологија. Писани извори су основа из које историја црпе своје закључке. Материјални споменици, старине из камена, кости, метала и других материја су предмети по којима археологија даје претставу живота у појединим епохама у прошлости. Историја без археологије је дивна прича пуна речи о догађајима и људима, али без довољно јасноће о приликама и месту, где се одиграва. Археологија без историје је мртва материја, недовољно оживљена догађајима и људима. Као самосталне науке, оне се употпуњују и једна другу траже, да би биле разумљивије и приступачније.

Археологија појединих земаља и народа може бити као наука све тачнија, уколико има више сачуваних старина из којих она црпе своје закључке. По изради својој старине се деле на непокретне и покретне. Непокретне су обично грађевине, или споменици и њихови остаци, а покретне су сви они мањи предмети који се у њима налазе. Непокретне старине су и рушевине под земљом, ископине које се откопавањем откривају. Из њих се скупљају покретни предмети као и из сачуваних споменика и излажу у музејима. Покретне старине у музеју и непокретне над земљом и под земљом оно су за археологију што писани извори у књигама и библиотекама за историју. Што више музеја и старина има, све богатија су археолошка знања за поједине крајеве и епохе.

У археолошким музејима старине су подељене по времену из кога потичу. За европске старине те основне временске фазе су: преисторијско доба, антика и рана историја. Скоро свака

европска земља проживела је са мањим варијацијама, овај културни развој, док није почела стварати властиту националну културу која од поодмаклог средњег века генетички до данас траје. До тога момента стварања властите националне културе и уметности трају археолошке старине. Оне носе пренационалан карактер у ужем смислу, иако неке савремене нације имају своје аутохтоно порекло на истоветном подручју још од преисторијског доба. Од времена националних култура почиње специфична подела у изучавању старина. Њих обрађује историја уметности, историја примењених уметности и етнографија, док су за раније епохе све те научне дисциплине везане заједнички у археологију. Постоји једна основна разлика између археолошких старина и националних старина. Археолошке старине припадају једном изумрлом свету, кога нема више, који је живео, радио, осећао и мислио друкче од потоњег света. Оне се у главном налазе под земљом у рушевинама, и као ископине долазе на свет. Касније националне старине и поред великих генетичких и стилских разлика које су током последњих хиљаду година проживеле, — а толико отприлике траје формиран овај садашњи свет у својим народним групама, — припадају једном свету који органски и еволутивно почива на истим основама и кроз разне перипетије провлачи своју заједничку културу.

Археологија Србије приказује путем пронађених и сачуваних старина начин живота људи који су овде у преисторијској епохи, антици и раном средњем веку постојали и стварали. Карактеристично је за наше преисторијско доба, као уосталом свугде, да се може само археолошки изучавати и упознавати, јер у њему, — на почетку људске цивилизације уопште, — није било писмо познато, па писаних споменика није ни остало. Зато је за то доба познат начин живота, али догађаји су неми, а људи безимени. Почетак преисторијског доба везан је за појам првог човека и његове културе. Крај преисторије је различит за поједине европске земље, према томе, да ли су биле блиске класичном свету или удаљене. Јер, у класичним земљама је почео први историјски живот и упознато је писмо, и из њих се даље ширила историја и писмо по Европи. Србија у непосредној близини Грчке и Италије била је од првих европских земаља која је после ових почела живети историјским животом. Тим почетком престаје њено преисториско доба и улази у састав античких култура, мање Грчке а више и потпуно римске за извесно време. Пропашћу античког света у Србији престаје римска цивилизација, која еволуира у византијску. Али у овим крајевима била је политичка и културна периферија Византија. Разне нације са севера рушиле су ову

царевину и са својим освајањем доносиле су своје културе. То су били Германи, Хуни, Авари, Словени, Бугари и Мађари, који су са Византијом дали археологији Србије материјал за познавање рано историјских култура. У Србији је преовладала словенска култура и послужила као основа за стварање националне српске уметности и цивилизације. Тим моментом престаје археологија Србије.

Археологија појединих земаља јаснија је уколико су њене музејске збирке богатије. Данашња Србија има лепе археолошке збирке у Музеју Кнеза Павла у Београду, и у неколико мањих збирки по локалним музејима у унутрашњости, у Нишу, Неготину и у Банату, у Панчеву, Вршцу и Петровграду. Садржина ових збирки је претежно преисторијска мање римска а најмање рано историјска. Ова појава је везана за саму природу старина. Ове у преисторијском добу прављене од најслабијег материјала. Зато су биле изложене честом пропадању и ломљењу. У антици солиднији и скупљи материјал ограничава продукцију предмета, али је уметнички диже. Тако је настала већа оскудица у њима. Немирни догађаји, промена власти, стални ратови и етничка померања у времену ране историје у средњем веку сасвим редуцирају животни стандард и обиље старина нестаје.

У збиркама су старине временски подељене, и то, у преисторијској збирци на предмете из каменог, бронзаног и железног доба, у античкој на грчке и римске, и у рано историјској на византијске, затим на оне из доба сеобе народа и на словенске.

Тако је уједно приказана и релативна хронологија култура које су се временски у Србији у току векова пре стварања националне српске државе измењале и чине основу њене археологије. Апсолутно временски почетак преисторијског доба у Србији је пре много хиљада година везан за појаву првог човека уопште, а престанак је растегнут од VI до I века пре Христа, када су Грци трговачки а Римљани освајачки овамо продирали и донели собом античку културу. Крај антике је везан за VI век по Христу, када је почела историја Византије, а крај рано историјских култура је приближно X век, када словенске старине добијају национално српско обележје и карактер.

Трагови старијег каменог доба, палеолита, врло су ретки у Србији. Са сигурношћу су утврђени у Банату, околини Вршца и изложени у тамошњем музеју. То су оруђа из кремена, грубо формирана у облику ножића и стругала, и неугледно тесана. Глачање камена није још познавао тадашњи човек. Није знао други материјал за оруђе осим камена и кости. Метал је био тада потпуно непознат. Са тим најједноставнијим алатом пробијао се

WWW.UNILIB.SR

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

најстарији човек кроз живот, стварао је основе културе и борио се са немилосрдном природом дилувија, леденог доба у коме је лед био стална појава и прикривао већи део Европе. Србија је била изузетно слабо насељена, иако су климатске прилике омогућивали бољи развој. Топлија Француска, Италија и Шпанија су земље препуне палеолитских насеља и старина. Из њих се може реконструисати начин живота тадашњих људи. Становали су у пећинама и под кожним шаторима. Одевали су се кожом, а тканине нису познавали. Нису знали за земљорадњу, нити за питоме животиње, већ су се хранили ловом и збирањем плодина. Први почетци уметности са пећинским сликарством и ситним статуетама почињу већ тада, када је појавом расе Хомо сапијенс, која је дала основу савременим европским расама, нестала старија примитивнија раса Хомо примигениус. Трагови те старије расе, која је позната и као неандерталска, допиру и до Балкана, где је особито претстављена у Загорју са Крапинским човеком који је тамо у пећини откривен.

У млађем каменом добу, неолиту, Србија је за разлику од прошлог времена особито насељена и богата са старинама, иако је у прелазном добу, мезолиту, које се уметло између старијег и млађег каменог доба остала потпуно ненасељена. Нове климатске прилике које су истоветне са савременим, јер је неолит везан за почетак алувијалне садашњице, омогућиле су бујан прогрес новој култури. Тековине цивилизације су велике. Човек прави грнчарију, познаје тканине, прави примитивне куће, земунице и плетаре за становање, припитомљава домаће животиње, упознаје земљорадњу. На све стране поред река ређају се насеља. Реке су биле тада најбољи и најлакши путеви и веза, давале су воду и мамиле животиње на пој, где их је човек сачекивао и ловио. Обично су насеља на природно заштићеним брежуљцима и узвисинама, а где тога нема у равници, као у Банату, налазе се на хумкама, могилама. Занимљиво је, да се већ тада појављује у нашим крајевима правилно сахрањивање мртвих у већим гробљима. Позитивно су констатовани гробови са мртвима у згрченом ставу, увек оријентисани у истом правцу. Претпоставља се, да се сахрањивало тада већ и спаљивањем. Порекло појединачног сахрањивања сеже до палеолита. Оно је у вези са претставом о загробном животу, религијом и култом. Безброј статуета из наших неолитских насеља поткрепљује теорију о особито развијеној религији неолитског човека уопште. Од неолитских насеља у Србији светски је позната Винча на Дунаву испод Београда. У слојевима преко десет метара дубоким заступљене су углавном неолитске културе са земуницама, кућама из плетера и блата, са

бројном грнчаријом украшеном са сликаним шарама и са урезаним меандровим и спиралним тракама, са статуетама људи и животиња, са оруђем из глачаног камена и кости. Неколико хиљада предмета из насеља у Винчи налазе се у београдским музејима. Осим тога се у Музеју Кнеза Павла налазе старине из неолитских насеља из Старчева код Панчева, из Арадца код Петровграда и из Плочника код Прокупља. Предмети су слични оним из Винчанског насеља. И у музејима у унутрашњости има врло много неолитских старина из околних налазишта. Цело Подунавље у ширем смислу најбогатије је насељено у Европи у оном времену, и носи заједничко културно обележје које је карактеризовано стилским особинама урезане траке на грнчарији. Од суседних налазишта доста је у науци познат Бутмир код Сарајева.

Пре употребе бронзе за оруђе и оружје између неолита и бронзаног доба уметла се кратка фаза културнога развоја преисторијског човека која се назива бакарно доба. Бакар је уопште први метал кога је човек употребљавао, али је због слабих квалитета, мекоће, брзо замењен смесом бакра и цина, која је позната као бронза. Осим тековина метала у бронзаном добу остали начини живота слабо су еволуирали и били су у основи продужење из неолита. Слична привреда, тканине, куће и насеља, сахрањивање мртвих на уобичајене начине, остаци су из ранијег преисторијског живота и у овој епохи. Камен се губи, али га бронза постепено замењује. У почетку епохе оруђе је упоредо из оба материјала рађено, али је бронза постепено истиснула камен из употребе. И грнчарија је друкчија, мање шарана, са новим типовима и облицима. Коштано оруђе је и даље у употреби. Занимљиво је, да је бронза као материја за ливење омогућила израду разног оруђа, оружја и накита. Ове су могућности у неолиту биле минималне због тврдоће и начина обраде камена. Осим неколико типова секира, неолит није знао за друго оруђе, а накит се једва могао из камена правити. Сада се из бронзе лију секире, копља, бодежи, мачеви, ножеви, длета, алатке, српови, бријачи, гривне, прстење, фибуле, привесци, огрлице и други предмети, и још украшавају шарама. Појава бронзе изазвала је нову рударску и ливачку радност, као и живљу размену између предела где се бронза добијала и других камо се као прерађена у готове предмете извозила. Из тог времена потичу и бројне оставе и депои бронзаних предмета које су под земљу скривали преисторијски трговци, па су заборављали где су их оставили и тако су се сачували до данас. Из бронзаног доба бројна су насеља и гробља у Србији. Особито је чувено налазиште у Ватину код Вршца, где су у Градском музеју смештене откопане старине. У другим ло-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.unilib.rs

калним музејима као и у престоничком музеју има мање предмета из бронзаног доба. Занимљиво је, да се међу њима губе статуете које су толико карактеристичне и везане за култ у неолиту. Уколико их има сада служе као играчке.

Железно доба које је заменило бронзано донело је собом у употребу нов метал. Овај се ковао а не лио. Имао је предност у већем еластичитету, мање се ломио и био јефтинији. Полако је продирао на почетку епохе, и касније није сасвим истиснуо употребу бронзе. Железо се употребљавало само за оружје и оруђа, док је бронза и даље остала због својих квалитета материјал за накит. Код других тековина иде прогрес својим споријим током. Куће и насеља се усавршавају. Привреда је напреднија. Облици оружја, оруђа и накита се усавршавају. Чак се и грнчарија у млађој фази железног доба не ради више руком већ на грнчарском колу. У старијој фази је то богато орнаментована грнчарија са белом инкрустацијом, позната особито из Дубовца код Ковина и изложена у Музеју Кнеза Павла, а у млађој фази је то грнчарија са грнчарског кола, без украса, унифицирана и са врло мало уметничког у себи. У погледу сахрањивања преовлађује спаљивање, губи се начин покопавања у згрченом ставу и појављује се у опруженом. Велика је стилска разлика између старијег железног доба и млађег. Прво се назива по великим налазишту Халштат, а друго Латен. Док су насеља у неолиту обично на природно утврђеним узвисинама, у Халштату и Латену су то правилно учвршћени градићи који сведоче о немирном времену и трзавицама онога доба. Престао је начин незаштићених насеља из бронзаног доба која су мирна времена омогућавала.

У погледу националне и етничке припадности преисторијског човека у Европи за неке раније фазе тешко је говорити, док су касније ове разлике потпуно јасне и фиксирани. За палеолит и неолит у Србији, као у главном свугде у Европи, само су расе познате без народносне и племенске поделе. У бронзаном добу су овде већ живели Илири, Панонци, Дачани и Трачани. Особито се у српским земљама истакао илирски живаљ у првом железном добу, Халштату, својим јунаштвом и високом цивилизацијом. Са овим одликама пркосио је Галској најезди у другом железном добу, Латену, када су Келти прошли освајачки кроз земљу на путу за Грчку и Малу Азију. Тада је једно њихово племе остало трајно у околини Београда.

Сама Србија није директно била у сфери грчких културних утицаја и грчке се старине осим новца у њој не налазе. Али су суседне земље преко грчких колонија на Јонској и Јадранској обали већ од VI века пре Христа биле изложене овим утицајима. Тако су трговачким путем на њихово преисторијско тле допирали

грчки продукти архајске, класичне и јелинистичке епохе. У Музеју Кнеза Павла у Београду налази се из чувене архајске некрополе у Требеништу на Охридском језеру садржина неколико богатих гробова у којима се поред домаћих илирских старина тога времена нашли и ретко сјајни предмети импортовани из Грчке. То је бронзани кратер, хидрија, амфора и разна керамика. Златне маске, сандале и рукавице неодређене су по свом пореклу. Из класичне фазе потиче у истоме музеју античка копија Фидијине Атине Партенос, средњих размера, која је откривена у Хераклеји Линкестис код Битоља, где су последњих година вршена откопавања овога места. Његови почетци сежу до македонске епохе а крај се губи у раним данима Византије. Такође се у Музеју Кнеза Павла налази из јелинистичке епохе једно женско попрсје и архаистички рељеф са Паном и нимфама. Ова је пластика откривена у Стобима, античком месту сличне прошлости као Хераклеја, а положеном на ушћу Црне реке у Вардар код Градског испод Велеса. И ту су вршена дуго откопавања која су дала поред грчких још римске и византијске старине. Има нешто још грчких предмета у истом музеју из других налазишта, особито из Некрополе код Бутуе, данашње Будве на црногорској обали.

Напротив, Србија је пуна римских налазишта, градова, вароши, села, појединачних насеља и гробља. После дуготрајних илирских ратова око Христовог рођења цела земља потоње Србије била је у римским рукама. Победници су апсорбовали затекле Илире и Гале, романизовали их и културно ујединили са Италијом и другим својим провинцијама. Близкост Италије и Грчке особито су помогли брзом преображају затекле преисторијске цивилизације у античку. Градови се сада дижу из камена, цигле, малтера и уопште тврдог материјала, као и куће по варошима и селима. Појављују се водоводи и канализација, тврд пут и поплочене улице, гробови имају споменике. Начин сахрањивања је мешан као и раније. Има покапања и спаљивања мртвих. Религија је симболисана са храмовима и статуама митолошких божанства. Приватне старине по становима и кућама најразличитије су намене и често уметнички рађене. Има портретне пластике, ваза и лампи из керамике, ситних бронзаних статуета, сребрног посуђа, златног накита, гема и камеја из полудрагог камења. Старина из римске епохе има по свима музејима у нашој земљи. Најважније су скупљене у Музеју Кнеза Павла. Ту су портрети Трајановог оца из Кладова и Константина Великог из Ниша. Затим, већи и мањи сатир из Стобија, такође од бронзе. Па два мраморна Херкула, један нађен у Београду а други у

Костоцу. Редак уметнички и по величини камео римског императора ратника, пронађен је у Кусатку код Младеновца, изложен је такође, као и многи други објекти разне провениенције. Врло је важан за римске старине и нишки музеј.

Србија и суседне земље у римској епохи била је од изванредног значаја за империју. Кроз њу су водили најкраћи путеви из Италије за Исток, па су зато цветале богате провинције Илирика и Тракије. Од вароши у њима значајан је Виминациј, данас Костолац, као метропола провинције. Затим Наисус, данашњи Ниш, Ремесијана-Бела Паланка, Хореа Марги-Ђуприја, Јустиниана Прима код Лебана и друга. У њима је струјала трговина и богатство градског живота тако, да су културне тековине становника биле велике и изванредне. Илирске и Трачке провинције су од 3 века па до пропасти римског царства играле најважнију улогу у политичком животу империје. Кроз све то време скоро сви римски императори су пореклом из њих. И оне су постале средиште царства. Они су чак из њих владали, лагано остављали Рим, док коначно Константин Велики није пренео престоницу у Цариград. И он је рођен у Нишу. Сви ти разлози допринели су, да је српско подручје онога времена било политички и културно од најважнијих и најнапреднијих у Европи. у Европи.

Овај значај је најездом разних нација на крају антике и почетком Византије врло уздрман. Потоње српске земље у саставу Византије играле су као периферна област другоразредну улогу. У њима се поред византијских старина, — од којих су најлепше мраморни архитектонски фрагменти базилике из Стобија изложени у Музеју Кнеза Павла, — налазе германске, хунске, аварске и словенске из доба сеобе народа. Културну декаденцију на почетку средњег века уравнотежила је витална снага нових крвних заједница, које су са савера и истока донеле истину на античко тле нижу цивилизацију, али особито здраву наклоност ка креативном раду у изградњи властитих националних уметности и култура. Тако је под античком традицијом настала и национална српска цивилизација на рушевинама старог света, али створена особитом виталношћу и делатношћу нашег народа. Њеним почетком у средњем веку престаје археологија Србије, и отвара се нова страна српске средњевековне уметности. Ова је својом архитектуром, а особито зидним сликарством дала потпуно нове уметничке форме високог квалитета, и тако снажне, да се могу ставити поред најбољих онога времена у Европи.

Д-р Миодраг Грбић

О СРПСКИМ ФРЕСКАМА

Борђе Мано-Зиси

О нашим старим фрескама много је писано и говорено и код куће и на страни. О њиховом значају требали бисмо бити већ начисто у нашем народу. Данашња моја реч о овим ремекделима треба да буде пре свега само једно потсећање на наш велики дуг према овим националним споменицима.

Треба пре свега разумети то наше велико сликарство, и то као део једне велике минуле цивилизације и као уметнички технички феномен.

Наш средњовековни друштвени живот обузет је идеологијом Хришћанства источне православне цркве. Византија је дала платформу за наше културно формирање. Основне линије нашег уметничког стварања спадају у оквир те најбогатије и најпрефињеније цивилизације у тадашњој Европи. Моћно се манифестује, међутим, већ од почетка, тежња Срба за еманципацијом како на политичком, тако и на црквеном пољу. Већ од Немање и Саве зраче аутокефална српска црква и независна краљевска власт, која у спољној политици покушава да одржи равнотежу између утицаја Истока и Запада. Економске везе су уз то све више упућивале на Запад, а унутрашњи привредни живот добио све више феудални карактер, али као противтежа томе развија се тенденција владара за византиском аутократијом, за изједначењем појма државе и владалачке личности, што је дефинитивно триумфовало у фигури цара Душана.

Наше дивне фреске налазе се на зидовима цркава, најчешће манастирских, које су грађене као задужбине за откуп душе дародаваца, а у њима је и гроб чланова породице. На зидовима налазимо насликане ктиторе са моделом цркве које подносе Богородици и Христу. Њих предводе претци који већ нису у животу. Али са њима су портретисани и чланови породице, који сви очекују милост Божију на другом свету. И особе које умиру, у болу поро-

Анђео Васкрсења у Милешеву (XIII век)

дице, приказују се на самртном одру, не би ли им душу прихватио Спаситељ, као у Успењу његове Мајке. У Дечанима, изнад улазних врата из припрате у главни брод, Стеван Дечански и Душан примају повељу од Серафима Божијег. Овај храм је дизан као завет, из захвалности за победу над непријатељем код Велбужда. Многи манастири постају као нека залога спаса и саме земље.

И једно саопштење г. Кашанина подвлачи ту идеју спаса државе. Задужбине и манастири нису само породичне гробнице, већ оне служе и подизању културног нивоа околног народа. То су и просветни и привредни центри. На оваквој платформи се изграђује наша средњевековна црквена архитектура и декорише фрескама.

У оваквој црквеној згради све је у нераздвојној систематској вези једне симболичне и логичне, духовне и догматске целине. Нигде нису најразличитије уметничке врсте служиле у тој мери једној сврси, идеологији, литургији, — и позоришном церемонијалу, као у византиском православљу. Целокупна конструкција и тектоника зграде, зидно сликарство, иконе, утвари, намештај, одећа и накит, у најразличитијим уметничким техникама и богатој полихромији, — служиле су идеји, симболици, једној виртуозно сазданој, велелепној духовној конструкцији. У том систему улога зидног сликарства била је много више него декорација и рашчлањавање зидних површина са подвлачењем тектонске ритмике. Нису наше фреске биле ни само поука за неписмене верне, као на Западу. Зидно сликарство не оживљава само зидне површине, оно их одуховљује. Наше поимање уметности потпуно је византиског смера и у том погледу. Свака архитектонска шупљина, сваки архитектонски члан треба да служи иконографски, неком символу, некој теми идејној. Имамо утисак да је архитектура само костур, подлога за развијање, иконографског система. Та иконографија доминира и засењује, насупрот готским катедралама Запада, где је конструкција и пластика тектонска и декоративна, оно битно. У нашој рашкој школи, — где је са ретком инвенцијом покушавана, на више начина, еклектична комбинација западне базилике са трансептом и звонаром, и источних облика централног распореда са кубетом узвишеним на тамбуру, — зидне површине биле су погодније за западни хоризонтално текући хронолошки иконографски систем од запада ка истоку (олтару). Рашка школа је наглашавала дужину споменика, са прикључком нартекса, што је такође у духу томе. Али она је еклетички нагласила и висину центра са степенастим уздицањем кубета на квадратном постаменту. Ово опет иде у прилог источном иконографском систему, који се спушта вертикално са кубета (небеске цркве) ка олтару земаљске цркве, по симболичном хиерархиском реду. Наше цркве дају баш у погледу оригиналног иконографског распореда ретке разноврсности, што је једно од одлика нашег сликарства. Док се у духовитим осцилацијама ипак одржава код већине споменика извештан склад између тектонике и иконогра-

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

фије, дотле је примећено код Дечана да је тектонска целина превагнута над сликарством, док код Грачанице, на против сликарска над унутрашњом тектоницом. У вардарској и моравској школи византиска концепција ипак побеђује и наше тежње за оригиналношћу у главном подвргнуте су атонској дисциплини.

У погледу иконографског проучавања нашег зидног сликарства учињено је врло много захваљујући стручњацима, као што су: Вл. Петковић, Мије, Окуњев и Л. Мирковић. Данас имамо скоро комплетни преглед тог зидног сликарства, са репертоаром мотива, тема. И у погледу тих мотива и тема показивали су наши послодавци и уметници тежњу ка оригиналности. Нису се задовољавали конвенционалним узорима, већ су досезали радо у далеку источну традицију или су примали инспирацију и са Запада. Светосавска црква и њени учени архиепископи, по узору на богоносног оца Саву, радо се ослањају на сирске и синајске, па чак и јерменске тековине. Анжујска Јужна Италија и Сицилија у средњем веку још грчки Оријент, у којој је тада било много старе источне и коптиске традиције, — пружала је сем њих могућности и за пријем извесних западних тема. Труд будућих настојања мора бити уложен баш у том правцу, да се пронађу везе и канали којима су допрле у наше сликарство иконографске теме, које нису пореклом из Цариграда ни Солуна. Уопште наш културни и уметнички однос према свим околним земљама заслужује озбиљнију пажњу. Колико минуциозне анализе, толико треба ту и широког погледа на ствари.

Са овим питањем у тесној вези су и некадашњи приручници, а у истој мери и чувене иконе и минијатуре. Није то једини куриозум да се пелагониска икона Умиљења појављује на иконостасу Нагоричина. Нигде се боље не осећа, на пример, утицај минијатура VI века, него у припрати Сопоћана, у легенди о прекрасном Јосифу. На тим циклусима осећамо пурпурну подлогу рукописа, у духу онога из Росана или бечког Генезиса. Сликарство рашке школе уопште радо се ослања на старије хришћанске узор, док сликарство XIV века прима инспирације и са рукописа X—XII века, византиске ренесансе. Досада није се могла установити нека директна копија, што сведочи о реткој инвентивности наших мајстора. У Милешеву видимо да је сликар желео да имитује мозаике, који су тада блистали у Цариграду, Солуну, Сицилији или Равени, Венецији и Торчелу. Запажена је и у живопису моравске школе једна стилска нота која је својствена мозаицима Карије - џамије у Цариграду. Намеће се питање одакле је толико образовања и познавања споменика код наших водећих

свештених лица и сликара монаха. Можда баш у тој монашкој основи лежи могућност обилажења, путовања. Као путујући мозаичисти, и све остале занатлије тога доба, путовали су и сликари. Еутихиос и Михаило потписали су се у Нагоричину и Св. Никити.

Краљица Симонида (Грачаница)

Милутин им је поверио два добра и величанствена задатка, рад деценије. Утицај послодавца, ктитора и цркве на дело много је већи био него што се то замишља. То се да наслутити и по поузданом случају Данила II у Пећи и Дечанима. С тим у вези је и она значајна улога портрета по коме је наше средњовековно сликарство једно од најоригиналнијих. Ту спадају и сродне религиозне историске теме из наше прошлости у којима обилује наше сликарство. Питање сликарских личности назире се по оно неколико случајних налаза њихових записа. У главном то питање остаје тајна. Једно је несумњиво да су ти сликари били махом Срби, и поред тога што се дух једне засебне српске уметничке целине не да порећи у односу према другим балканским земљама. Тај дух се манифестује, што је занимљиво, чак и на споменицима где су нађени грчки потписи. Наша средина је била културно толико јака, да је наметала свој специјални дух, оно »je ne sais quoi«.

Зидно сликарство наше оставило је мноштво прворазредних споменика. То су хиљаде драгоцених композиција, које дају само

наслутити, колико је тога могло бити у иконопису на дрвету и у минијатурама. Још више је пропало предмета примењене уметности. Кроз вековне катаклизме многе наше вредности одржале су се само пуким случајем до данас. Сачувано је само оно што зуб времена, ни киша, ни ватра, нису могли да униште. Тако су нам заостале фреске, рађене у ретко издржљивој техници.

Та наша средњевековна фреска баш у погледу те своје технике није досада довољно испитана. Ту се збиља осећа потреба за сарадњом историчара уметности са сликарима, технолозима и хемичарима. Наша земља још нема ни рестауратора-специјалисту који би могао руковати чувањем, преношењем оштећених делова фресака са рушевина. Судаћи по оним зидним сликама које баш на рушевинама пркосе киши, мразу и невремену, — као и по томе да се могу слободно прати водом, чистити хлебом, а да им то ишта нашкоди, — изгледа да су оне рађене на свежем малтеру. Чак и у случајевима, где су оне биле премазиване кречом и замалтерисане, приликом чишћења остаје неоштећена фреска. Једино је могуће да су извесне партије детаља, при довршавању слика, које су се већ биле осушиле, обрађене на сувој основи темпером, — мешањем боја са сиром и кречом. Дакле, није реч о чистој секо-техници, већ о мешовитој техници фреске и сека. На окерној или сивкасто-зеленој основи је рађен лик, мрком и зеленом бојом су повлачене контуре, па затим су рађене тамније зелене партије сенки. Тек по том је стављен инкарнат и завршно беле бљештаве мрљице ради потенцирања пластике и контраста светлог и тамног. При раду се ишло од тамнијих ка светлијим тоновима. Приручници, међу њима и Херменеја Дионисија Фурнског, сведоче о оваквом принципу рада. Сјај фреске долази од мраморнога праха који се меша у горњем слоју са кречом и песком. (У малтеру је било и кучине и животињских длака ради боље адхезије). Није утврђено да ли су зидне површине накнадно глачане, по узору старе традиције Витрувљеве, али има вероватноће да су понекад премазиване воском.

Што се пиче колористичке особине нашег зидног сликарства, оно је већ по природи технике склоно светлијем тоналитету, — али оно има једну специфичну медитеранску црту, што је природно везује за Византију и Италију, — а то је једна врло складна скала боја, у којој доминирају пригушени валери. Љубичаста и зелена боја не дозвољавају да до претераног израза дође плава, жута или црвена боја. И ове последње боје су некако бледе и провидне, никад дречеће. Насупрот томе северно сликарство ужива у тим јасним црвеним и плавим бојама. Вероватно има ту

утицаја не само укуса, већ и поднебља, урођене тежње за оним чега нема. Контраст светлости и поднебља, и околна природа утичу, а психофизички принцип контраста комплементарних боја у оку сликара чини своје.

Из саме технике проистиче монументална упрошћеност и површинска дводимензионална стилска одлика, нарочито прве рашке школе. XIII век је уопште узев најправилније схватио и занат и стилски израз. Фреска је тада синтетички доживљај, симболичка пројекција, на зидном платну извесени чаробни ћилим. Тада је постигнуто једно нама својствено величанствено решење декорације унутрашњег простора. Велике зидне масе уоквирују вазду-

Ктигорска породица из Псаче (XIV век)

шаста простор, који је добро осветљен из кубета, или помоћу више постављених прозора. Фреске су великих размера, нарочито у Сопоћанима и Милешеви. У Жичи или Ђурђевим Ступовима код Новог Пазара композиције су усађене у оквире зидова као иконе. На жутом позађу, које потсећа на златну позадину икона или мозаика, ликови ипак живе, са већом слободом израза и осећаја, него у Византији. У доба када су наше фреске рађене у Милешеви и Сопоћанима, Цариград је био под Латинима. На Сицилији су рађени мозаици, а на Западу је било великих катедрала и изванредне скулптуре, али у техници и стилу фреске, између

раздобља Нереза и Мистре, уметности Комнена и Ђота, — једини претставник монументалног живописа у Европи била је српска рашка школа.

Античка и стара хришћанска инспирација наслућују се тада у експресији, ритму, драматици. Покрет је дискретан носилац израза. Грација и племенитост облика говори о наслањању на најбољу традицију. Тако Студеница и Ђурђеви Ступови су у оквиру најбоље цариградске школе. И Охрид, Солун и Мала Азија утичу. И у Милешеви наслућујемо још одјек Нереза. Жича и Пећ показују тежњу за еманципацијом при свем том. Милешева и нарочито Сопоћани дају неку нову слободу у проналажењу монументалне форме која је условљена другом техником фреске, наспрот мозаику. Нове изражајне могућности доживљују ту свој расцвет, најсмелији у тадашњој Европи. Сопоћани су споменик који се може мерити са највећим уметничким вредностима свога времена. Са тим манастиром стоји Србија у једном тренутку на челу стваралачких напора. Сопоћани су Сикстинска капела XIII века, могло би се рећи без много претеривања. Ариље и Градац чине прелаз из тог монументалног стила у живописно епско приказивање, пуног занимљивих детаља.

Са ширењем српске државе у вардарској области и Македонији, у XIV веку, српска уметност пада под јачи утицај Византије, династије Палеолога.

Чаробна мистика Истока и хеленистичка ученост и грација опчаравају Србе. Атос, Солун и Охрид, својим богатим тековинама инспиришу. У сликарству на место монументалности долазе или декоративне хармоничне композиције, или фризови циклуса, који се развијају као на свитцима, текући у хоризонталним зонама. Утицај касно-античких рукописа са својим бајкама и анегдотама видан је. Динамичније по цртежу, живље по боји, добију ове илустрације у свежини и живописности. Углађена елеганција и лепота ликова пада у очи. Архитектонска штафажа и наговештај предела помоћу стена узети су очевидно са хеленистичких узора. Са тамно плаве позадине контрастирају љупки тонови боја. Сlike постају пластичније, покушава се и наговештај дубине, а композиција је уравнотежена. То је доба префињеног квалитета и великог квантитета стварања, али свега у средњим сразмерама и никако монументално. Али под овом моћном византиском инспирацијом ствара се једно мноштво сликарских школа код нас у цветном раздобљу од Милутина до Душана. Већ Петковић је уочио ту разнолику диференциацију праваца. Тако аристократска дворска хиландарска школа, чија су три

најзначајнија претставника Грачаница, Студеница и Нагоричино; пећска школа, која се донекле инспирише из западних извора; слично и дечанска школа, која доноси енциклопедиске тежње; највећи број, и то значајних цркава, припада једној народној школи; школа у Андреашу на Тресци имала је на челу митрополита Јована Зографа: она се враћа монументалним тежњама, али у њој има необично зрелог осећања форме. Али и у оквиру разних школа, понекад и на истом споменику запајају се различита стилска стремљења.

На крају XIV и у XV веку најзад моравска школа сва је декоративна, али има уз то архаичних особина из византиског XII века, са омиљеним медаљонима својим на пример. У њој се опажа један пречишћени стил, који је међутим уједначен. Лепота и љупкост, нежност и рафинман избија из ликова грацилних покрета. Композиције су брижљиво уоквирене, делују као иконе.

Ова моравска школа је утицала на влашку и молдавску уметност и на поступак руске иконе, чиме је и наше сликарство доказало своју експанзивну моћ.

Да би се омогућило да се наше зидно сликарство подвргне упоредној стилској анализи, потребно је имати на расположењу добре снимке, и са повећаним детаљима. То је један посао који је Музеј Кнеза Павла прихватио захваљујући разумевању директора Кашанина. Народни музеј је отпочео са издавањем серије монографија, у Старинару и скопском Гласнику појавили су се извештаји са истраживања. Све су то корисне предрадње. Оно што наш живопис заслужује нису само синтетичне студије, какве су у припреми, и не само издања каква је покушао Окуњев са »Mopumenta artis serbicae« већ су потребне велике комплетне едиције у боји, или бар у оном виду како је Мије почео да издаје атонске споменике. Таква издања би само могла да отворе очи свима и донеле би нашој напаћеној земљи признање културног света. Јер је вредност наших фресака у исто време и историско-документарна, сведочећи о нашој расној и културној експанзији, као и чисто уметничка. На овом послу проучавања, пописивања, снимања, конзервације, публикације, популаризације и пропаганде треба да се што пре створи једна сарадња, да се организује и расподели један заједнички рад, — иста онаква стваралачка заједница рада из какве је поникло и оно изванредно дело наше средње-вековне уметности. То је дужност наше генерације и државе према великим споменицима Нације. Захваљујући овим тековинама ми значимо данас више у очима света од простог етно-биолошког и привредног комплекса. Истина о нашој високој

www.illib.rs
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

средњовековној култури треба да уђе у свест европске заједнице, и у свест нашега човека, понова, као што га је имао када је инспирисан славном прошлошћу стварао своју народну песму и ободрен њом борио се за „крст часни и слободу златну“ и своју нову државу.

Ђорђе Мано-Зиси

КОРНЕЛИЈЕ СТАНКОВИЋ

Коста Манојловић

Почетак XIX века у нашим странама у знаку је националног буђења и ослобођења, а нешто касније и у знаку културно-уметничких стремљења. У периоду стварања државе, Шумадија није могла обратити културно - уметничким проблемима пуну пажњу, па, према томе, ни музици. Први капелник војне музике у Србији био је странац — *Јосиф Шлезингер*, кога је 1835 довео из Б. Пеште у Шабац Господар Јеврем и он је први почео прикупљати народне мелодије, састављати из њих маршеве и обучавати младиће

основним музичким знањима.

Услед сређенијих прилика и материјалног благостања створили су се код Срба у Српском Војводству услови за јачи културни развој, па је негована, поред народне и црквене музике, и страна музика, те су се ускоро народне песме почеле губити и избегавати. Певачка друштва у Араду, Темишвару, Новом Саду и Панчеву негују у периоду од 1834—1847 црквену и световну музику, и из тога периода треба поменути *Николу Ђурковића* (1812—1872), који је делао нарочито активно у Панчеву и Београду. Дилетант, што је у ствари био, Ђурковић је, ипак, радио пионирски у нашој средини на подручју хорске и позоришне уметности.

Такво је стање у музици било у нашим странама када је први Србин композитор ступио у јавни живот и развио своју музичку делатност.

Корнелије Станковић родио се у Будиму 18 августа 1831 године, у угледној породици, као двадесет друго дете. Болна је чињеница, да су деца његових родитеља рано умирала, и да је туберкулоза, од које је и он преминуо, харала у његовој породици. — Његов ујак Атанасије пише му „да се чува друштва и

пази на здравље, кад им је већ суђено да су тако слабуњави и да од тога умиру”.

Како је рано остао без родитеља и сироче, узела га је себи Старија сестра, и он је основну школу и прва два разреда гимназије свршио у Араду, трећи у Сегедину а остала три у Будиму.

По природи нежан и осетљив, он је из малена показивао: доброту срца и побожност, предусретљивост према друговима и питомост и умереност карактера, а умео је у друштву бити расположен и пријатан. Страсти као да нису могле над њиме владати, „и живот му је текао мирно као неусталасана река у којој се понекад огледа и наоблачено небо.”

О његовој наклоности према музици још у 10 години његов школски друг Ф. Демелић пише у Летопису Матице српске у књ. 110 следеће (односно у засебно одштампаној публикацији „Корнелије Станковић” 1866 г.):

„Једно поподне слуга, који их је водио из школе кући, беше нешто одоцнио тако да је Станковић, пролазећи ходником, чуо из једне учионице, где су некакви дечади вежбали на виолини некакав жалосни Анданте, и толико се занео, да је једва могао с места да макне и даље да пође. Тада му је могло бити 8—10 година, и у тај час као да се преобразио, у њему је букнула огромна жеља за музиком и упише се као ђак код тог учитеља, где су и та деца свирала“.

Касније, Корнелије учи виолину код професора Јокшиа.

Када се Корнелијева сестра преселила у Арад, он је био упућен на наставнике другостепене вредности, и његова музичка култура није у провинцији могла да прошири свој хоризонт, јер је у провинцију залазило мало музичара од вредности, од којих је Корнелије могао да чује по које боље дело од Листа, Талберга и других.

Да би се потпуно посветио музици, т. ј. једном позиву који се не броји у звездани ред чиновнички, и да се не посвети коме другом реалнијем позиву, Корнелије је морао да се бори са својом околином. Али када је 1847 дошао у Пешту да се музички усавршава, на обзорју су се помањали облаци године 1848, када су духови били задахнути револуционарним идејама. Требало је имати јаку вољу па у таквој атмосфери присилити себе на дуга свакодневна вежбања, да би се добила техника и проширио музички хоризонт, а ово утолико пре што није било никога који би га упутио на систематски рад. Из тога времена зна се да се упознао са Росинијевом увертиром за Виљем Тел, а нарочито га је одушевљавала двострука fuga на „Кирије елеисон” у Моцартовом *Requiem*-у.

Како тако, радећи више самоучки, Корнелије је проживео бурне 1848 и 1849 г. и намеравао је да приреди пианистички

концерт у корист удовица и сирочади погинулих за време Мацарске буне.

У то доба настаје одлучна прекретница у његовом животу.

Стари пријатељ његовог оца *Павле Риђички од Скрибешћа* сели се у Беч и зове Корнелија, — који је без сретстава, — да пође са њим и продужи музичко усавршавање.

Свестан недостатака солидног музичког знања, Корнелије, дошавши у Беч 1850, почиње озбиљно да студира музику, трудећи се да надокнади своје недостатке. Он учи код *Симона Сехтера*, једнога од најзначајнијих модерних контрапунктичара. Код овога и оваквог теоретичара, који му је био *искрени пријатељ, помагач у раду и саветник*, Корнелије је радио *хармонију и контрапункт*. Сам Корнелије одаје Сехтеру поштовање и признање у предговору своје Божествене службе, где каже:

„Остаје ми још да захвалим поштовања вредној старини, учитељу своме г. Симону Сехтеру. У њему имадох неуморнога вођу у вештини, имадох искреног пријатеља, који само из љубави према старим црквеним мелодијама нашим, показа онолику усрдност, колика је у мене била воља и поштовање према овој светињи народној”.

Налазећи се у Бечу, у коме су владали *разни музички утицаји*, Корнелије компонује *две песме на текст Шилера и Гетеа* у једном сладуњавом тону, који није имао никакве *националне* карактеристике. И ко зна да ли Корнелије не би продужио у томе тону, да *није дошао под утицај Вука Караџића, руског проте Михаила Раевског и српске омладине*. Под Вуковим утицајем он се посвећује *изучавању српске народне књижевности и загрева се за сакупљање и обрађивање народних световних и црквених мелодија*. О томе: *којим путем да удари*, Корнелије пише у предговору поменуте Литургије, следеће:

„А кад сам већ неки напредак у вештини учинио, још неук у свету, не знадох *коим ми путем ваља поћи*. Како сам се у туђинству био изучио, *ма коим би путем пре пошао него народним*. Па за то не могу никад довољно захваљити оној изврстној особи, која ме сачува, те не заиђох у животу, јер ми показа пут, где сву своју снагу жртвовати могу *само у корист народну*. И ако сам овим делом и најмање користиовао народу своме, то само могу захваљити г. *Михаилу Рајевском*, проти рускоме у Бечу, јер са његовом идејом поникао је и мој посао“.

Резултат *првих његових тежња* је *Литургија* у четири гласа, која је изведена у капели патријарха Рајачића на други дан Ускрса 1851 г., али која се није свидела, док је *друга Литургија*, певана 1852 на други дан Ускрса у Грчкој цркви, имала више успеха.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Неуспех ових првих дела тешко му је падао, али га је он и одвратио од пута који није био националан.

После овога, Корнелије се нашао на раскрсници и није знао којим путем да крене. Ето у то доба јавља се руски прота Рајевски, који га упућује на прави народни пут, и коме се Корнелије онако лепо захваљује.

Схвативши културну и уметничку вредност народних световних и црквених мелодија, Корнелија први кораци воде у Сремске Карловце, где он 1855 приређује свој клавирски концерт, који су Патријарх и публика лепо примили. Патријарх Јосиф Рајачић изашао му је у сусрет: да му омогући стављање у ноте нашег црквеног певања на тај начин, што му је одредио најбоље певаче да му певају црквене мелодије, а између њих једног чувеног певача кога су звали „Попица”. То је Атанасије Поповић, прота Тосечки, коме Корнелије такође захваљује у своме предговору Литургије.

О томе догађају причао ми је покојни Стева Тодоровић, сликар, друг и пријатељ Корнелијев следеће:

„У великој сали Патријаршије Корнелије је изјавио Патријарху Рајачићу и архимандритима своју жељу: да забележи српско православно црквено појање. Патријарх је запитао архимандрите: шта они о томе мисле, на што су они одговорили: да не верују да се све што се пева може и записати. Корнелије онда извуче (на зиду) линијски систем и Никанор Грујић, архимандрит, доцније епископ пакрачки, отпева велико Глас Господен, коју песму Корнелије забележи. За тим Корнелије исту песму отпева како ју је записао, и сви су се сложили да је песма тачно записана.“

То је био први успех модерног музичког схватања, у који поборници неума и учења напамет нису веровали. После овога Патријарх се прими да му помогне у раду на бележењу црквених мелодија и Корнелије остане у Карловцима пуне две године и забележи: јутрење, литургију, вечерње, сједалне, бденија и октоих које је у Бечу хармонизирао за мешовити хор и издао: 1862 године: *Божественују Службу Јована Златоустог*, као I књигу, посвећену *Народу србском*; 1863 — *Православно црквено појање у србског народа*, II књига, која садржи поједине песме из Литургије, О светлим празницима, Ирмосе, Велико Свјат и Тебе појем, разне тропаре, Песме на Богојављење, Скажи ми Господи, Многаја лета, а 1864 — III књигу, која је „печатана о трошку Правитељства Кнежевине Србије, и у којој се налазе разни тропари, ирмоси, Херувимска песма и Кресту твојему.

Овај рад на терену у Ср. Карловцима, пажња која му је указивана и помоћ коју је добијао добро су утицали на њега и његово здравље. Корнелије у предговору Литургије каже о томе следеће:

„Али што сам могао на овоме путу одржати се, с највећом смерношћу морам захвалити блаженој души патријарха нашега Јосифа. У њему сам нашао заштитника и оца у послу своме, те је само тако са милошћу његове блажене душе могло доћи дело ово до свога свршетка. Код све воље своје клонуо бих, околности ми стајаху на путу; али велика милост његова уклопила је сметње, оснажила дух мој, те могах доживети и тај тренутак да кажем своме народу: *ево око овога дела трудио сам се више година*. Јер оно је само народној користи намењено.“

Исто тако Корнелије захваљује и Високопреосвештеном г. *Михаилу*, митрополиту српском, „јер без милости Његовог Високопреосвештства, дело ово никако не би могло сада на свет изићи“, како Корнелије каже у предговору Литургије.

Корнелијев први долазак у Београд пада 1856 године, када је на пут пошао са Стевом Тодоровићем. Срдачно примљен од *Првог београдског певачког друштва*, Корнелије приређује *свој концерт*, на коме изводи на клавиру, са необичном вештином, своје *Варијације на српске народне песме*. Пада у очи да Прво београдско певачко друштво, које је Корнелија и Тодоровића изабрало за своје *почасне чланове* није хтело да учествује на овоме концерту, свакако зато што у друштву тада још није владао онај интерес за нашу *народну музику*, који ће после одласка Корнелијевог из Београда да подели друштво у две групе: *прву* — која је *омаловажавала народну музику и композиције* које је Корнелије дао друштву зато што су биле просто хармонизиране, и на *другу* групу — којој је стајао на челу *Стева Тодоровић* и која је постала поборник *Корнелијевог националног правца у музици*, израженог тада у *обradi народних световних и црквених мелодија*.

Приликом овога првог бављења у Србији, Корнелије је обишао нека места у Србији и том приликом сакупљао и бележио народне мелодије, које је, по повратку, обрадио у Бечу под надзором свога доброг професора Сехтера.

Почетком 1858 године он је желео да са својим хором дође из Беча у Сремске Карловце и пред Патријархом отпева песме о Духовима, али му је Патријарх, писмом од 5 фебруара 1858, ставио до знања: да се тај издатак не исплаћује. Препоручио му је: да мирно продужи у Бечу свој рад и не даје часове из клавира, јер се у њега полажу многе наде, а он ће му послати с пролећа оца Атанасија Поповића, одличног znalца црквеног певања, да он донесе свој суд о Корнелијевом новом делу и о томе извести Патријарха. На основу поднетог извештаја 2 јануара 1859, који је био врло повољан по Корнелија, Патријарх даје благослов „да се Корнелијева Српска литургија изведе у руској цркви на дан Св. Саве 1858 године“, и литургија је изазвала допадање.

У вези са подизањем српске цркве у Бечу, Корнелије, по дозволи Патријарха од 10 децембра 1860, припрема *Духовни концерт*, који приређује 20 марта 1861 г. у сали Музичког друштва (Musik-Verein Säle, Tuchlauben), који изводи о трошку Патријарха Рајачића са 40 певача из оперског кора.

Овај концерт има историски значај, јер је на њему први пут наша црквена музика ступила на концертни подиум, у уметничкој обради једнога Србина, који је истовремено и дириговао своја дела. О овоме догађају „Србадија”, у VI свесци стр. 376 до 379 из 1882 г. пише следеће:

„У то време беху се скупили у Бечу 300 изврских уметника у певању из целе Аустрије, Немачке, Швајцарске и северне Италије, да певају неку компоновану, али дотле због својих тешкоћа непевану грандиозну мису (католичку службу Божју), названу ако се не варам *C-moll Messe*. Служба би отпевана у Августинској цркви. Суд стручних људи гласио је: *врло учена музика, али не побуђује људе на побожност.*

Ти стручни певачи, ходајући по Бечу, опазе и плакате *Српског духовног концерта*, те многи од њих дођу на њ. Станковић, пред почетак концерта, даде глас на клавиру, али кад виде у партеру те стручне певаче и старе строге музичке критичаре, он од страха испусти штапић за давање такта; али после интонова наново. Ту је Корнелије однео сјајну победу и својој идеји и православноме српскоме појању, које учени музички свет до тада не познаваше. Суд стручних људи беше, да је то много простија, али *права побожна музика*. — Станковић је после концерта признао, да се поплашио беше, не толико за себе, колико ради ствари.

Између критичара, који пратише тај концерт, рекао је Зафир: „Само у таким мелодијама може дисати прави религиозни живот.“ А тадашњи најхешћи музички критичар, Цернер, овако се изражавао: „Г. Станковић изнесе нам читав низ црквених мелодија српскога народнога појања, приређен за мешовити кор. Што се тиче црквенске стране, ми не можемо судити, колико се ове мелодије разликују од оних, које су уведене у руској цркви, и које су одавно стављене у музичну форму (армонисане и ритмоване). Ваља нам узети, да су ове мелодије својина и особина српскога народа и да их досад није нико ни бележио ни доводио у армонију. Г. Станковић, који се тога посла прихватио, вршио га је донста с уметношћу, која заслужује свако признање. Посао г. Станковићев врло је заслужан; он се труди да српском црквеном појању прибави уметничке племенитости.“

Из овога се види како су страни музичари гледали на наше црквено певање, које је Корнелије обрадио на *најприроднији хармонски начин*, не користећи народну мелодију да на основу ње израђује полифоне вокалне облике својствене католичкој црквеној музици.

Напоменули смо да је Корнелије издао своју I књигу помоћу Митрополита Михаила, који му је дао за издање дела 100 дуката. Од интереса је да су о његовим делима написали лепу критику у прашким новинама Звонарж, музички критичар, потпретседник „Хлахала”, и Хелер, диригент „Хлахала”.

Успех који је постигао у Бечу својим концертом окуражио га је и он се носи мишљу да иде у Београд, настани се у Србији, сакупи и изда народне мелодије. То је он остварио 1861 године, када, дошавши у Београд, подноси 17 јула молбу и тражи новчану помоћ ради путовања по Србији и прикупљања, бележења и чувања од пропасти наших народних мелодија. Кнез Михаило схватио је значај Корнелијеве молбе и 9 августа одобрена је Корнелију сума од 1.200 гроша, која је сума раније дата и Алојзу Калаузу у исту сврху и који је у Бечу издао две свеске своје збирке наших народних песама 1854—1855, док су му друге две остале у рукопису код *Ученог друштва*. Калаус је компоновао за клавир вариације на познату песму „Што се боре мисли моје”.

Као резултат тога *мелографског* путовања по Србији 1861 године, јављају се у Бечу 1862 године његове „Србске народне песме”, књига I, писана за певање и клавир, које су биле топло поздрављене и примљене од свих наших умних људи. Позив на претплату објављен је 5 марта 1862 у *Јавору*. У предговору ове књиге Корнелије пише:

„Од многих песама, које сам путујући по народу чуо и у ноте написао, за сада издајем на свет само ових дванајест. Оне нека су претеча другим песама, које сам такође намеран доцније издати, а за њих могу казати, да нити су боље, нити лошије од ових дванајест. Може се рећи за ових дванајест песама, да су однизаних дванајест зрна са драгоценог низа народних мелодија, које сам у народу изабрао.

Пре ове књиге народних песама (мелодија) издао сам још две, али ја ову називам *првом* једно за то, што сам све ове песме сам собом у народу чуо, и што су оне чисто особина нашега народа; а друго, што овде није само мелодија написана као пре, него сам још огледао те сам свакој мелодији дао *вештачки украс*, али тако, да у њој неповређен остане дух којим ју је народ *задахнуо*. Старао сам се да у *хармонији* све оно кажем што народ казује у своме сложном певању. А то сам сада могао чинити, јер сам имао прилике тако чути у своме народу“.

Из предговора сазнајемо у која је места Корнелије ишао и која су му се лица нашала при руци у послу који је предузео. Он каже:

„Једина милост Кнеза србског Михаила и високе његове владе учинила је да сам се могао на пут кренути, а ове особе: г. г. Алекса Ристић у Шабцу, Коста Јанковић начелник у Лозници, Љубомир Тадић у Ваљеву, Васа Мађаревић начелник у Чачку, Милан Местановић млађи писар у окр. суду у Ужицама, официри у Крагујевцу и још некоје особе бише ми толико на руци, да само њиховој љубави морам захвалити, што сам могао доћи до овако великог броја дивних народних мелодија.“

Из овога предговора виде се *путеви којима је имала да се креће српска музика*, постављена Корнелијем, још од самога почетка, на *национални терен*. Принцип који је Вук поставио у *језику и књижевности*, *поставио је и Корнелије*, саветован Вуком,

у музици. Виртуоз на клавиру, који је вежбао клавир по 8 сати дневно, саветован Вуком и протом Рајевским сишао је у народ да забележи његово музичко благо и изнесе га и пред страни музички свет. И поведена овом стазом, још од самога почетка, српска музика кретала се напред, имајући увек за подлогу народне мотиве и национални музички израз. Народне песме у Корнелијевој обради пробиле су ону брешу коју је, у српској средини, чинила, нашем уху страна, вокална музика страних народа. И сви други композитори, који су следовали за Корнелијем, имали су да рачунају са овим пробуђеним музичким инстинктом и да само на подлози народне музике граде и стварају уметничка дела националног израза. Од талента и способности ових људи, од њихове проницљивости и способности да гледају унапред, зависио је и њихов успех који им је одређивао историску важност у нашој музици. Мање маркантни и индивидуални они нису могли, са изузетком Јосифа Маринковића, да пре Стевана Ст. Мокрањца даду народној музици уметнички израз и обраду, и у својим делима подледали су утицају било немачком, било италијанском. Какве веће уметничке концепције они нису уносили у народну музику, и сав њихов рад на томе пољу ограничавао се на хармонизирање народних песама и мелодија просто и стриктно хармонски, без полифоних намера, и без психолошког третирања мелодија и без тонског бојадисања. Ђурковић, Николић, Шлезингер, Миловук припадају добу пре Корнелија и претстављају почетке уметничке песме на страним основама. Хладачек, Хорејшек, Хавлас, Јенко чине групу Словена који радише на српској песми, већим делом по словенским мотивима. Српску школу после Корнелија претстављали су: Пера Димић, Аксентије Максимовић, Мита Топаловић, Јован Пачу, а уметничка српска школа почиње са Маринковићем и Мокрањцем.

У овој т. з. I књизи Србских народних песама из 1862 налазило се 14 песама обрађених за глас и клавир, само за клавир, као и за мушки хор.

Један од разлога да је Корнелије написао ове песме јесте тај да би српске госпођице имале и наше ствари за клавир.

Једна од књига изданих пре I књиге из 1862 г. је збирка: Српске народне песме удешене за певање и клавир од Корнелија Станковића.

Доласком Корнелијевим по други пут у Београд 1861 године, борба у Првом београдском певачком друштву за национални музички правац добија свој нови замах.

У животу Корнелија Станковића велику је улогу одиграо и Стева Тодоровић, сликар, одличан певач, са којим је Корнелије

Портре Корнелија Станковића

концертирао у Српском Војводству и Србији, и у чијем су се стану, као и у Корнелијевом, састајали у Бечу српски омладинци, који су му певали многе песме, које је он од њих и забележио, док је доцније народне мелодије бележио у самом народу. Присталица националног правца у музици, Тодоровић је наставио борбу у Првом београдском певачком друштву, започету још после првог доласка Корнелијевог у Београд, а која се нарочито

развила после другог Корнелијевог доласка у Београд 1861, односно 1863, када је Корнелије, после путовања по Србији, *изабран за хорovoђу на место Милана Миловука*, и када је Корнелије створио тако звани *приуговорни хор*, чији су чланови после свршеног курса примани за *редовне друштвене чланове*. У тај приуговорни хор ступили су сви ученици Стеве Тодоровића и *космополитски* музички правац, који је заступао Миловук, морао је уступити место *националном* музичком правцу, који су заступали Корнелије и Тодоровић.

Већ сама чињеница да Корнелије ствара приуговорни хор јасно показује његову намеру: да музичко васпитање стави на солидну основу, и он већ 31/XII-1863 подноси М. просвете предлог и правила за оснивање *Певачке школе*.

Како је и Миловук нешто пре њега тражио од Министарства дозволу за оснивање *Музичке школе*, у којој би се изучавали инструменти, нарочито *виолина*, то су иста правила прилагођена и за Корнелијеву певачку школу, *а он је постављен за учитеља певања* са годишњом платом од 300 талира.

У Државној архиви налази се Корнелијева претставка, по којој је донео одлуку Коста Цукић, министар финансија, који је тада замењивао министра просвете.

Од интереса је његово писмо Министарству просвете:

„У данашњем веку вештина музика негује се у свакој изображеној држави као један од најглавнијих фактора у изображењу човештва, јер је музика једна од оних вештина, које облагорођавају срце и осећања... Мој задатак беше да мелодије црквених песама напишем у ноте онако, као што их је народ наш до данас сачувао те да их тако задржим од пропасти и изопачења. Тако мелодији дадох ону хармонију, која одговара како духу мелодије тако и осећању нашега народа.

Дело је готово, али праве вредности може имати тек онда, кад се у живот уведе, а моје уверење свагда је било да се то с правим успехом може учинити само у Србији“.

Из ових разлога Корнелије оправдава отварање *школе певања* и стварање школованих певача. Циљ школе јасно је одређен чл. 1 *Правила за правителствену школу певања*, а на име:

„Школа пјевања понајближе и поглавито је одређена, да се срца учеће се младежи образовањем у гласовној музици облагорођавају и да се црквено пјеније правилним хармоничним појањем усаврши“.

Када су правила одобрена Корнелију није било суђено да продужи своју делатност у школи, јер се болест почела јаче да испољава и он иде на лечење у Рожњаву, и једина материјална сретства за издржавање били су приходи од *проданих књига*, које су штампане. Али можемо замислити да се ни онда, као скоро ни данас, није могло живети од продаје књига.

Већ у предговору *Божествене службе Јована Златоустог*, издане 1862 г. у Бечу, Корнелије изражава своју намеру да иде у Русију и нада се да ће по повратку из Русије моћи издати и друга црквена дела. Он је у Русији имао пријатеља К. Алексића, официра у руској војсци, коме је слао своја дела и који му се понудио ради организације пута у Русију, где би он, свакако, приређивао своје *клавирске концерте* и заинтересовао руске музичке кругове за своја дела и српско народно музичко благо.

Али ову намеру Корнелије није могао остварити, јер се, како смо рекли, 1864 године разболео од туберкулозе и отишао је ради лечења у Рожњаву, у Моравској. При поласку из Београда оставио је своје *сандуче*, у коме је био сав његов црквени рад, Министарству просвете да га оно чува, док се он не врати. Како Корнелије није имао новаца колико му је требало због лечења, то се морао задужити. Корнелијева рођака *Марија Розмирова*, која је живела у Будиму, пристала је да му да новаца у зајам, али је тражила од њега да јој за тај зајам да сав свој рад у залогу. Стога Корнелије моли М. просвете да његово сандуче, које је он предао М. просвете, и у коме је био сам његов рад, преда Стеви Тодоровићу, да га, он пошаље у Будим Марији Розмировој.

У тешким материјалним приликама, а обхрван болешћу која се осетно повећала, Корнелије пише Тодоровићу и Јовану Бошковићу, да му продаду *клавир и покућство* и пошаљу у Будим новац да би продужио лечење, јер му дужници нису слали дужне суме за његова дела. О Крстовдану 1864 била је штампана и III књига *Православно црквено појање у српског народа печатана о трошку Правитељства Кнежевине Србије*, коме се Корнелије обратио са молбом да му да 100 ћесарских дуката, а он за то даје по 100 примерака од сваке књиге, које по његовом рачуну стају 900 форинти. — Јован Бошковић известио је Корнелија: да му је покућанство продато за 30 дуката.

Ова пажња Српске владе и штампање III књиге овеселили су Корнелија, али су га *истовремено сневеселили гласови из Београда*, где је Миловукова струја опет долазила до израза у Првом Београдског певачком друштву и сметала рад млађих и приуговорног хора, који је Корнелије основао. Уз то је М. просвете разрешило *Перу Димића* рада у Музичкој школи и довело некога *Фрица из Бечкерека* „који ће, како каже, Димић, *заузети правац швапског духа* и боље воље науци овој Србима у Србији отворити”.

Иако је Миловук заменио Корнелијеву Литургију *Бортњансковом*, она се није публици допала, а кад су је хтели певати у

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

новој цркви прота им то није дозволио, а уз то је дошла наредба Митрополитова да се учи Корнелијева служба.

Све ово доказује да је и поред пријатеља у Србији, као што су били Кнез Михаило и Митрополит Михаило, Корнелије имао и противника, не личних можда, него начелних, који би му, као и Вуку противници, могли рећи:

„Слепачке гусле Орфеју зар лира да буду”

Вративши се из Рожњаве Корнелије долази у Будим болан, без сретстава и не може да оде у Венецију по савету лекара.

Како је српска влада хтела да има *Народну химну*, то Јован Бошковић пише Корнелију 9 марта 1865 и позива га да исту састави по тексту Јована Јовановића:

„Драги мој Корнелије! Српска влада жели да има „Народну химну“ и позива тебе, изврснога вештака српског у музици, да је саставиш, а Јована Јовановића, првога песника нашег, да напише речи:

Композиција треба да је у Београду најдаље до 15 априла нашег ове године. Награда је за компонисту на првом месту 40, а за оног који буде на другом месту 10 (дуката).

Ово сам овлашћен да ти пишем у име министра просвете.

Ниси ми одавно писао, а чујем да си слаб. Веруј, никоме не би тако жао било, као мени, кад нам ти то не би могао учинити, него да у овај пар морамо тражити кога другог.

Поздрављајући љубазно тебе и све твоје са свима својима остајем твој искрени друг и пријатељ

Јован Бошковић

Корнелије, тако рећи на самртничкој постељи, није могао да се прихвати посла и послао је Сехтеру и умолио га да он напише химну уместо њега. Рок за конкурс био је 15 април 1865, али је Корнелије преминуо 5 априла 1865, и скромно сахрањен на Табанском гробљу у Будиму.

Над Корнелијевим гробом био је леп мраморни споменик, на коме је у врху била урезана лира, а испод ње је писало:

КОРНЕЛ СТАНКОВИЋ, композитор
рођен у Будиму 16-VIII-1831. умро
4 априла 1865. Лака му земља.

Споменик овај подиже заузимањем будимпештанске омладине Српски народ.

„У земљици глуха мрака
Твоје свирке вир увире
Ал' на виду звучна зрака
Песма Твоја не умире
Док је свирцу девојака
Гуслар сузе док утире.”

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ту је лежао све до 1936, када је — због регулације вароши, — порушена кућа у којој се родио, гробље прекопано а кости сахрањене на *фаркашрецком* гробљу иницијативом ставрофора српске цркве у Будиму Велимира Недељковића, који је Корнелијеве кости ставио у мали лимени ковчег и предао га на старање надлежнима у фаркашрецкој костурници, одакле их је Београдско певачко друштво „Станковић” пренело у Београд у понедељак 19 фебруара 1940, да би их 25/II предало мајци земљи Престонога града, у коме је, док је још био престоница вазалне Кнежевине Србије, нашао братски пријем, подршку меродавних и с планом хтео да развија своју музичку делатност. На тај начин престони Београд одужио се успомени првог српског композитора Корнелија Станковића, који за вечна времена почива у овоме престоном Граду, који изнад става Дунава и Саве зури орловским погледом у будућност ове скупим жртвама искупљене и створене домовине, о којој су сањали и знани и незнани, велики и мали, владари и политичари.

Коста Манојловић

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

КРАТКА МЕТОДИКА ПРИРОДОПИСА

I ЦИЉ

Душан Андријашевић

Настави природописа циљ је: прво, да се упозна и разуме грађа и живот биљака, животиња и човека, њихов међусобни однос и зависност од природних и вештачких услова под којима живе; друго, да проучи главније групе биљака, животиња и минерала, тј. оне које имају типичан карактер или су од практичног значаја за човека, првенствено за привреду и културу наше отаџбине; треће, да продуби љубав према природи и домовини; четврто, да развије осећање одговорности према

себи, друштвеној заједници и природи.

Иако, у основи, има претежно практичан циљ, треба истаћи да је природопис одличан предмет за васпитање умно, естетско, морално и национално.

Што се тиче *умног васпитања*, природопис је, несумњиво, један од најпогоднијих предмета за развијање способности посматрања, упоређивања и логичких закључака. Апсолутно свака лекција — сваки час — мора бити посвећен, плански и свесно, развијању ових способности. Нарочито, и пре свега, треба навићи ученика да посматра. Да опази облик, садржину, размер, боју. Јер, познато је како смо мало упућени у посматрање објеката, како наш поглед склизи преко многих појава и догађаја. Окрзне их, не задржавајући се на њима. Пролазимо, напр., толико пута поред једне куће, али нека нас запитају колико и каквих она има прозора. Карактеристичан, и често цитиран, доказ овом тврђењу јесте питање које је упутио један професор својим ученицима: „Каквим је цифрама написан број 6 на вашем џепном

часовнику?" Одговор је био подељен: половина за римску, а половина за арапску цифру. Међутим, броја 6 није било ни на једном часовнику.

Градиво природописа може згодно послужити и *развијању естетских осећања*. Дужност је наставника природописа да стално истиче природне лепоте, да упућује ученике да уживају у природи, да се диве симетрији облика, шаренилу и свежини боја, тоновима, складу, ритму, мирису, грацији покрета. За то има прилике увек и у школи и у пољу, нарочито на екскурзијама. Нека се чешће упита шта је урадио у овом правцу.

Настава природописа треба да допринесе свој део и *моралном васпитању*. Познато је да су код животиња врло чести примери заједничког рада, удруживања, марљивости, солидарности, узајамности. Поред таквих примера грех је проћи ћутке и затворених очију. Даље, за тачно и сигурно посматрање потребна је тиха енергија, напор, воља, самоконтрола. Огледом и експериментом развија се стрпљивост и осећање одговорности. Приликом ученичког предавања развија се осећај самоуверења, сигурности. А узајамном критиком — дискусијом — коју треба брижљиво неговати још од I разреда, развија се осећај објективности и толеранције, ванредно висока етичка особина, изражена способношћу да се свачије мишљење пажљиво саслуша, са убеђењем да у сваком тврђењу, — нарочито своме, властитом, може да буде и делић истине, али и много чињеница које треба проверити. Приликом заједничког рада у врту, пољу, при заједничкој изради наставних средстава, даље, на екскурзијама, развија се осећање заједнице и присности. У свакој згодној прилици треба се старати да се развије саосећање према човеку и природи. Хиџијенске поуке (саставни део науке о човеку) изазивају као категорички императив дужност према себи, породици, околини. Ваља се трудити да ученици осете и разумеју величанство природе. На пример: да су наше знање и снага ограничени, али да ово сазнање ипак не убија вољу за испитивањем и усавршавањем; да је према једном листу сунцокрета, са 12000000 стома кроз које непрестано избија водена пара, ништаван и јадан најмногољуднији светски град са свим својим фабричним и кућним димњацима; да је срце једног осамдесетогодишњег старца, мало као човечија песница и тешко око четврт килограма, показало напор који је раван раду који је потребан да се читава возна композиција подигне на висину Монблана; да је вода која би се добила транспирацијом три дрвета у дворишту довољна за потрошњу становника једне куће за целу годину. Итд.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RB

Наставом природописа може се и мора развијати и национално осећање. У наставном програму предвиђено је да се првенствено проучава флора и фауна наше отаџбине. На тај начин наша се домовина боље упозна. А знано — вољено. Ту љубав према родној грудни мора наставник природописа мудро и плански да развија свуда и увек: и у школи, и у природи, и на екскурзијама. Стално треба истицати ретке и разноврсне лепоте наше земље: и шуме, и равнице, и брда, и планине. Кроз шуму се не сме пролазити а да се не истакне њен значај у нашој прошлости и не објасни важност за нашу привреду. У природњачким екскурзијама не сме се проћи ћутке поред наших историјских знаменитости, о којима мора да зна и природњак колико и историчар. Даље, на пример, јавор припада бар исто толико историји колико и природопису. То исто важи и за глог Васе Чарапића. О преживарима не треба говорити а да се не спомене Ростанова песма о четири вола Краља Петра. Међу нашим народним песмама и пословицама треба пронаћи оне које говоре о биљу и животињама. Па онда: истаћи значај биља у народној медицини, и не заборавити наше специјалитете у флори и фауни. И тако даље.

II НАСТАВНА СРЕДСТВА

Познато је да су и најстарији педагози захтевали да настава природописа буде у пуној мери очигледна. Да би она то заиста и била, потребна су јој наставна средства која омогућују ту очигледност. Та наставна средства су: школска градина, акваријум, тераријум, сандук за посматрање животиња, природописне збирке, модели, пројекциони апарати, бележница за посматрање, огледи, микроскоп, лупа, уџбеник, лектира.

Наставу природописа немогуће је замислити без тих наставних средстава. Стога се не сме ниједан час природописа одржати без њих, па било да се обрађује нова лекција или се утврђује и обухвата пређено градиво.

Школска градина. Школска градина уводи ученике непомредно у природу. Због тога је потребно да је има свака школа. А то је, код добре воље, врло лако постићи, јер сигурно је да нема општине која не би дала, и то врло радо, згодно земљиште за уређење школске градине. Нарочито се истиче да треба првенствено гајити биљке од економског значаја, и то у што већем броју, да би што више материјала било за посматрање.

Етички значај школске градине може бити врло велики. Ученици упознају физички рад, цене га и заволе. Уче се издржљивости. Јачи помажу слабијима, те се међу њима развија

солидарност и осећање одговорности. Васпитни значај школске градине може бити још и већи, ако она послужи као основа за отварање интерната за сиромашне ученике. Да се школска градина постави и на економску базу, да привређује. Да даје животне намирнице за сиромашне интернате. Јер ваљда је настало време да се престане са тражењем новчаних средстава од државе, општине и појединаца кад све животне намирнице може дати благословена мати земља. И то поглавито заједничким, пожртвованим радом самих ученика. На општу корист, и уз задовољство наших васпитаника. За грубље послове да се ангажују физички радници. Да се и они запосле и зараде насушни хлеб за себе и своје породице.

Ако се баш, случајно, и деси да нема погодног земљишта за школску градину, ту је школско двориште које се може, и мора, употребити у ту сврху. У дворишту треба засадити неколико претставника шумског дрвећа (најважнијег), воћака, шибља, биљака, пузавица (пасуљ, хмељ). Да их сами ученици негују. Нека се одвоји макар квадратни метар за сађење лука и кромпира. Нека лонци са биљкама украсе све прозоре у приземљу наших школских зграда. Да буду задовољени на тај начин и естетски моменти — цвеће се употребљава за украшавање дворишта — оно и иначе изгледа лепо у лонцима на прозорима. И етички моменти, јер се ученици уче да негују и чувају биљке, да за њих одговарају, и навикавају се да цене физички рад. И економски моменти, јер то биље служи и као очигледно средство у настави природописа и као модел у настави цртања, и, најзад, за људску исхрану.

Акваријум. Може се поставити у школској градини, у школском дворишту, или на неком широком школском прозору, или у ходнику. У њему се држе водене биљке, рибе, водоземци, пужеви, шкољке, водени инсекти, полипи. Ученици се старају о одржавању чистоће и о исхрани животиња. Код њих се развија осећај одговорности за поверени им посао. Наставникова је дужност да ученицима даде потребна упутства за одржавање чистоће и за исхрану животиња. Та упутства треба да су писмена, и о извршењу њихову треба се што чешће уверавати. Наставникова је дужност, даље, да даде специјалне писмене задатке за посматрање.

Тераријум. Поставља се у школској градини. Најбоље у једном сунчаном куту. Биће најзгодније да се начини једна врста аква-тераријума по овом типу: Земљиште величине $3/2$ м. оградити зидом, високим око 50 см. Потребно је да зид буде од грубих

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

стеновитих блокова, и да изнутра не буде малтерисан, како би се животиње могле завлачити у међупросторе тих блокова. Озго на зиду треба да је једна стаклена или цинкана натстрешница, широка 1/4 метра. Она не допушта животињама да изиђу из тераријума. Поред широког зида (оног што је дуг 3 м.) направити бетонирани јарак, широк 1 м., дубок 3/4 метра; јарак испунити водом. Остали део земљишта засадити травом и по њему разбацати комађе разбијених лонаца за биљке (саксија), које ће бити скровиште извесних животиња. Затим треба тај аква-тераријум населити: гуштерима (3—4), једном белоушком (тамани рибе), жабама, даждевњацима, корњачама, рибама, инсектима, голаћима пужевицама, воденим бубама итд.

Сандук за посматрање животиња. Направљен је од дасака. Висина му је 30 см, ширина 20 см, дубина 15 см. Предњи зид му је стаклен и може се подизати нагоре (ради стављања хране, извлачења нечистоће). Задњи зид му је од жичне мреже. (Ваздух). Стави се кокош, миш, скакавац или која друга животиња, и посматра се.

О овом посматрању биће речи доцније.

Природописне збирке. У недостатку живог материјала могу се у настави природописа употребити и збирке. На пример: збирка испуњених сисара, птица, препарати у алкохолу, хербаријуми, костури, збирке љуштурса, типови птичијих ногу и кљунова, микроскопски препарати итд.

Модел. Има их две врсте. Готови — махом од гипса — који се налазе у школским кабинетима, и модели које сами ученици израђују од пластелина, иловаче, меког дрвета. Ова друга врста модела ванредно је значајна за васпитање ученика. Због тога треба потстицати ученике да израђују те моделе, на пример: да из пластелина моделују пресек коже, облик дугуљасте кости, црвено крвно зрнце, тучак у лале, половину неког цвета или плода, ноге и кљунове разних птица, итд., итд. Ученик се при том раду потстиче да посматра, да упоређује, да закључује, да ствара. У том послу учествују скоро сва чула ученикова и развија се у њему практична умешност и окретност.

Уопште узев, модели су погоднији за проширивање, обухватање и утврђивање већ пређеног градива. Приликом изношења новог градива, модели не могу вршити прворазредну улогу, и треба их уопште избегавати, сем кад су неопходно потребни, управо неизбежни (на пр. модели људских чулних органа).

Слике. Слике су од великог значаја у настави природописа, и при предавању и при пропитивању. Ту подразумевамо све врсте

слика: зидне слике, фотографије, пројекционе слике, слике из уџбеника, дијаграме, графиконе, скице, шеме итд. Оне су нарочито потребне приликом проучавања животиња огромног раста (кита, слона итд.) и егзотичних животиња и биљака. Препоручљиво је да испод слика у уџбенику нема никаквог текста. То је потребно из два разлога. Прво, у интересу ученичке саморадње, јер се на тај начин ученици потстичу да слику што дуже посматрају, о њој размишљају, и текст што чешће проверавају. Друго, такав захтев диктује и школска пракса, јер се брзо обухватање и утврђивање градива и проверавање ученичког знања најлакше врши помоћу слика испод којих нема никаква објашњења.

Свеска за цртање. За саморадњу ученика много су важније слике које израђује сам ученик. Овде треба нарочито нагласити да се не говори о уметничком цртању и пресликавању, већ више о т.зв. шематском цртању. Не треба, дакле, уносити у цртеж све, и најситније, детаље, већ само најкарактеристичније одлике. Место верног пресликавања боље је дати скицу.

Значај ученичког цртања је у овоме: 1) ученик се потстиче да објекат пажљивије посматра; 2) да га дуже посматра; 3) место једне слике сећања добивају се две слике сећања. Према томе, може се рећи да је цртање природних објеката значајније од самог посматрања, јер је цртање, уствари, једна врста репродуктивног посматрања.

Свеску за цртање мора имати сваки ученик. За ту свеску добро је употребити глатку белу хартију; ни у ком случају не сме се узети „скиценбух” са крупнозрном (рошавом) хартијом. Црта се само на половини стране, левој или десној, и за сваки објекат треба имати специјалну страну. Иако ово изгледа, на први поглед, да није у складу са штедњом хартије, ипак се препоручује због евентуалних доцнијих допуна при накнадном посматрању. По себи се разуме да наставник мора те свеске чешће прегледати. Није саветно давати оцене тих цртежа. Треба навићи ученике да свеску доносе за сваки час природописа.

Бележница за посматрање. О њој ће бити речи доцније. Потребно је да је има сваки ученик, и да је редовно доноси у школу. Наставникова је дужност да те бележнице што чешће прегледа.

Уџбеник. О њему ће се говорити доцније.

Лектира. Настава природописа се допуњује згодном употребом лектире, изворне или преводне. Наставникова је дужност

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

да изабере ту лектуру, да је препоручи ученицима и згодним начином проконтролише да ли су то ученици заиста и прочитали.

III МЕТОД РАДА

Постоје углавном три метода у предавању природописа: метод радне наставе, метод предавања и метод употребе уџбеника. Поглавито треба радити по првом методу, али ни друга два не могу се сасвим одбацити. Наравно, треба их употребити „*cum grano salis*”.

Метод радне наставе. То значи: настава природописа не састоји се у томе да ученици једноставно и рецептивно усвајају наставникове мисли и научне чињенице. Напротив! Настава мора, у првом реду, оспособити ученика да самостално мисли и да сам долази до научних чињеница. Другим речима: наставник не даје готово знање (закључке, дефиниције, прегледе, законе), већ настоји да ученици стекну сазнање поглавито својим напором, развијајући при том раду самосталност расуђивања, машту, меморију, морално вољу акцију. У том раду наставник је само вођ, регулатор, помагач. На пример, начелима радне школе не одговара кад наставник каже: мора се седети право и због тога што је тада дисање дубље. Напротив! Овде не треба применити просто казивање, већ убеђивање! Треба потстаћи ученика да изврши оглед на самом себи. Да удане дубоко, најпре кад седи усправно, па затим кад се јако повије напред. Да потом констатује у ком је случају дисање дубље, па да из тога сам изведе закључак. Даље, напр., није у духу радне наставе ако наставник унапред даде ученицима поделу човечијих мишића на кружне, вретенасте и пљоснате, већ је његова дужност да постави ученика да сам дође до тог закључка, посматрајући и поређујући све мишиће људског организма. Дакле, у радној настави битно је: не дати унапред закључак, већ најпре посматрање, упоређивање, оглед, па да ученици из свега тога сами изведу закључак.

Из свега досад реченог излази да је тежиште радне наставе природописа у томе да извежба ученике да посматрају, упоређују, да врше огледе, да закључују.

Посматрање се врши на наставним средствима која смо поменули. Понајпре и поглавито на објектима узетим из природе, па тек у недостатку ових на моделима, сликама, препаратима, сликама из уџбеника. Не може се довољно нагласити основно начело: *ниједан час природописа не сме бити без употребе тих наставних средстава*, па било да је реч о новој лекцији или о

обухватању и утврђивању пређеног градива. Ако, случајно, нема других наставних средстава, треба знати да су увек при руци слике из уџбеника, па на њима вршити обуку.

Наравно да је дужност наставникова да посматрања плански организује. Први је услов да ученици набаве посебну бележницу за вежбање у посматрању природних објеката. У прво време, у почетном разреду, ученици ће уносити у ту бележницу све што сами нађу да је важно и занимљиво. Без нарочитог строгог плана и система. Биће ту, свакако, нарочито у прво време, и безначајних ситуација и наивних опажања. На пример: данас је мачка уловила миша; посматрао сам како су се врана и голуб завадили. Али ће доцније сигурно доћи и занимљивија запажања. На пример: у мом селу има више мужјака врабаца него женки; на брду видео сам бела врапца; у желуцу заклане штучке нашао сам целу рибицу. Итд.

Доцније се та посматрања изводе с планом и системом. На пример, наставник даје готове теме са постављеним питањима, па ученици одговарају на та питања. (На пример: дивљи кестен, или јабука, или друга каква биљка. Литографисана су питања: кад су се први пупољци појавили, кад набрекли, кад се отворили, кад се раширио први лист, први цветни пупољак, итд. Ученици имају да посматрају и да уносе датуме у одговарајуће рубрике).

Тек у II разреду може се извршити подела ученика на радне заједнице, па да се посматрања употпуњују. На пример, наставник зада тему: посматрање у пролеће. Прва група посматра и бележи ред јављања кичмењака; друга група посматра и бележи појаву инсеката; трећа свој воћњак; четврта усеје у пољу; пета поврће у врту; шеста бележи свакодневне метеоролошке промене; седма група, најзад, сабере све то градиво и даје општу слику тога пролећа.

У старијим разредима задаци су већ компликованији. Ученици треба не само да региструју, већ и да комбињују и рачунају. На пример: графички да претставе рашћење ражи; утицај светлости (влаге, исхране) на рашћење биљака; да посматрају живот појединих животиња (гуштера, скакавца и др.), и о томе да бележе.

Потребно је, наравно, при тим проматрањима јасно поставити циљ, да би ученици знали у ком ће правцу проматрати и радити. На пример, дата је тема: посматрање насађене домаће кокоши. Најбоље је да се запажања записују на већ припремљеној страници у бележници. Та би страна изгледала овако:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

ИМЕ ЖИВОТИЊЕ: насађена кокош

РАДНА ГРУПА: VI

Упутства за негу: Направити гнездо. У гнездо прво ставити песка, па озго ситну сламу или сено, па ставити 12 комада јаја. У полумрачној просторији. Храна. За кокош: жито (јечам, кукуруз), мрвице хлеба, пиће чиста вода. За пилиће који се излегу: првог дана ништа. Доцније, за 5 дана жуманце јајета (обареног). Других 10 дана жуманце обареног јајета, мрвице хлеба, иситњени делови салате или младе траве. Доцније, прекрупљен кукуруз. Пиће: чиста вода.

ЗАДАЦИ ЗА ПОСМАТРАЊЕ:

- 1) Покрива ли кокош сва јаја. Зашто?
- 2) Лежи ли на њима цео дан (без престанка)?
- 3) Кад устаје. Зашто?
- 4) Меша ли јаја. Како. Зашто?
- 5) 18-ог до 22-ог дана обратити нарочиту пажњу. Тада ће се пилићи излећи.
- 6) Посматрати како се излежу.
- 7) Посматрати и опијати њихов живот.

ОПАЖАЊА:

Датум	ШТА СМО ЗАПАЗИЛИ	Примедба
2-V	У осам сати насађена кокош. (12 комада јаја).	
3-V	Устајала три пут. Храни се. Узима воду.	
4-V	Покрива сва јаја телом. Загрева их.	
6-V	Меша јаја, кљуном, да се равномерно загреју.	
7-V	Јако је била узнемирена. Прошла мачка.	
...	
22-V	Излегла се прво два пилета. Мала, нејака, влажна.	
23-V	Још се 10 излегло пилића.	
26-V	Мачка однела једно пиленце.	
27-V	Једно пиленце већ чепрка земљу ногом, као маторка.	
...	
...	

Из ових неколико примера види се да је обим посматрања у природопису огроман, и да градива за ту сврху има у изобилију. Та посматрања су увек корисна, и треба их што чешће вршити: и кад су чисто морфолошка (посматрање и цртање развића листова, цветова, мерење њихових димензија); и кад су статистичке природе (брзина кретања мрава, пужа; величина скока мачке;

број дисања у минуту здрава, болесна, млада, стара човека, у стојећем и лежећем ставу; утврђивање броја цветова у цвасти детелине, итд.); и кад су чисто физиолошка, анатомска, и тако даље. Све је то у интересу ученичке саморадње, која толико недостаје у нашим школама.

Виша врста посматрања је оглед. Оглед је уствари посматрање под извесним, вештачки створеним условима. При вршењу огледа духовна активност ученика изражава се много живље но при обичном посматрању. Пре свега, потребно је природни објекат ставити у особите животне прилике, па тек онда вршити посматрања. Вршење огледа потребно је нарочито онда кад хоће да се сазна каква непозната чињеница или стање у природи, дакле оно што се обичним посматрањем не да запазити. На пример, кад хоће да се сазна састав кости, улога живчаног система, да ли је земља заиста биљна храна, и тако даље.

Упоређивање. Упоређивање је, поред посматрања, друга значајна умна радња ученика, и за њу их треба оспособљавати још од I разреда. То није лак умни посао. Треба вршити анализу и одвајати битно од споредног, изналазити сличности и различности. За овај посао има много градива у природопису. Готово на сваком кораку. Треба га само искористити, и упоређивање вршити што чешће. На пример, ставити у дужност ученицима да речима и скицом истакну сличност и различност између цвасти грозда и класа, гроње и штита, кичме и грудне кости, желуца човечијег и желуца у преживара, белог и црвеног крвног зрнца, између корена и подземног стабла, асимилације и дисања, између реда месождераца и перајара, зуба месождерских и глодарских, пловне кожице гема и патке, између стабла и корена, и тако даље. (У многим овим питањима истаћи сличност — односно различност — и физиолошку и анатомску).

Закључивање. Оно долази после извршеног посматрања и упоређивања. Ваља обратити сву пажњу на то да ученици сами изводе закључке из онога што су посматрали и упоређивали. Не треба им — према томе — унапред дати дефиницију о транспирацији, о позитивном и негативном геотропизму, хелиотропизму, готову карактеристику појединих радова. Не! Све то могу и они сами извести на основу посматрања, упоређивања и извршених огледа. И то у живој и племенитој утакмици. Њих неколико даће елементе, а један, обично од најбољих, скупиће све те елементе и даће потпуну дефиницију, опширну или сажету. Ван сваке је сумње да је рад у том случају живљи, а интересовање јаче. Има динамике у том пословању и ученици нису више рецептивни, већ у најпотпунијој мери активни и продуктивни. И врло значајна

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

васпитна чињеница! Том приликом навикавају се да учествују у дискусији, да лојално саслушају туђе мишљење, да га цене, да се зарадују другаревом успеху и одаду пуно признање најбоље нађеној дефиницији.

Ево једног примера како треба вршити наставу природописа по методу радне школе.

Ишли смо у пролеће у поље. Опазићемо многе сиве врвце на њиви, која је још јесенас поорана. На суседној њиви приметимо да те врвце скупљају дрљачом и уклањају. Узимамо неколико врвци. Без сумње ће се наћи неки ученик који зна да је то уствари пиревина. Наставник даје латинско име (*Agropyrum repens*). Затим се утврђује да су те врвце уствари подземно стабло и корен те биљке. Врши се одвајање ових органа (подземног стабла и корена). Налази се сличност и различност. Све то уносе ученици у своје бележнице за посматрање.

Пошто су те врвце (сада подземно стабло и корен) биле целе зиме изложене јаком мразу, настаје питање да нису можда промрзле. Ученици испитују и закључују да је све то свеже, чврсто, пуно сока.

Неколико примерака носимо кући и у школу ради даљег посматрања и испитивања. Затрпамо их земљом у једном великом лонцу (саксији). Ускоро видимо да из њих избија дуго, линеално лишће, које се врло брзо развија. Ако се ово лишће нагло тргне руком, може се рука лако посећи. То наводи на закључак да у ћелијским опнама има соли силицијеве киселине. Лишће и стабљика расту, како рекосмо, врло брзо (бокори се). Преко лета испуни се сав лонац пиревином. Најзад се примећују и класови (цветови). Све то ученици уносе у своје бележнице. Стави се у дужност ученицима да посматрају цвет. Они га описују и шематски цртају. Затим дају дијаграм и цветну формулу.

У лето, кад говоримо о травама, ученици ће имати прилике да примене доста својих опажања и искустава. Извуче се једна биљка из лонца, са свим својим подземним деловима, који се добро оперу. Наставник ту нема шта да каже. Треба само да управља разговором, јер ученици излажу самостално своја запажања. Они говоре из властитог искуства и опажања.

Ради даљег испитивања биљка се поново пренесе у лонац. Ученици констатују да она и даље напредује, као да јој се пре тога ништа није десило. Ово се сазнање доведе у везу са пролетњим искуством, када се утврдило да јака зимска цича и мраз ништа нису наудили подземном стаблу пиревине. Закључак: пиревина је досадан коров, који није лако уништити. Штетна је. Настаје питање: може ли се корисно употребити? Може: за

учвршћивање речних обала, насипа и песковите морске обале. Ово се искуство проширује на све траве. (Значајно за наше ливаде и пашњаке).

Сада се све градиво обухвати у једну органски повезану целину.

Етимолошки се тумачи латински назив.

Метод предавања састоји се у овоме: Наставник предаје, ученици слушају. Али ово предавање не сме ни у ком случају бити говор »ex cathedra«, већ слободан разговор између наставника и ученика. Наставник даје само оно што је најпотребније за разумевање, често само градиво у контурама, каткад само кратке сугестије, а ученици запажају и изводе закључке.

Овај метод треба употребљавати у изучавању природописа ређе но метод радне наставе. Треба га свести на што мању меру, и то поглавито у оним случајевима кад је немогуће непосредно посматрање природних објеката.

Дајемо један пример предавања по овом методу. Јединица је памук. На зиду виси слика која приказује плантажу памука. У једном углу слике налази се сама биљка, а поред ње повећан цвет. Крај ове слике виси још једна друга, која приказује ткање. Евентуално још и једна технолошка слика о преради памука. На столу у разреду налази се сува биљка памука, сиров памук, очишћен памук, семенке, и друго.

Наставник утврђује о чему ће се говорити: 1) о сађењу памука, 2) о памуку-биљци, 3) како се добива памук, 4) зашто се употребљава, 5) где се код нас гаји.

Постављају се питања, на која ђак према сликама и објектима одговара. Наставник га допуњава. При том раду црта се на табли и у бележници. Кад се пређе један одељак, он се укратко рекапитулира. И забележи у бележницу. Кад се пређу свих 5 одељака, даје се кратак општи систематски преглед те лекције.

Метод употребе уџбеника. Пошто је градиво природописа огромно, а метод радне школе и метод предавања захтевају доста времена, биће потребно да и сами ученици прочитају поједине партије програма. На тај ће се начин настава употпунити. По себи се разуме да употреба уџбеника не значи задавање одавде-довде, већ се поједине партије (мањег значаја и лакше за разумевање) препуштају самим ученицима. Наравно да се и у том случају мора ово градиво унеколико објаснити, и морају се дати потребна упутства за његово савлађивање. Због тога је потребно да се ученици већ у I разреду науче како да се служе уџбеником, како да га читају и како да се у њему брзо сналазе. Овај захтев

не сме се ни у ком случају пренебрегнути, јер уџбеник претставља једно од значајнијих средстава ученичке саморадње. У школама свих праваца, и у старој и у најмодернијој. Па био он написан чисто систематски, методски или у новелистичком правцу, или по принципима радне наставе, или на биолошкој основи.

Иако је уџбеник, углавном, путоказ за извођење наставе, наставник се не мора држати истог реда који је у уџбенику. По себи се разуме да за проучавање типског претставника извесне групе не мора узети пример из уџбеника, ако за ту групу има у својој околини познатији објекат.

Душан К. Андријашевић

УЛОГА УЧИТЕЉА У ПОДИЗАЊУ ЗДРАВСТВЕНЕ КУЛТУРЕ СЕЛА

Др. Александар Петровић

Каква је културна улога учитеља у нашем селу? Огромна. Врло често, особито у селима у којима нема свештеника, учитељ је ако не једини добро писмен човек, а оно једини „школован” човек. Једини у селу, који је осим основне, народне школе учио и нешто више. Наш народ цени школу и школоване људе. Према томе, колико је неко дуго провео по школама, народ цени његову писменост, знање, интелигенцију, његову памет. Зато је сељак готов да се увек и у свакој прилици обрати своме учитељу за савет. Ако треба да се неко писмо прочита, напише или адресира; ако је потребно да се воћка калеми; ако је неко у кући болестан; ако се нешто важно и интересантно дешава, — сељак ће се најпре обратити своме господину учитељу за савет и мишљење. Својим мишљењима и саветом учитељ може утицати на своје село у позитивном и у негативном смислу. О негативном и штетном утицају, који су неки наши учитељи вршили на своја села и на своје сељаке, доста је говорено и писано у нашој јавности, нарочито у последње време. Овом приликом биће речи само о позитивном и корисном утицају нашег учитељства на село и на становништво у њему.

Досад је било тако, да је сваки рат, сваку народну беду и несрећу пратила једна нарочита болест, такозвани „пегави тифус”, „пегавца”. Пегави тифус је болест људи нижег нивоа културе, велике нечистоће и прљавштине, вашљивости, глади, физичких и душевних замора. Зато се та болест и назива још и: „гладни тифус, ратни тифус”. Та је болест беснела у Србији и за време прошлога рата, од 1914—1918. Стручњаци веле, да је тада више људи умрло од пегавца, него што је погинуло од куршума. За сад, хвала Богу, ми још не можемо говорити о некој великој епидемији пегавца код нас, која би обухватила целу

земљу. Али, болест је већ ту, нарочито међу избеглицама из Босне. Према томе на њу морамо помишљати док не буде доцкан. Истина је, да се о здрављу народа има да стара Министарство социјалне политике и народног здравља са својим лекарима, али, с обзиром на то, што се пегавац, као што ћемо видети даље, преноси искључиво вашима, а вашљивост, као што знамо, стоји у вези са хигијенским приликама места које је вашљиво, са степеном културе тог места, писменошћу становништва — јасно је да у погледу сузбијања пегавца учитељ и лекар имају готово подједнаке улоге. Чак рекли бисмо да је за сузбијање пегавца, односно вашљивости у нашем селу често важнији учитељ, и потребнији него ли лекар.

ПЕГАВАЦ (ПЕГАВИ ТИФУС, ГЛАДНИ ТИФУС)

Изазивач ове болести је тело, мало, кратко, елиптичког облика. Кад се гледа микроскопом види се како леже у паровима, два и два. Ова болест не прелази непосредно са здравог човека на болесног. Здрав човек може се налазити са болесним у истој просторији, јести из његовог суда, са њиме чак у истоме кревету и спавати, па да не добије болест, — ако је само претходно испуњен један услов: да нема вашију, (ушију, белих ваши, белуша) — вашију које живе на телу човечијем, на његовом рубљу и оделу, а не ваши које налазимо у коси, на глави нечисте деце, које су тамније боје и не преносе пегавца.

На који начин ваши тела и одела човечијег преносе пегавца? Здрава ваш насише се крви болесног од пегавца човека. Изазивач пегавца заједно са крвљу дође у желудац и црева ваши и у зидовима истих се угнезди. У зидовима црева и желуца вашке изазивач пегавца почне се размножавати. Ћелије епителија црева, набијене јако размноженим изазивачем, који се назива још и вирусом, набубре у толикој мери, да почну прскати. Садржина тих набубрелих и прснутих ћелија помеша се са садржином црева. Ваш оболева од пегавца. Таква ваш заједно са својим изметом избацује напоље и изазивача, вирус пегавца. Измет ваши оболеле од пегавца особито је заразан по човека од 5—8 дана после сисања болесникове крви. Ако таква ваш дође на тело човека она се, сисајући крв, у исто време и испражњава. Избачени измет остаје на човечијој кожи као тамна, једва видљива тачкица. Место где је ваш „ујела” човека засврби, човек се почеше. Приликом чешања растрља по кожи и вашкин измет. Вирус пегавца улази у човека или кроз малу огреботину, добивену приликом чешања, на месту вашкиног уједа, или на тај начин, што ће се вирус, прстима који су чешали засврбело место, пренети на слузницу ока

или устију, па одатле лако проћи кроз покривач слузнице и ићи даље у тело. Заражена пегавцем ваш дуго не живи; обично после неколико дана угине.

Пегавца је опште оболење крвних судова, нарочито малих артерија. Пошто је вирус (изазивач пегавца) дошао до крвног суда, задржава се у зидовима истог и почиње понова да се размножава, и то за рачун ћелија и ткива периферијских крвних судова. Настаје распад угрожених ћелија и угрожених ткива, који заједно са продуктима распада самога вируса прелази у крв окуженог. Кроз 10—14 дана, пошто је прошло такозвано „инкубационо време“, пошто је крв преплављена разним продуктима распада, једних и других, вируса и ткива, појаве се код човека први знаци болести: после једне јаче или слабије грознице температура се почиње пењати тако брзо да већ на други или трећи дан достигне 40°. Појаве се јаки болови у удовима, крстима, лице добије изглед збуњеног, пијаног човека, чело набрано, очи зацрвенеле и сјајне, поглед укочен. Силна главобоља, вртоглавица. Све су то знаци тровања организма продуктима распада. Одприлике на четврти или пети дан болести појаве се по телу оболелог пеге (егзантем). То су тачкице, често величине главе од чиоде, најпре црвене боје, доцније плавичасто-црвене. Највише их има на грудима, трбуху, и по удовима. Егзантем постаје на тај начин што вирус, благодарећи заштитним силама организма, пређе из крви у кожу болесникову. После појаве пеге, температура остаје и даље стално висока, болесник се често налази у несвесном стању, бунца, немиран је, често скаче са кревета. Ако болесниково срце издржи и не појаве се неке компликације на плућима или на неком другом месту, на четрнаести или на петнаести дан болести температура почне опадати и брзо долази до норме. Ово значи да је болесник прездравио.

Пегавца може да буде и благе форме, без пеге, са не особитом високом температуром и са краћим трајањем. Најтеже га преболе људи преко четрдесет година, хронични алкохоличари, они који имају слабо срце и јако изнурене особе.

КАКО СЕ СУЗБИЈА ПЕГАВАЦ

Старинска мудрост учила је да је боље болест спречити него је лечити. Ово је нарочито корисно и потребно знати и имати у виду кад је реч о сузбијању пегавца. Шта преноси пегавца? Ваш. Према томе сузбијање пегавца у првом реду почива на сузбијању вашљивости. Ти су разлози натерали Централни хигијенски завод да пошаље лекара у неке срезове поред реке Дрине, коме је било стављено у дужност да види у колико је

www.unijb.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

народ у тим срезовима вашљив и да у колико је то могуће организује борбу против вашљивости у тим местима. Овде се износи искуство стечено на томе путу.

Још се одмах упочетку видело да је сузбијање вашљивости по читавим крајевима наше државе, а можда и по целој држави, један велики посао који захтева велики број снага, и то баш оних које су стално у народу и живе са народом. Оних којима народ верује и које ће да слуша. То су учитељи. Министарство просвете одмах је прихватило мисао о учешћу учитеља у овој акцији. Оно је шта више рад на сузбијању вашљивости схватило као једну културну акцију првог реда и обећало је помоћи ту акцију свима силама које му стоје на расположењу. Зато је цео овај огледни рад на сузбијању вашљивости у неким срезовима поред Дрине вршен у тесној сарадњи са месним учитељима и школским надзорницима.

Има ли вашију? Као опште правило било је да нико није признавао да има вашију па ма колико их много на себи имао. Бранили су и читаво село, како је оно одувек било чисто и како вашију нема. То је разумљиво, јер се код нашег народа назив „вашљив” сматра за срамоту. Зато свака акција против вашију, у неком месту, мора отпочети са констатацијом да у томе селу доиста има вашију. У селима у којима нема вашију народ нерадо слуша проповеди и опасности које долазе од вашију по здравље човека. Зато треба одредити проценат вашљивости у том месту. Могли би почети рад са одраслим. Али њих је тешко у већем броју сакупити, особито кад чују зашто се сазивају. Зато је најлакше и најбрже тај проценат одредити на деци. Школа има на окупу увек већи број деце из разних кућа. Ако се прегледа већи број деце из разних кућа, онда ће се свако дете, као претставник своје куће, сматрати као доказ за вашљивост своје куће. Јер тешко је помислити, ако је дете вашљиво, да ће кућа из које оно долази бити чиста. Дете свлачи кошуљу, да би се видело има ли на телу, рубљу или оделу вашију.

Приликом прегледа школске деце у срезовима: мачванском, јадарском, азбуковачком и рачанском нађено је да се вашљивост школске деце у мачванском срезу креће од 5 до 50%, у јадарском од 14,5 до 20%, у азбуковачком од 0 до 35% и у срезу рачанском од 33% до 37%.

Али сем неколико случајева није се могло на једном детету да нађе много вашију. По нека ваш и по нека гњида, то је био готово стални налаз. Значи да се на децу ипак пази и да мајке „требе” своју децу од вашију. Према тврђењу лекара и учитеља који су у овим крајевима живели пре рата, раније није било вашију.

После се видело да су вашљива не само деца и куће у којима су та деца живела, него је и цео терен вашљив. Ваши су на себи налазили: лекари, свештеници, чиновници сваке врсте, трговци, кафеџије, и готово сваки грађанин. Засебно стоје Цигани. Неки од њих као они из мачванског среза, врло су чисти, док су они из јадарског среза вашљиви.

Одакле вашљивост? Како се развија вашљивост у некој кући? Увек се у кућу која раније није била вашљива, ваш донесе са стране. Донесу је укућани или страни људи. Људи који се држе чисто примете прву ваш на себи. Сврбеће их место на коме она сише. Али људи који су нечисти, који у кућама имају бува и стеница, на себи шугу, могу прву ваш и не осетити, не приметити. У свима овим срезовима мења се рубље сваке недеље. Ако ваш већ није прешла на одело или на спаваће ствари, она се налази још увек на рубљу. Кад би се прљаво рубље, приликом прања увек кувало, ваши би сигурно угинуле, али то није случај у овим срезовима. Обично рубље се не кува, не „прли“ како се то каже, већ само пари. У широком кориту, издубљеном из стабла дрвета, метне се прљаво рубље и одозго се прелива врелим цеђем. Вода може бити и око 90° топла, што увек није случај, али она се разлије по кориту, то се преливање увек, зими и лети, врши на дворишту, и докле дође до најдоње кошуље знатно се охлади. Особито ако су то кошуље грубе и дебеле од конопља, или ако имају стотину закрпа, као што је то био често случај у свима срезовима. Докле вода дође до доњег слоја рубља, то више није вода чија је температура близу тачци кипења воде, него много ниже, отприлике око 60° па и мање. На тој температури гњиде остају живе, што је било могуће и да се провери. Из овога јасно излази, да успешност борбе против вашљивости зависи на првом месту од тога, хоће ли сеоске домаћице кувати прљаво рубље или неће.

ШКОЛА КАО ЦЕНТАР ЗА СУЗБИЈАЊЕ ПЕГАВЦА

Ваши има. Оне су ту. Први је корак учињен. Деца су прегледана, знамо која су вашљива. И деца знају. Преглед се вршио у школи на очиглед свију ученика. Свака ваш по могућству, и свака гњида била је ученицима показана. Учитељ саопштава свакоме вашљивом детету, још један пут, о жалосном налазу. Поручује детету да каже мајци својој, да је зове учитељ, да још сутра дође у школу. Сва вашљива деца у разреду издвајају се од остале чисте деце и посађују се у засебну „вашљиву клупу“. У тој ће клупи седети докле се год не очисте од вашију. Кад мајка сутрадан дође у школу, учитељ јој објашњава значај

налаза и даје јој потребне савете. Учитељи у селу Штитару, срез мачвански, обавештавали су родитеље вашљивих ученика засебним цедуљама, у исто време су једним другим писмом обавестили сваког родитеља понаособ, да су се у школи, код неких ученика, појавиле ваши, и даје се савет, шта треба сваки родитељ да ради. Разне су реакције родитеља на налаз вашију код њихове деце. Неке мајке одмах пресвуку дете. Друге само „потраже” ваши по рубљу и на оделу детета. Готово све мајке у овим срезовима често, ако не и сваког дана „траже” ваши на своме детету. Али било је и таквих случајева, кад се учитељ бојао да саопшти оцу детета, да оно има ваши. Бојао се да му се не замери. Разуме се, то су били утицајни људи у селу. Један је био претседник општине, други је био најбогатији човек у селу.

Ако савет мајци не помогне, и дете остане и даље вашљиво, сазива се родитељски састанак. На њему се најпре објасни значај вашљивости по здравље народно и укаже се на родитеље који су толико несавесни да трпе у кући вашљиву децу. Такви се родитељи позивају да одмах своје дете очисте од вашију. Ако и то не помогне, учитељ се обраћа претседнику општине, да он позове несавесног родитеља ако је потребно да га прекори на „заповести” (недељни састанак свију мушкараца у селу, на коме им се саопштавају разне наредбе). После тога настаје кажњавање, тј. ако родитељ остави и даље да му дете буде вашљиво. Разуме се да ово последње зависи од претседника општине.

Али свака кућа није заступљена у школи. Многе породице имају само одраслу или само малу децу, а за школу немају. Шта ће бити с тим кућама? И оне могу бити вашљиве. У Црној Бари, срез мачвански, и у неким другим селима, учитељ је у заједници са претседником општине изабрао одбор од вредних жена и девојака, чистих и енергичних. Свака је од њих добила по извесан број кућа, по којима ће контролисати чистоћу и начин прања рубља. Све те жене биће у сталном контакту са школом. За непослушне и нечисте жене претседник је завео — батине. Особито је добро организована та акција у Клењу, срез мачвански. У томе селу постоји Месни одбор Црвеног крста. Претседник је дугогодишња учитељица у томе селу. Одбор је у сваком погледу врло активан. Има око 80 чланова. Село је подељено на реоне, у сваком реону жене чланице Црвеног крста контролишу прање и чистоћу. Потпретседник одбора је свештеник, који у цркви и на сваком месту пропагира, учи народ како да се спасе пегавца. Претседник општине, са своје стране, чини све што треба да акција буде што успешнија.

Од варошких школа треба особито истаћи школу у Бајиној Башти. Како управитељ школе тако и сви учитељи особито су

се заинтересовали овом акцијом. У осталом то је и разумљиво, кад се само узме да је у томе месту проценат вашљивих ученика ни мање ни више него 33%. Неке неподесне учионице, у које се морало улазити кроз кафане, затворене су. Одржан је био родитељски састанак са темом о пегавцу и вашљивости. Установљена је строга контрола вашљивих ученика.

И школски надзорници су заинтересовани овом акцијом. Срески надзорници у Богатићу и Љубовији тога ради сазвали су скуп свију учитеља среза. Њима ће свака школа слати редовно извештаје о раду учитеља у овоме правцу. Осим рада у школи, рада женских одбора ван школе, учитељ је дужан да сваког у селу саветује: сваки укућанин, који је провео дан или два изван куће, сматра се да је вашљив. Кад дође кући треба га пресвући и његово одело и рубље прокувати. Ако дође гост не сме седати на кревет, као што је то обичај у овим крајевима, него на столицу или на клупу. Ако неки туђин или свој, само ако је из друге куће, преноћи у кући, не сме спавати у заједничком кревету него засебно. Кад оде све се спаваће ствари са његовог кревета прокувају.

Као што видимо, све је то само почетак. Уз активну помоћ Министарства просвете ова акција има да се прошири и продуби тако да до зиме обухвати целу нашу земљу. За то време схватиће целу акцију много боље и они учитељи, а нарочито учитељице, који још гледају на ваш као на нешто прљаво, чега се човек не сме дотаћи. У ствари и ваши су Божија створења као и свака друга. Оно што ми пребацујемо вашкама, белим и тамним, то је, што живе паразитским животом и што из благодарности човеку, који их храни, доносе једну страшну болест. Али томе је најмање крива сама ваш, која и сама после оболења од пегавца брзо угине. Ето тако би према моме мишљењу требало да изгледа радна, методска јединица: *Ваши и пегавец*, која има тек да се обради и која би обухватила не само паразитизам код човека, домаћих животиња и биљака, већ и основне појмове болести, како се човек треба од њих да чува и како се лече. И у исто време болест у вези са разним рђавим навикама; зависност болести од услова живота и рада човека. Дакле, једна више здравствена радна јединица.

Д-р Александар Петровић

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

О ЦРТАЊУ

Миодраг Петровић

Код првих људи после плача, смеха и песме појавио се појам цртања. Сви споменици и остаци по пећинама показују да је први човек своје естетско осећање изражавао цртањем шарајући по зидовима фигуре човека, животиња и биља. Сви надгробни и остали споменици тесани у камену ишарани су орнаментом, дакле цртежом.

Кад је доцније човек осетио потребу за азбуком, опет је прибегао цртежу, јероглифима. Колико је тим људима био потребан цртеж види се по томе, да ни једна ствар, која им је служила и за најмању свакодневну употребу, па чак и оружје, није било израђено без орнамента, тј. без цртежа.

Кад је култура из Азије прешла у Европу, а особито у Грчку, цртеж (скулптура и архитектура је један изведен и замишљен цртеж) је достигао врхунац. После Грка, Византије, Римског царства и хришћанске религије, а нарочито у петнаестом веку, све је у слици, скулптури и архитектури тј. у цртежу. Осамнаести, деветнаести и двадесети век, сваки је дао свој стил, свој цртеж.

Савременим развијањем живота цртање је постало неопходна потреба. Данас се не може замислити да би један занатлија могао ма шта направити без цртежа. И сама помисао да направи сто или столицу, да сашије одело, или изгради башту, не може се замислити без цртежа. И при самој помисли „Хоћу да направим“ то или то, већ је занатлија, и ако није направио цртеж, ипак у глави нацртао предмет.

У коликој је мери цртеж непосредан и природан изражај унутрашњег живота код човека види се већ и код деце. Мало дете у другој и трећој години, чим дохвати оловку, одмах шара. Дете у петој и шестој већ даје цртањем, оно што мисли, осећа и види.

У основним школама у последње време обраћа се све већа пажња цртању. Примећено је да дете основне школе лакше нацрта оно што му учитељ каже, него што би речима могао да напише. Само се ту претерује, да би изложбе на крају школске године биле лепше, учитељи допуштају да деца копирају и прегледају са разних слика. То води томе да се дете не развија индивидуално, већ гледа туђим очима.

Ученик гимназије већ почиње озбиљније да гледа на цртање. Увидело се да цртање може готово за све предмете да послужи као помоћно средство.

Географија се лакше запамти, ако ученик нацрта део континента, или државе. Слика дуже остаје у памети него писана реч. Доказ су слике из историје. Може професор нашироко да описује личност Немање, Душана или Цара Лазара, ако није његово предавање и сликовито мање ће да остави утисак на децу, него добар портре нашег бившег историског владара. Веронаука, ботаника, зоологија, геометрија и остало, увек ће се боље запамтити и разумети, ако су илустроване и добрим цртежима.

Цртању, као самосталном предмету, треба обратити велику пажњу. По програму за реалне гимназије предвиђено је цртање у шест разреда. Цртање треба исто тако да је и обавезан предмет, нарочито у грађанским школама. Ту треба завести цртање са више часова недељно. Свршени ученик грађанске школе може и да не зна тропске биљке, или ваневропске животиње; као будући мајстор, занатлија, трговац итд. мора да из те школе извуче велико знање из цртања.

До сад је доста слабо обрађана пажња на народни стил. Чеси, Мађари, Бугари и Румуни су, преко грађанских школа, већ створили свој стил. Сви занати: керамика, везови, дрвенарија итд. носе обележја народа у коме су израђивани. Код нас, који имамо толико народних мотива, готово још ништа није урађено. Или ако је нешто и урађено, то су узимане сирове народне шаре и просто копиране на ћилимове и остале индустријско-занатске предмете. Мора се почети испочетка. Научити ђака сировом народном мотиву, прво да га заволи као свој. Од њега тражити да он од тих шара сам стилизује, усаврши и примењује наш стил. Наравно по упутствима и контролом искусног наставника.

Даље, како у гимназијама, тако и у грађанским школама, нарочито обратити пажњу и неговати цртање по природи, и упутити га у трећу димензију. Забрањивати прекопирање шарених „анзискарата“, или нарочито за то удешених прегледа. Тек онда

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

кад се цртање као обавезан предмет у средњој школи заведе, може се очекивати и позитиван резултат.

Да је дете и старији ученик склон цртању, доказ је што су пред рат нашу земљу прекрили разни инострани „стрипови“. У слици, са мало речи, хоће да се види све. То је толико далеко отерало, да је већ постало и штетно, јер није постављено на васпитну, већ на меркантилну основу. Ученички речник почео је да бива све скученији. Писмени задаци су почели да се пишу највише на једном листу свеске. Кад би ученика питали да вам опише залазак сунца, или неки догађај, он би то рекао у неколико речи. По средњим школама све се мање јављало песника. У ђачким дружинама, све је мање било деце, која се баве писањем прича и песама. Стрип је био за њих идеал. У неколико речи допуњено цртежом све да каже, све да види. „Мика Миш“, „Плутон“, „Паја Патак“ и слично, заменило је све што је наше, народно, њему блиско. Треба то зауставити, треба дете поново вратити на озбиљан рад, на солидан цртеж. Да сам изрази оно што је осетио и доживео. Вратити га народу и природи. Отстранити га од дегенерисаних изума и стилизација животиње и човека. Тек онда ће настава цртања показати праве резултате и користити како нашој култури, тако народу и појединцу.

Миодраг Петровић,
наставник цртања

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.nyu.rs

БЕЛЕШКЕ

P. F. L. Hoffmann: Wörterbuch der deutschen Sprache in ihrer heutigen Ausbildung, mit besonderer Berücksichtigung der Schwierigkeiten in der Bedeutung, Beugung, Fügung und Schreibart der Wörter und mit vielen erläuternden Beispielen aus dem praktischen Leben bearbeitet von Dr. Martin Block. Elfte, verbesserte Auflage 1942. Friedrich Brandstetter — Leipzig, стр. 702.

Немачка лексикографија је, несумњиво, једна од најбогатијих и најразвијенијих на свету. Немци су одувек показивали велико интересовање за језике уопште, веће но сви остали културни народи запада, а поглавито за свој матерњи. Отуда код њих разни и многобројни уџбеници језика — граматике, правописи, читанке, речници и др. — претстављају читаву једну огромну литературу. У тој литератури немачки речници немачког језика заузимају врло лепо и угледно место. Грим, Хајне, Зандерс и други створили су, на овом пољу, права и несумњива ремекдела.

Речник П. Ф. Л. Хофмана, чије се једанаесто поправљено издање појавило у јануару о. г., ипак има пуно разлога за свој постанак и постојање. Овде ћемо, укратко, навести његове главне одлике, оне по којима се он, углавном, разликује од осталих дела ове врсте и које оправдавају његову појаву.

Оно по чему је овај речник за нас нарочито занимљив, свакако је то што је он, у пуном смислу речи, речник живог, данашњег немачког језика. Познато је да је немачки језик, нарочито од почетка националсоцијалистичке ере до данас, обогаћен великим бројем нових речи и израза. Док ћете, на пример, и у највећим и најбољим речницима немачког језика (Грим, Зандерс и др.) узалуд тражити речи *Stuka* (der Sturzkampfflieger, борбени авион за обрушавање), *Volksdeutsche* (Немац који живи ван граница Немачке, Немац из иностранства) итд., у овоме речнику наћи ћете све ове речи. Нарочита пажња обрађена је објашњавању значења речи, тако да тумачења не остављају човека никада у сумњи и недоумици. Популарни изрази, који су у свима случајевима обележени као такви, чине ову књигу нарочито корисном за оне којима немачки није матерњи језик, и којима су, због тога, они стални извор тешкоћа и честих лутања. Ловачки, војнички, студентски и спортски изрази такође су у лепом броју прикупљени и објашњени. На крају књиге дата је веома прегледна и практична промена глагола и њени облици (у радном и трпном стању), затим списак јаких, мешовитих и неправилних глагола и, најзад, неколико најважнијих и најбитнијих правила званичног немачког правописа.

Због свега овога, *Речник П. Ф. Л. Хофмана* заузеће, несумњиво, лепо место и у иначе богатој немачкој литератури ове врсте, а нашим читаоцима и преводницима са немачког послужиће као веома користан приручник.

Тајанствене појаве у нашем народу — Креманско пророчанство. Од

д-ра Радована Казимировића, in 8°, с. 534. Издање књижарнице Милорада П. Миловановића, Београд 1940.

Делу претходе два предговора: један г. д-ра Николаја Велимировића и други самога писца. Предговор г. Николаја могао би се резимирати мудром Хамлетовом изреком: „Има много ствари на небу и земљи, о којима ваша мудрост и не сања, мој Хорацио!“ (По преводу г. д-ра Светислава Стефановића). У своме предговору писац објашњава како је дошао до тога да испитује „тајанствене појаве“ у нашем народу. „Већ је четврт века како са љубављу радим на скупљању и пресликавању народних шара из свих крајева наше отаџбине. Спис мој о томе са Албумом шара у разноврсним бојама наградила је Српска Краљевска Академија. Путујући од села до села, скупљајући то неоцењено народно благо, увидео сам да је наш народ у области декоративне уметности исто тако велики као и у песмама. Али нисам застао на овоме. Путујући по народу бацио сам се на још дубља испитивања. Ја сам се старао да проучим оне душевне појаве у нашем народу, које су досад слабо испитане. Тако сам дошао до чарања (мађије), гатања, врачања и прорицања нашег народа. Ту се огледа тајанствена, визионарска, пророчанска и религиозна душа његова... Треба испитати све оно што је шикнуло из недара народних; треба послушквати дамаре његовог срца и трзаје његове душе ако мислимо да му упознамо моралне покрете и струје. Тек тада му можемо показати циљеве којима му ваља духовне силе упутити.“

Своје обимно дело писац дели на четири дела. I део: *О тајанственим духовним појавама. Увод у метапсихичка испитивања.* II део: *Чарање, чини и мађије.* III део: *Гатање и врачање* и IV део: *Прорицање.*

I део расправља општа теоријска питања тајанствених појава, даје њихову класификацију и износи гледиште савремене „метапсихике“ о овим појавама. У једној глави овог првог дела: „Да ли је наше чарање, гатање и врачање производ само сујеверја“, писац мисли да поред појава које се могу свести на „сујеверицу“ или на неку врсту науке односно метафизике примитивна човека има и таквих које се своде на извесне „незнане силе (Unbekannte Kräfte)“, латентне у људској природи. Такве су појаве: „чарање и гатање помоћу асталчета, иконе, водене чаше и прстена итд.“ „Није све сујеверје што живи у нашем народу као чарање и врачање!“ Има ту и таквих пракса које намећу претпоставку о скривеним моћима човека које наука тек има да осветли. „Можда ће то што нам је данас у мађијама најчудноватије и најневероватније у будућности бити објашњено и разјашњено као метапсихичка појава.“

II и III део овог обимног дела илуструју са безброј примера мистичну науку нецивилизована човека, која је — са својим основним веровањем у мистичне силе и својим методама (чарањем и гатањем) да се ове силе ставе у дејство, тј. учине корисним или штетним — у многоме идентична са оном примитивних народа, коју нам приказују истраживачи примитивног менталитета. Једно упоредно испитивање ових метода код разних народа било би од великог интереса.

IV и најопсежнији део говори о прорицању уопште, о видовитости, телепатији, библијским пророцима, а посебно о прорицању у нашем народу, које се завршава занимљивим поглављем о чуеном Креманском пророчанству. — Писац ове појаве своди, са III. Ришеом, на неку скривену способност човекову: криптестезију. Али заправо он нема претензију да ове појаве објашњава, већ да само прикупи грађу, утврди и забележи чињенице које ће

моћи да послуже научницима за њихове теориске изградње. Он се при свом раду држао начела: „relata reffero, остављајући да будућа наука о томе каже своју последњу реч.“

И то је без сумње заслуга и част за писца да је први приступио једном систематском бележењу и сређивању ове врсте фолклора, који тако дубоко засеца у живот мање цивилизованих слојева нашег народа. Кад кажем мање цивилизованих слојева, онда не треба само мислити на сеоско становништво већ и на варошко. Зар је мало варошана а нарочито бољег женског света који са пуно вере и озбиљности иде да потражи неку баба Јаглику, Вујку, Рањију или Фемку да им баце карте, гасе угљевље, виде у шољу, огледало, длан итд. — Наука је релативно новија тековина и научни појмови још су далеко од тог да формирају менталитет маса и управљају њиховим животом. Нецивилизован човек има своју мистичну науку и своју мистичну метафизику. Он је огрезао у најразноврсније празноверице. То нам најбоље показује ова књига. Али самим тим она нам показује колика је прека потреба да се предузме једна свестрана и систематска културна пропаганда у нашем народу, да се народ културно просвећује, да се у његов дух, место примитивне и мрачне мистике, усаде позитивне идеје савремене цивилизације.

Ф. М.

ПРЕГЛЕД СТРАНИХ ЧАСОПИСА

Школска реформа у Француској. — У Француској је извршена реформа наставе у средњим школама. Та реформа садржи у главном ове интересантне моменте:

1) Поново се уводи латински језик у лицејима. Од сада ће латински бити необавезан предмет само још у колежима.

2) Реалистички правац средњих школа сједињује се отварањем школе нарочитог типа реалистичне врсте, колежи, а укида се т.зв. Ecole primaire Supérieure. Колеж има да пружи заокружено образовање чак и оним ученицима који не мисле да наставе студије на универзитету. Колеж ће заменити све друге средње стручне школе, које су у последње време створене из потребе за практичним специјализирањем, као на пример многобројни типови трговачких, индустријских, занатских и пољопривредних школа.

3) Учитељске школе укидају се. У будуће ће сви кандидати морати проћи кроз средњу школу. После завршног испита (Baccalauréat) добиће будући учитељи десетомесечно педагошко образовање — три месеца теоретско, три месеца практично у једној од основних школа — три месеца у пољопривредној, техничкој или домаћичкој школи и један месец у заводу за спортско образовање.

4) Ослобођење од школарине постоји само за време обавезног школовања (до сада је важило у свима разредима средњих школа). Да би се омогућило школовање и сиромашнијим ученицима, даваће се благодетења у већој мери.

5) Гимнастици се придаје много већа важност него раније. (У мушким школама гимнастика је заступљена са 4—5 часова недељно.)

Настава по новом плану уводиће се поступно, почев од најнижих разреда, тако да ће се тек 1947 године увести у свима разредима. За то време старији разреди радиће по привременим прелазним плановима.

Главни принципи који долазе до изражаја у новим плановима јесу: породица, отаџбина и позив.

(По Интернационалном часопису за васпитање
1942 год. свеска 1/2)

Београдски универзитет. — Под овим насловом донео је нека и часопис „Интернационални часопис за васпитање“ 1942, св. 1/2 поводом и да уредбе о уређењу Београдског универзитета следећу белешку:

„Министар просвете Јонић објаснио је пред штампом нову реформу српског универзитета. Новом уредбом о универзитету добија Београдски универзитет већу аутономију, него што је данас има и једна друга европска висока школа. Главни недостатак Београдског универзитета биле су међусобне родбинске везе многих професора, са чиме је често ишла напоредо недовољна научна спрема. Од сада Министар просвете има право да поставља професоре и то на предлог њихових стручних колега.

У једном уводном чланку Новог Времена од 28 октобра 1941 године изјављује један српски стручњак о старом Београдском универзитету да је злоупотребио многицистану „научну аутономију“ да би спровео идеје које су биле супротне интересима српске нације. „За малу групу националних студената били су тешки тренуци, када су морали да гледају како су чак и професори потстицали ову антинационалну и издајничку делатност универзитета. Универзитет је постао држава у држави и универзитетске власти нису више биле у стању да загарантују ред и мир.“

Основне школе у Немачкој. — Како „Дојче Алгемајне Цајтунг“ извештава износио је број немачких основних школа на дан 25 маја 1940 свега 57.255 школа са 200.235 одељења. Од тога је било 34.649 чисто мушких, 34.564 чисто женских, а 131.022 мешовитих одељења. Број ученика износи 8.240.319, од којих је 4.146.892 дечака, и 4.093.427 девојчица. Просечан број ученика у разреду износи 41,2.

22.165 од ових школа биле су такозване једноразредне школе, 12.255 су са 2 разреда, 7.031 три разреда, 4.352 четири разреда, 1.725 пет разреда, 2.016 шест разреда, 2.312 седам разреда и 5.399 осам разреда.

У овим основним школама запослено је 137.489 мушких и 61.772 женских наставничких снага.

Немачке интернатске школе. — У свима деловима Рајха основане су такозване интернатске школе које имају задатак да приме децу оних родитеља који: 1) станују у иностранству или су службено запослени ван Рајха; 2) као политички повереници, официри, чиновници итд. морају из службених разлога често да мењају своје место становања, и не могу се у довољној мери посветити васпитању своје деце; 3) као сељаци, радници и занатлије хоће своју нарочито обдарену децу боље да васпитају.

За потребе ових школа сазидане су нове или су преправљене погодне старе зграде. До сада је отворена 61 интернатска школа.

Настава немачког језика у Грчкој. — Грчка влада издала је нарочити закон којим се немачки језик уводи као обавезан предмет у средњим школама. За образовање наставничког кадра установљена је катедра на филозофском факултету у Атини, а слушаоци морају провести на студијама четири године.

Логорски универзитети. — И овога као и прошлога светског рата, силем ратних прилика, мора велики број здравих и способних људи да проведу у заробљеничким логорима по неколико година. Број ратних заробље-

моћу износи више милиона. Живети у логорима, „у жици“, изолован од других људи, ограничен на известан простор, није лако јер стално исти слови живота утичу негативно на интелекат и дух. Овакав начин живота неповољно делује на интелигенцију која, поштеђена физичког рада, запада у духовну чамотињу. Јачи духови увек се у таквим приликама труде да нађу духовне хране у књигама и духовном раду. Нигде се књига толико не цени и не тражи као у заробљеничким логорима. У томе предњаче млађи људи.

Прошлог светског рата наши заробљени ђаци наредници у заробљеничком логору Ашах на Дунаву створили су своје чувено позориште које је током времена постигло завидан успех, тим пре што су успели да од позоришта у Линцу позајмљују потребне реквизите.

Такве случајеве имамо и данас у заробљеничким логорима. Отварају се курсеви за учење језика, нарочито немачког, а из логора се врло често траже књиге. Француски ратни заробљеници створили су за своје заробљенике студенте чак и универзитете на којима редовно држе предавања француски заробљени универзитетски професори. У часопису: „Интернационални часопис за васпитање“ налазимо врло интересантну белешку о једном таквом логорском универзитету у заробљеничком логору „Стаблак“ у близини Кенигсберга. У овај логор су, предусретљивошћу немачких војних власти, сакупљени француски ђаци војници и универзитетски професори. Универзитет је добро опремљен и броји више од хиљаду слушалаца. Ректор универзитета је Мазе који је у цивилу професор универзитета у Лилу. На универзитету су заступљени сви факултети, па се могу студирати чак и удаљеније научне области и језици као јапански, арапски, па чак и црначки језици.

На овом универзитету одржавају се редовни испити и издају сведочанства. Француски министар просвете признао је ова сведочанства. Она ће се при доцнијем полагању дипломског испита узимати у обзир.

Логорски универзитет у Стаблаку ступио је у ближи однос са универзитетом у Кенигсбергу. Захваљујући заузимању кенигсбершког професора романистике, Франца, и беспримерној предусретљивости универзитета у Кенигсбергу ова сарадња је дала врло добре плодове. Кенигсбершки универзитетски професори одржавају, почев од зимског семестра 1941/42 у логорском универзитету предавања из свију области модерне науке.

При отварању низа предавања кенигсбершких професора одржао је 6 новембра 1941 године француски генерал Диделе следећи говор:

„Много поштована господо професори! За мене је нарочита част да поздравим чувене претставнике старог универзитета Кенигсберг. У поређењу са тим великим универзитетом, овај наш је врло скроман. Али ми имамо, захваљујући доброј вољи немачких војних власти, најпотребнија уређења и можемо да радимо. То је најважније.

Много поштована господо професори! Ви сте нам са своје стране дали неоцењиву помоћ, тиме што нам у неку руку доносите свеж исечак из Вашег немачког научног рада. Нека овај беспримерни корак допринесе томе да се обе земље, победничка и несрећна, боље разумеју и њихови будући односи буду по нашој једнодушној жељи све бољи.“

На поздравни говор професора Франца одговорио је француски ректор лагерског универзитета Мазе:

„Много поштовани Господине Професоре! У име француског логорског универзитета захваљујем Вам за Ваше тако значајне речи. Као сви заробљенички универзитети и овај је створен вољом тешко погођених људи који се нису предали очајању, већ у мисаоном раду хтели да нађу уточиште и наду. У пркос спољашњих тешкоћа заробљеничког живота, он је настао

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

и растао и кад је постао зрелији, постао је свестан својих недостатака и својих дужности. Природно је да наши наставници и ученици имају жељу да упознају душевне струје нације која их је победила и која уме да влада својом победом. Ви и са Вама други истакнути професори Вашег универзитета узели сте на себе да дођете к нама да нам испуните ту жељу. Овај Ваш гест, Господине Професоре, разумевање које нам указујете, спремност професора да говоре нашим језиком, наишли су код нас на искрени одзив и пробудили исто поуздање. Молим Вас да господину Ректору кенигсбершког универзитета изјавите нашу захвалност и да му кажете да су наше жеље у сагласности са његовима. Нека наша два универзитета, Ваш славан и стар, наш скроман и, надајмо се, краткотрајан, буду основни стубови моста који ће, саграђен преко бодљикавих жица нашег логора, отворити пут бољој будућности“.

ГЛАВНА ШКОЛА (HAUPTSCHULE) У НЕМАЧКОЈ

(Из часописа *Die Erziehung* св. 6/7 1941 год. „Главна школа у Рајху“ од д-ра Ханса Венке-а).

Од прошле године уводи се по целом Рајху некадашња аустријска „главна школа“ (Hauptschule), разуме се, у новом преиначеном облику, саображену духу савременог немачког школства.

Још као саставни део аустријске основне школе, мењала је ова стара установа, током многих деценија, своју структуру, задатак и име. У другој половини XIX века деловала је ова школа под именом „грађанске школе“ у два вида: као самостална троразредна грађанска школа (Bürgerschule) и као допуна петоразредној основној школи или, боље казано, као осморазредна грађанска школа. Од 1883 године она је везана са основном школом истом управом под именом „општа основна и грађанска школа“. У грађанску школу су улазила деца са завршеном петоразредном основном школом или пријемним испитом. Учила се веронаука, наставни језик у вези са трговачким пословањем, географија и историја са нарочитим погледом на отаџбину и њезин устав, природопис, рачуница у вези са простим књиговодством, геометрија и геометријско цртање, просторучно цртање, калиграфија, певање, женски ручни рад за девојчице и гимнастика (обавезна само за дечаке). Циљ је овој школи био — непромењен скоро још од терезијанских времена — да пружи више основно образовање са нарочитим обзиром на потребе обртника и земљорадника, а уједно да даде и претспрему за учитељске школе као и за оне стручне школе које не захтевају претходну средњошколску спрему.

Из многих и различитих покушаја са „општом средњом школом“ проишла је коначно, 1927 године, данашња главна школа (Hauptschule) као четвороразредни виши степен основне наставе у Аустрији, са задатком да пружи завршно основно школовање и да спрема своје ђаке првенствено за улазак у практичан живот, а затим и за прелаз у школе даљег образовања. Она је продужење четвороразредне опште основне школе, али као школа вишег степена и као припрема за практичне позиве и за даље образовање, имала је да послужи као сретна веза између три велика подручја: основне школе, више школе и стручне школе. Као посредница између ова три подручја она добива централан положај у целокупном школском систему и оправдава своје старо име главне школе. Прелаз у ову школу из основне није остављен слободном избору ученика и родитеља, него се врши по постављеним правилима за пријем. По њима се примају у главну школу само

они ученици који су с успехом завршили четврти разред опште основне школе и које је основна школа прогласила зрелим за главну школу. Сва овако изабрана деца су дужна да похађају главну школу. Они пак ученици, који се по завршетку четвртог разреда прогласе зрелим за пети разред основне школе, продужују даљим похађањем основне школе. Родитељи ипак могу, упркос закључку наставничке конференције, да приведу своју децу пријемном испиту за главну школу, и од резултата овог испита зависи њихов даљи распоред. У случају да се дете у главној школи не покаже довољно способним, може да буде пребачено поново у горње разреде основне школе — према нахођењу наставника — после пола па чак и после две године похађања главне школе. С друге стране је предвиђено да ученици, који су првотно упућени у вишу основну школу, а током рада покажу веће способности, накнадно пређу у главну школу.

На сличан еластичан начин уређен је и прелаз из главне школе у школе за даље образовање. Пошто је овој школи главни задатак да спрема за практичне позиве, могу ђаци — који неће да непосредно из ње пређу у практичне послове, него желе даље специјално стручно образовање — да прелазе у стручне школе, првенствено у учитељске школе и у школе за техничко, трговачко и пољопривредно образовање.

Као што ученици нижег течаја једне више школе могу прећи у главну школу, исто тако питомци главне школе могу путем пријемног испита ући у једну вишу школу.

Главна школа са оваким задатком и еластичношћу својих веза са другим школама, предвиђена у великом броју и плански распоређена по целом Рајху, а вршећи прво одабирање, стоји усред народа као установа државе и народног поверења.

Ур.

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА У БЕОГРАДУ

препоручује своја следећа издања:

WWW.UNILIB.RS

ЗБИРКА НАРОДНИХ УМОТВОРИНА

Вука Стефановића-Караџића

Дин.

- 1) Српске народне пјесме — I
књ. — 577 стр. 30.—
- 2) Српске народне пјесме — II
књ. — 592 стр. 30.—
- 3) Српске народне пјесме — III
књ. — 525 стр. 30.—
- 4) Српске народне пјесме — IV
књ. — 474 стр. 30.—
- 5) Српске народне пјесме — V
књ. — 559 стр. 30.—
- 6) Српске народне пјесме — VI
књ. — 492 стр. 30.—
- 7) Српске народне пјесме — VII
књ. — 428 стр. 30.—
- 8) Српске народне пјесме — VIII
књ. — 490 стр. 30.—
- 9) Српске народне пјесме — IX
књ. — 517 стр. 30.—
- 10) Српске народне приповетке —
371 стр. 30.—
- 11) Српске народне пословице и
загонетке — 493 стр. 30.—

Све ове књиге су формата 23/16 см.,
тврдо повезане и украшене уметничким
сликама на насловним страницама.

ОДАБРАНЕ СТРАНЕ НАШИХ ПИСАЦА

- 1) **Змај** — Одабрао, уредио и предговор
написао Сима Пандуровић, 207 стр.
Платно: Дин. 25.—
Картон: Дин. 15.—
- 2) **Песме Домовини** — Антологија родо-
љубиве лирике — Одабрао, уредио
и предговор написао Трифун Ђукић
— 280 стр. Платно: Дин. 30.—
Картон: Дин. 20.—

РАЗНА БЕЛЕТРИСТИЧКА ИЗДАЊА

- 1) **Петар Петровић Његош: Дела** —
I књ.: Горски вијенац — Луча микро-
козма — Шћепан Мали — 355 стр.
Платно: Дин. 25.—
- 2) **Петар Петровић Његош: Дела** —
II књ.: Свободијада — Мање пјесме.
— Проза — 457 стр.
Платно: Дин. 40.—
- 3) **Петар Петровић Његош:**
Преписка. Прва књига Дин. 80.—
- 4) **Петар Петровић Његош:**
Горски вијенац Дин. 20.—
- 5) **Богдан Поповић: Антологија новије**
српске лирике — 284 стр.
Луксузно издање: Дин. 100.—
Картон: Дин. 30.—
Платно: „ 50.—

- 6) „Из великих дана”. Ода-
бране ратне приповетке
српских приповедача Дин. 25.—
- 7) **Владимир Велмар-Јанко-**
вић: Дневна вест 20.—
- 8) **Ђуро Димовић: Симеон**
Немања 15.—
- 9) **Миливоје Предић: Гол-**
гота 15.—
- 10) **Момчило Милошевић:**
Јован Владислав 25.—
- 11) **Душан Николајевић: Две**
драме 20.—
- 12) **Живко Милићевић: За-**
писи о српској земљи 20.—

ПРОБРАНА ДЕЛА ВИЛЈЕМА ШЕКСПИРА

у преводу Др. Светислава Стефановића

Дин.

- 1) **Отело** — 175 стр. 15.—
- 2) **Хамлет** — 213 стр. 15.—
- 3) **Јулије Цезар** — 156 стр. 15.—
- 4) **Макбет** — 153 стр. 15.—
- 5) **Краљ Лир** — 210 стр. 15.—
- 6) **Антоније и Клеопатра** 15.—
- 7) **Зимска бајка** 15.—

Свака књига садржи опширан пред-
говор и многобројне коментаре.

МУЗИЧКА И НОТОГРАФСКА ИЗДАЊА

Дин.

- 1) **Стеван Мокрањац: Православ-**
но српско народно црквено
појање — У редакцији и до-
пуни Косте Манојловића —
520 стр. Платно: 100.—
- 2) **Јосиф Маринковић: Песме за**
један глас и клавир — Ода-
брао и за штампу приредио
Др. Милоје Милојевић —
93 стр. 50.—
- 3) **Јосиф Маринковић: Божестве-**
на литургија Св. Јована Зла-
тоустог — За мешовити хор
— У редакцији Косте П. Ма-
нојловића — 79 стр.
Платно: 40.—
Картон: 20.—
- 4) **Јосиф Маринковић: Помен** —
За мешовити хор — У редак-
цији Косте П. Манојловића
— 15 стр. 8.—
- 5) **Петар Стојановић: Нова ос-**
новна школа за виолину —
I свеска 43 стр., II св. 46 стр.,
III св. 46 стр. Цена по свесци: 30.—
- 6) **Мокрањчева Споменица** —
196 стр. 24.—

УМЕТНИЧКЕ МОНОГРАФИЈЕ

- 1) **Ђуба Ивановић: Цртежи — предели** — 52 репродукције с предговором Богдана Поповића 100.—
- 2) **Боривоје Стевановић: 33 године сликања око Београда** — 32 репродукције с предговором Момчила Милошевића 60.—

КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ

- 1) **Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци** — У редакцији Милана Шевића — 350 стр. — Илустровано — Прва књига 30.—
- 2) **Змај Јован Јовановић: Чика Јова српској деци** — У редакцији Милана Шевића — 375 стр. — Илустровано — Друга књига 30.—
- 3) **Вук Стефановић-Караџић: Немушти језик** — Луксузно издање — Илустровао Душан Јанковић — 24 стр. 26.—

РАЗНА НАУЧНА ИЗДАЊА

- 1) **Вук Стефановић - Караџић: Српски рјечник** — Истумачен немачкијем и латинскијем рјечима — IV издање — 922 стр.
 Полукожа: 150.—
 Картон: 120.—
- 2) **Тихомир Ђорђевић: Белешке о нашој народној поезији** — стр. 189 20.—
- 3) **Драгутин Костић: Тумачења II књиге Српских народних пјесама Вука Караџића** — 169 страна 20.—
- 4) **Др. Јован Радонић: Слике из историје и књижевности** — 533 страна 80.—
- 5) **Списи Светога Саве и Стевана Првовенчаного** — Са

- црквенословенског на савремени српски језик превео Др. Лазар Мирковић — 234 стр. 15.—
- 6) **Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу** — У редакцији Павла Вујевића — 646 стр. 300.—
- 7) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — I део: Индустрија цинабарита и козметика у Винчи — Везано божанство у преисторијској религији Винче и хиперборејски мит — 159+XVI стр. — 38 табли у мрком и вишебојном тиску — Полуплатно 70.—
- 8) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — II део: Облици гробова — Мистичне очи — Игра на табли — Датовање Винче — 199 + XVI стр. — 124 табле у мрком и вишебојном тиску — Полуплатно 150.—
- 9) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — III део: Пластика — Теракоте — 170 + XXXII стр. — 136 табли у мрком и вишебојном тиску. Полуплатно 150.—
- 10) **Милоје Васић: Преисторијска Винча** — IV део: Керамика — Винча и Березањ — Рибарска оруђа из Винче — 172 + XXIV стр. — 77 табли у мрком тиску. Полуплатно 150.—
- 11) I Граматичка терминологија 20.—
 II Књижевна терминологија 15.—
 III Ботаничка терминологија 20.—
 IV Зоолошка терминологија 50.—
 V Хиђијенска терминологија 20.—
- 12) **Зборник радова посвећен Живојину Ђорђевићу** — У редакцији Б. Милојевића и С. Станковића — 330 стр. 50.—
- 13) **Споменица Смедеревског града** — У редакцији Пере Ј. Поповића — Луксузно издање — 147 стр. 100.—
- 14) **Др. С. Сагадин: Управно судство** 30.—

Где није посебно означено да је књига повезана, цене се подразумевају за броширано издање.

Поред наведених дела, Државна штампарија у Београду издала је још читав низ закона, уредаба и правилника, научних дела, уџбеника за универзитете, средње, основне и друге школе. — О свим тим издањима Државна штампарија је издала лепо опремљен каталог, у коме је опширно описана свака поједина књига.

КАТАЛОГ СЕ РАЗАШИЉЕ БЕСПЛАТНО свима онима који то затраже дописницом.

Сва издања Државне штампарије у Београду могу се добити код свих књиђара у целој земљи, а уз унапред послат новац преко чековног рачуна бр. 56.080 могу се поручити на Стоваришту књига Државне штампарије: Београд, Црногорска 1.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
 БИБЛИОТЕКА